

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Maksut Çetin

TE'VİLATU'L-KUR'AN EKSENİNDE
MATURİDİ'NİN SİYASET OLGUSUNA YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Mehmet Zeki İşcan

Erzurum - 2008

TEZ KABUL TUTANAĐI

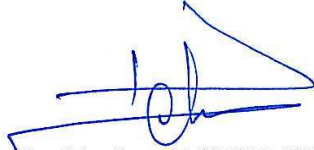
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĐÜNE

Bu çalışma, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalının İslam Mezhepleri Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN

Danışman / Jüri Üyesi

Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Fazlı POLAT

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 20 / 08 / 2008

Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VI

GİRİŞ	1
A. İSLÂM DÜŞÜNCESİNDE HİLAFET/İMAMET ANLAYIŞI.....	1
1. Haricilik.....	4
2. Mürcie.....	5
3. Şia.....	5
4. Mu'tezile.....	6
5. Ehl-i Sünnet.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MATURİDİNİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SOSYO-POLİTİK DURUM VE FİKİRSEL GELİŞMELER	
1.1. Maturidi'nin Hayatı	8
1.2. Maturidi Döneminde Sosyo-Politik Durum.....	10
1.3. Maturidi Döneminde Fikirselsel Gelişmeler.....	12
1.4. Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Genel Özellikleri ve Maturidi'nin Tefsir Anlayışı.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

2. MATURİDİ'NİN SİYASETE KARŞI TUTUMU VE SİYASET İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	
2.1. Maturidî'nin Genel Siyasi Görüşleri ve Siyasete Karşı Tutumu.....	23
2.2. Kur'an'da Siyaset İle İlgili Kavramlar ve Maturidî'nin O Kavramlara Yüklendiği Anlamlar.....	27
2.2.1. Halife.....	27
2.2.2 İmam.....	31
2.2.3 Melik.....	32

2.2.4. Adalet.....	33
2.2.5. Şûrâ.	37
2.2.6. Emr bi'l-Maruf ve Nehy ani'l-Münker.....	38
2.2.7. Emr.....	42
2.2.8. Hüküm.....	44
2.2.9. Velayet.....	51
2.3. Siyasi Davranışla İlgili Kavramlar.....	59
2.3.1. İtaat.....	59
2.3.2. Bey'at.....	65
2.4. Siyasi-Sosyal Gruplaşmalarla İlgili Kavramlar.....	67
2.4.1. Ümmet.....	67
2.4.2. Millet	71
2.5. Din İle İlgili Kavramlar.....	73
2.5.1. Din.....	73
2.5.2. Şeriat.....	80
SONUÇ.....	82
BİBLİYOGRAFYA.....	86
ÖZGEÇMİŞ.....	90

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TE'VİLÂTU'L-KUR'AN EKSENİNDE MATURİDİ'NİN SİYASET
OLGUSUNA YAKLAŞIMI

Maksut ÇETİN

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN

2008 – SAYFA: VIII + 90

Jüri: Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Doç. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN

Doç. Dr. Fazlı POLAT

İslam kültür tarihinde tartışılan birçok sorun vardır. Bu sorunlardan biri de yönetim siyaset sorunudur. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra başlayıp günümüze kadar Müslümanları en fazla meşgul eden, Müslüman toplumun fırkalara bölünmesine neden olan en önemli ve ilk sorun olmasına rağmen, teorik olarak İslam düşüncesinin belki de en son ele aldığı bir sorundur. Hatta İmam Maturidi Kelam ilminin sistematığına aykırı olarak o konuyu hiç Kitabu't-Tevhidine bile almamıştır.

İmam Maturidi tefsirinde siyasi kavramlara ve siyasetle ilgili ayetlere neredeyse tamamen dini anlamlar yüklemiştir. Sadece yer yer diğer din ve mezheplerin görüşlerini serdederek onlara gereken cevapları vermektedir. Maturidi kendi düşünce sistemini dini argümanlar üzerine bina etmiştir. Zaman zaman diğer alimler tarafından siyasi anlamlar yüklenen kavram ve ayetlere daha çok dini anlamlar yüklemektedir. İslam dininin temel kriterleri konusunda siyasetin ve politikanın izafi, günübirlik, değişken ve insan tecrübesine bırakılan ölçülerine tabi kalmadan bir takım değerlendirmeler yapmıştır.

ABSTRACT
MASTER THESIS
MATURİDİ'S APPROACH TO THE CASE OF POLITICS IN THE AXIS
OF TE'VİLÂT'UL' – KUR'AN

Maksut ÇETİN

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN
2008 – PAGES : VIII + 90

Juri : Prof. Dr. Sayın DALKIRAN
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Zeki İŞCAN
Assoc. Prof. Dr. Fazlı POLAT

There are many problems discussed in the history of Islamic culture. One of these problems is government and politics. Although it started just after the death of the Prophete and remained to be the most challenging problem resulted in conflicts among the Muslim community , the case of government and politics was taken into account as a last problem. Even İmam Maturidi, contrary to the systematics of theology, didn't included the case in his book named Kitabu't Tevhid.

In his interpretation, İmam Maturidi almost gave religious meanings to the political concepts and verses related to the politics. He occasionally quoted some other religions' and sects' views and answers them only. Maturidi is a religious scholar who based his thought system on religious arguments. He sometimes gives religious meanings to the political concepts and verses which are understood politically by other scholars. He draws some conclusions of fundamental criteria of Islam, without reference to the fact that these concepts are subject to relative, variable, and that temporary assesments and to a certain extent they were left to the human experience.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geen eser
a.g.m.	Adı geen makale
a.s.	Aleyhi selam
b.	Bin, İbn
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
ev.	eviren
Ens.	Enstitüsü
h.	Hicri
haz.	Hazırlayan
hz.	Hazreti
m.ö.	Milattan önce
no.	Numara
nşr.	Neşreden
ö.	Ölümü
s.	Sayfa
s.a.s.	Sallallahu aleyhi ve selem
thk.	Tahkik
tsz.	Tarihsiz
v.b.	Ve benzeri
v.d.	Ve diğeri
vr.	Varak
v.s.	Vesaire
yy.	Yer yok

ÖNSÖZ

Bir hidayet rehberi olarak Kur'an-ı Kerim, her çağda değişik insanlar tarafından ele alınarak tefsir edilen son ilahi kitaptır. İnsanların Kur'an'a yönelmeleri, onu anlamaları ve hayata geçirmeleri insana ait bilgi vasıtalarının sınırlılığına, insanların fitri özelliklerine, içinde yaşadıkları dönem ve çevrenin şartlarına, ihtiyaç duydukları şeylere göre subjektif ve farklı özellikler arz etmektedir. Bundan dolayı, insanların Kur'an'a yönelişleri ve onu anlayış şekilleri, bilimlerin de gelişmesine paralel olarak dönemler içerisinde değişiklikler arz etmektedir.

Kur'an'ın değişen zaman ve şartlara göre doğru bir şekilde yorumlanarak insanlığa sunulmasında, toplumlardaki değişim ve gelişmelere müspet anlamda yön vermede, insan ve toplumla ilgili problemlerin çözümünde bilim adamları ve aydınlar çok önemli bir yere ve sorumluluğa sahiplerdir. Çünkü toplumun dinamikleri, ancak sorgulama gücü olan insanlarla harekete geçirilebilir. Bu bakımdan, Kur'an'ı ilmi çalışmasının ve tefekkür hayatının merkezine alarak onu yorumlamaya çalışan, fikir üreten, problemleri çözmeye çalışarak fert, toplum ve siyasetin şekillenmesinde önemli etkilerde bulunan bilim adamlarını, düşünürleri ve eserlerini ele alıp incelemek; onların problemlere yaklaşırken uyguladıkları metot ve sistematiği, onların altında yatan mantık ve felsefelerini analiz ederek ortaya çıkarmak; onları ve eserlerini gelişen dünya şartlarında ortaya çıkarmakta olan fikri, felsefi ve bilimsel tecrübeleri de dikkate alarak yeniden yorumlamak günümüzün bilim adamlarına düşmektedir.

Dokuzuncu yüzyılın başlarında yaşamış, aslen Semerkantlı bir İslam alimi olan İmam Maturidi, İslam dünyasındaki fikri, itikadi ve ilmi gelişmelere önemli katkılarda bulunarak tarihe mal olmuş bir şahsiyettir. İmam Maturidi hem kendi döneminde hem de kendisinden sonraki dönemlerde İslam toplumunun itikadi, fikri ve ilmi alanlarda önemli etkiler bırakanlardan biridir.

Maturidi'nin "Te'vilatu'l-Kur'an" adlı eseri, İslam itikadının Kur'an ve sahih sünnet çerçevesi içerisinde yerine oturtulması, takip edilen metot ve Kur'ani ilimler açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu eser, aynı zamanda kendisine özgü orijinal yönler taşıması, tefsir, tefsir tarihi ve kelam yönünden ilim dünyasının başvurduğu bir kaynak olması ile de alanının ilk seçkin örneklerindedir. Bütün bunlara rağmen bu eser üzerinde yeterince çalışma yapıldığı söylenemez. Örneğin İslam dünyasında Eş'ari ve Eş'ari'nin fikirleri kadar Maturidi ve O'nun fikirleri tanınmamaktadır. Montgomery Watt; 'el-Maturidi'nin hilafet merkezinden oldukça uzak bir eyalette yaşamış ve çalışmış olması ve umumiyetle Hanefiler, mezhepler tarihi tetkikine ve kendi mekteplerinin önde gelen mensuplarının hayat hikayelerine Eş'arilerden daha az dikkat etmesi gibi nedenleri ileri sürer. Bu durum Maturidi ve ona ulaşmak isteyen

kişiler için ciddi bir dezavantaj oluşturmuştur. Gerek İmam Eş'ari ve gerekse diğer alimlerin kitapları için yapılan çalışmalar Maturidi için yapılmamıştır. İslam dünyasında Eş'ari kadar Maturidi'nin tanıtımı yapılmamıştır. Te'vilat gibi bir tefsirin Türkçe tercümesine ulaşamadık. Dolayısıyla Maturidi'nin fikirlerine hele siyaset ile ilgili olanına ve konuya ilişkin kaynaklara ulaşmak bizim için çok zor oldu.

Maturidi, çağ itibariyle tefsir tarihinin ilk dönemlerine yakın bir zamanda yaşamıştır. Onun bu özelliği, tefsir tarihindeki gelişmeleri, ortaya çıkan yeni durumları, o çağın yaygın kanaat ve yönelimlerini, birtakım problemlerini, onun tefsire kattığı yenilikleri tespit açısından eserlerinin incelenmesini daha önemli ve anlamlı hale getirmektedir. Maturidi'nin yaşadığı dönem, İslam Dünyasının merkezi otoriteden yoksun olduğu, birçok gelişme ve değişimlere sahne olduğu, değişik fikir akımları, görüş ve sapmaların, bu anlamda birçok problemlerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Kökleri geçmişe uzanan bütün bu gelişme ve problemlerin yönetime, entelektüel ve bilimsel sahaya yansımamış olması düşünülemez. Müfessirin kendi çağındaki bu problemlere yaptığı yaklaşımların, yaklaşımında uyguladığı metodolojinin, getirilen çözüm ve yorumların incelenmesi, tarihe mal olmuş çok yönlü bir bilim adamının kapalı kalan yönlerini aydınlatma ve geleceğe ışık tutma yönünden önemlidir. Ayrıca o dönemde yaşanan problemler ve aydınının karşı karşıya kaldığı durumlarla, bugünün problemleri ve problemlere yapılan yaklaşımlar arasında belli paralellikler kurulabilir.

İmam Maturidi gibi bir şahsiyetin diğer ilim alanlarında olduğu gibi siyaset sahasında da beyan etmiş olduğu görüşleri ve siyasi oluşumlar karşısındaki tavrı İslam toplumu için büyük bir önem arz etmektedir. İslam tarihinde olduğu kadar günümüz için de Maturidi'nin yönetimlere yönelik bilgileri, onlar karşısındaki duruşu ve değerlendirmeleri Müslümanlar için ufuk açıcı olmaktadır. Tezimiz İmam Maturidi'nin "Te'vilatu'l-Kur'an" adlı eserindeki siyasi görüşleri ve yönetimle ilgili kavramların izahı hakkındadır.

Tezimiz giriş ile birinci bölüm ve ikinci bölüm olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; İslam dünyasında din-siyaset ilişkisinin gelişme şekli ve İslam mezheplerin siyasete, devlete ve devlet yöneticilerine bakış açısı ele alındı.

Birinci bölümde; İmam Maturidi'nin hayatı ve siyasete ilişkin değerlendirmeleri ve tavrı, Maturidi'nin yaşadığı dönemdeki toplumun sosyal ve siyasal durumu, o dönemdeki fikri ve ilmi gelişmeler ve İmam Maturidi'nin o gelişmelere katkısı ve ayrıca İmam Maturidi'nin tefsiri olan Te'vilat'ın genel özellikleri ve takip ettiği metot ve yöntemi üzerinde duruldu.

İkinci bölümde; Maturidi'nin "Te'vilatu'l-Kur'an" adlı tefsirinde siyasete, yöneticilere ve devlet kurumlarına yaklaşımı, ayrıca İslam dünyasında siyaseti çağrıştıran ve Kur'an'da yönetimle alakalı kelime ve kavramlara verdiği anlamlar ele alınmıştır.

Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yaparak çalışmamızı tamamladık.

Bu alışma eksikleriyle ve hatalarıyla beraber iyi niyetle, gayretle ve elimizden gelen çabayla yapılan bir çalışmadır. Gayret bizden, muvafakiyyet Allah'tandır.

Araştırma konusunun belirlenmesi ve olgunlaştırılması sürecinde, beni teşvik eden, hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen, metot ve bilimsel zihniyet açısından çalışmama yön veren, ilmi dikkat ve tecrübelerinden son derece faydalandığım değerli Hocam Doç. Dr. Mehmet Zeki İşcan'a, ayrıca gerek bilgilerinden ve gerekse kitaplarından istifade ettiğim diğer hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Erzurum - 2008

Maksut ÇETİN

GİRİŞ

İSLÂM DÜŞÜNÇESİNDE İMAMET/HİLAFET ANLAYIŞI

İslam kültür tarihinde merak konusu olan ve tartışılan birçok sorun vardır. Başka bir deyişle, bu kültürün realitesini, gelişmesini, değişmesini ve dallarının birbirleriyle ilişkisini anlama çabamızda bir boşluk vardır. Bu boşluklardan biri de, yönetim (İmamet-Hilafet) boşluğudur. Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra başlayıp, günümüze kadar Müslümanları en fazla meşgul eden, Müslüman toplumun fırkalara bölünmesine neden olan en önemli ve ilk sorun olmasına rağmen, teorik olarak İslam düşüncesinin belki de en son ele aldığı bir sorundur. Hz. Peygamber kendisinden sonraki dönemler için, siyasi alanla ilgili bir belirleme ve düzenlemede bulunmamıştı. Aynı şekilde, siyasi alanla ilgili bir düzenleme hakkında Kur'an- Kerim'de insanların uyması gereken kuralları, hürriyet, eşitlik, adalet, ehliyet ve danışma kavramları ile ifade etmiştir. Siyasi yapının kendi tabiatı gereği değişken olmasından dolayı Kur'an'ın bu yapıya dair, bütün insanların benimseyebileceği ve her zaman, her yerde uygulayabilecek olan genel kurallar öngörmesini anlamlı kılmaktadır. Kur'an siyasi alanla ilgili tasarrufta bulunma hakkını doğal olarak insana bırakmıştır. Buna rağmen Hz. Peygamber sonrası iktidar arayışında, İslami sosyal yapının genel ve en önemli şekli olarak ümmetin hakimiyeti karşısında, kabile bağları işlevselliğini sürdürmeye devam ettirmiştir¹.

Kur'an'da siyaset ile ilgili ayetler incelendiğinde, din-siyaset ilişkisi açısından şu tespitleri yapmak mümkündür. Kur'an; inanç, ibadet ve ahlak konularına doğrudan ve ayrıntılarıyla yer verirken siyasi konulara, evrensel nitelik taşıyan genel ilkelerin dışında herhangi bir belirlemede bulunmuş değildir. Örneğin, Hz. Peygamber'den sonra halife kim olacak, hangi şartları taşıyacak, devletin yapısı ve yönetim biçimi nasıl olacak gibi kurumsal siyasetin konularına ilgi duymaz ve herhangi bir açıklamada bulunmaz. Siyaset kadar diğer konuları da ilgilendiren bu temel prensipler, genel olarak Müslümanların işlerinin kendi aralarında meşveret/danışma yoluyla çözülmesi, insanlar arasında adaletle ve hakkaniyetle hükmedilmesi, yetki sahiplerine itaat edilmesi, emanetlerin ehline

---

¹ Mahmut Ay, *Mu'tezile ve Siyaset*, Pınar Yay., İstanbul, 2002, s. 47-48.

verilmesi, insanlar arasında üstünlüğün takva ile olduğu şeklindeki prensiplerden oluşmaktadır.

Din-siyaset ilişkisinde en çok gündeme getirilen halife ve imam kavramları, iddia edildiği gibi, Kur'an'da siyasi otoriteyi elinde tutan kimse anlamında kullanılmamaktadır. İleride ele alınacağı gibi, İmam Maturidi de bu kavramlara siyasi otorite anlamlarını pek vermemektedir. Halife kavramı, özgür iradeli ve kendi adına güzel işler yapmaya namzet Allah'ın her kulu anlamına gelmektedir. İmam kavramı ise, farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte, bu bağlamda insanlara örneklik ve önderlik yapan kişi anlamında, peygamberlik makamı için kullanılmıştır. Aslında bu tür kullanımlarda peygamberlik makamının dahi bir sülale imtiyazı olmadığı, gönderilen elçinin sülalesinin mensuplarına fazilet sağlamadığı ve diğerlerine karşı bir üstünlük kazandırmadığı son derece açıktır. Ayrıca, peygamberin seçildiği kabileye, peygamber kendilerinden çıktı diye, ölümünden sonra siyasi veya siyasi olmayan makamları ellerinde tutma imtiyazı da verilmiş değildir. Dolayısıyla hilafet ve hakimiyet meselesi, “dini olmaktan ziyade dünyevi ve siyasi bir meseledir”². Günümüz İslam alimlerinden Said Nursi de İmamet meselesini, fer'i bir mesele olarak görür. Sadece “ziyade ehemmiyet verildiği için bir imani mesele sırasına girip Kelam İlmi ve Usulü'd-din kitaplarına girmiştir” der.³ Belki de bunun içindir ki, Maturidi İslam'ın temel inanç esaslarını açıkladığı Kitabu't-Tevhid'inde bu konuya her hangi bir başlık bile açmamıştır. Bu konular doğrudan doğruya toplumun işidir. Onun içindir ki, nusus-i şer'iyede bu mesele hakkında tafsilat yoktur. Dolayısıyla Kur'an, siyasi ve hukuki konularda hakimiyet yetkisini tamamen insanlara bırakmış ve topluma ait işlerin, insani birikiminin sunduğu imkanlardan faydalanarak toplum tarafından düzenlenmesini ve yürütülmesini istemiştir⁴.

Hz. Muhammed'in uygulama ve tavsiyelerinin, diğer konularda olduğu gibi bu konuda da Kur'an'ın ortaya koyduğu genel çerçeveye uygunluk arz ettiğini görmekteyiz. Hz. Muhammed (s.a.s.) öldüğünde, kendinden sonra imam veya halife olacak kişiyi gizli veya açık olarak (Şia'nın iddia ettiği aksine) belirlememiştir. Hz. Muhammed'in siyaset konusunda hiçbir açıklamada

² Seyid Bey, *Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye*, Ankara, 1923, s.2.

³ Said Nursi, *Lem'alar*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 29.

⁴ Ahmet Akbulut, “Kur'an-ı Kerim Açısından Egemenlik Meselesi”, *İslami Araştırmalar*, 8, 1995, sayı: 3-4, s.151; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Din ve Devlet İlişkileri*, Muğla, 1997, s. 37.

bulunmaması ve hadislerinde siyaset kelimesinin hiç kullanılmaması son derece anlamlıdır. Öyle anlaşılıyor ki, dünyevi işlerin düzenlenmesi toplumun tamamını ilgilendiren bir konu olduğu için, kendi yöneticisini seçme yetkisini bütün Müslümanlara ait olan (Hıristiyanlıkta olduğu gibi dini ve dünyevi otoriteyi elinde tutan bir ruhbanlık sınıfı yoktu) bir haktır. Eğer Hz. Peygamber, sahip olduğu yetkileri devretmiş olsaydı, böyle bir sınıfın oluşmasına sebebiyet vermiş olacaktı. Aslında Hz. Muhammed'in devlet başkanlığı misyonu, ilahi kaynaklı olmayıp, tamamen içinde yaşanan sosyal ve siyasi gelişmeler sonucunda elde edilmişti. Başka bir ifadeyle, bu göreve layık görülmesi onun beşer olarak elde ettiği başarılarının ve bu konudaki kabiliyetinin sonucuydu. Hatta peygamberlik gelmeden önce de, liderlik vasfını kullanarak ihtilafli konularda hakemlik yaptığı bilinmektedir. Böyle görüldüğü için Müslümanlar, zaman zaman, Hz. Peygamberin çeşitli konulardaki vahye dayanmayan kişisel görüşlerini eleştirebilmişler ve ona alternatif görüşler ortaya atabilmişlerdir. Bundan dolayı, başta Kur'an olmak üzere, kaynaklar Hz. Muhammed(s.a.s)'i melik/kral vasfıyla tanımlamaktan kaçınmıştır(Zümer, 39/41). Çünkü meliklik ve sultanlık, kuvvet, galebe, tagallüb, tasallut, kahır, istila veya cebir yoluyla elde edilir. Halbuki Kur'an, "Sen onlar üzerinde zorba değilsin"(Ğaşiye, 88/22) diyerek onu bir kral veya melik gibi güç ve zor kullanmaması konusunda uyarılmış ve onun ne insanların ne de Allah'ın vekili olmadığını bildirmiştir⁵.

Ayrıca birçok İslam müellifinin beyan ettiği gibi⁶ devlet müesseselerine dair, Kur'an'da herhangi bir hükme rastlanmamaktadır. İslam Tarihi boyunca, ihtiyaçlara göre bazı müesseseler kurulmuş, bazıları da kaldırılmıştır. Hata Hz. Peygamber devrinde olup da varlığına gerek görülmemeyenlerin, sonradan kaldırıldığını, o dönemde olmayıp da sonradan varlığına gerek görülenlerin ihdas edildiğini görüyoruz. Mesela, daha önce var olmayan hapisane, darphane ve divan teşkilatı gibi müesseselerin Hz. Ömer döneminde kurulduğu bir vakıdır⁷.

Hz. Muhammed'in siyaset ve devlet başkanlığı konusundaki bilinen tavrına ve uygulamalarına rağmen, Hz. Ebubekir'in halife olarak seçimi sırasında

⁵ Sönmez Kutlu, İmam Maturidi'ye Göre Diyanet – Siyaset Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi, İslamiyat, 2005/2, s. 57-58.

⁶ Mehmet Niyazi, *İslam Devlet Felsefesi*, s.53.

⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkani, *Neylu'l-Evtar*, Mısır, 1961, VII/68 vd.

"İmamlar Kureyş'tendir,"⁸ şeklinde bir rivayet nakledilmiştir. Bu hadis, Müslümanların siyasi hayatlarını belirlemede son derece etkili olmuş ve çok erken dönemlerden itibaren Kureyş'in iki büyük boyu arasında iktidar mücadelesine sebep olmuştur. Bu mücadelenin sonunda savaşlar yapıldı. O savaşlarda ise binlerce Müslüman'ın kanı döküldü. Dolayısıyla devlet idaresi yani hilafet ve imamete dair yüzlerce farklı düşünce ve yorum yapıldı. Bu yorumlardan ortaya çıkan İslami mezheplerin hilafet/imamet hakkındaki görüşleri ise şöylece özetlenebilir;

1. Haricilik: Hariciler "İmamlar Kureyş'tendir" anlayışına karşı çıkarak diğer Arap kabilelerinin de hilafete hak sahibi olduğunu iddia ettiler. Hariciler, dünyevi ve siyasi hakimiyetle hiçbir alakası olmadığı ve tamamen mutlak gücün Allah'a ait olduğunu bildirdiği halde, "...Hüküm, yalnız Allah'ındır..."(En'am, 6/57) ayetine dayanarak "Hakimiyet Allah'ındır," demişlerdir. Allah'ın hakimiyetini Müslümanlar vasıtasıyla gerçekleştirdiğine inanan ve kendilerini toplumun yerine koyan Hariciler, bu siyasi egemenliği kullanma hakkına sahip vekiller olarak gördükleri için toplumsal otorite adına hareket etmişler⁹ ve Emeviler ile Abbasiler döneminde İslam toplumlarını tehdit eden pek çok şiddet eylemlerine başvurmuşlardır.

İslam devletinin başında, bir başkanın bulunup bulunmayacağı konusunda Haricilerin Necedat-ı Azeriyye fırkası, Müslümanların başında, sürekli bir devlet başkanının bulunmasına ihtiyaç yoktur¹⁰. İhtiyaç halinde Müslümanların bir araya geleceklerini, problemlerini halledeceklerini belirtip, devlet başkanının gereksizliğini söylerler. Onlara göre, imamet mutlaka olması gereken verili bir kurum değildir. Sanıldığı gibi ne akıl ve ne de din onun gerekliliğine hükmetmez hatta ihtiyaç da hissetmez. Diğer yandan dinin amaçlarının, kaçınılmaz olarak imametle gerçekleşeceğini ileri sürmek de yanlış olur. Zira dinin de aklın da asıl gayesi adaleti ve iyiyi yerleştirmektir. İnsanlar bunu yapabilecek güce sahip bulunmaktadır. Bunu yaptıkları sürece herhangi bir imama ihtiyaç duymayacakları açıktır. Bu fırka dinin değerleri ile imamet arasında bir ayırım koyar. Değerle sosyal-siyasal bir kurum olan imamet arasında zorunlu bir bağ

⁸Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhari, *el-Cami'u's-Sahih*, İstanbul, 1992, VIII/105.

⁹ Akbulut, Kur'an-ı Kerim Açısından Egemenlik Meselesi", *İslami Araştırmalar*, 8, 1995, s. 150.

¹⁰ Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkarim eş-Şehristani, *el-Milel Ve'n-Nihal*, Beyrut, 1975, I/124.

yoktur. Yalnız adaletin ve huzurun imam olmadan tahakkuk etmeyeceği durumlarda, imametın caiz olduğu görüşünü taşımaktaydı. Yine onlara göre, devlete mutlaka bir başkan seçilecekse, onun Müslümanlar tarafından seçilmesi ve seçilenin de salih olması gerekir¹¹. Yani devlet başkanının serbest tayin usulü ile belirlenmesini savunuyorlar.

2. Mürcie: Mürice, imamet konusunda, fazla öne çıkamamış ve hilafete ilişkin tartışmalarda pek yer almamış bir mezheptir. Çünkü onlar daha çok, bütün dönemlerde İslam'a mensup olması koşuluyla ülkenin idaresini eline geçiren her imamı tanımayı, onunla cihada katılmayı ve hadlerin onların emriyle uygulanmasını gerekli görmüşlerdir¹².

Mürcie, imamın kimler tarafından ve nasıl seçileceği meselesinde, biri Müslüman toplumun şura sistemine uygun bir şekilde seçmesi gerektiği, diğeri de insanlar aralarında görevleri paylaşmak suretiyle Kur'an ve sünnete uygun bir şekilde hadleri uygulayıp adaleti tesis edebileceklerse, imama ihtiyaç olmadığı¹³ şeklinde iki farklı eğilimi bünyesinde barındırmıştır.

Mürcie, imamet makamına getirilecek kişinin, ne gibi niteliklere sahip olması gerektiği hususunda da, Kitap ve sünneti bilmesi, şer'i hükümleri bu iki kaynağa göre yürütmesi üzerine görüş beyan etmiştir. Mezhep içerisinde, soyla ilgili olarak, imameti, kabilesi ne olursa olsun her Müslüman'a uygun görenler olduğu gibi, sadece Kureyş'e has kılanlar da¹⁴ olmuştur.

3. Şia: Şii imamet anlayışı, "Hz. Ali'nin, Hz. Peygamberden sonra nas ve tayinle halife olduğu ve imametın kıyamete kadar onun Fatıma'dan olan soyundan çıkmayacağı"¹⁵ esasına dayandırılmış ve imamet, bir inanç esası (usulü'd-din) olarak ele alınmıştır. Şia'ya göre imamet maslahata dayalı icthadi bir mesele olmadığı ve itikatla ilgili usuli bir sorun olduğu için, onunla ilgili kararların ümmete bırakılması mümkün değildir¹⁶. Dolayısıyla imamlara itaat dinen vaciptir.¹⁷

¹¹ Ebu'l-Ala el-Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, Hilal Yay., İstanbul 2003, s.229

¹² Osman Aydın, *Mu'tezili İmamet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, Ankara, 2003, s. 29

¹³ Neşvanjü'l-Himyari, *Huri'l-iyin*, thk. Kemal Mustafa, Beyrut, 1985, s. 202

¹⁴ Mehmet Said Hatipoğlu, "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik, "Hilafetin Kureyşliliği"", *AÜİFD*, XXIII (1978), s. 162

¹⁵ Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, 1993, s.15

¹⁶ Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, s.163

¹⁷ Nursi, *a.g.e.* s. 35; Kutlu, *a.g.m.*, s. 58.

Şia'ya göre devlet başkanı kusursuz ve yanılmaz olmalıdır. Nassa istinat etmeyen ve insanlar tarafından seçilen devlet başkanı bu vasıflara haiz olamaz. Onun tayini, Allah tarafından yapılır. İmamet gerekliliğini ortaya koyarken imametle peygamberlik kurumunu mukayese ederler. Allah'ın peygamberi tayin ettiği gibi, imamı da tayin etmesi gerektiği görüşünü savunurlar. Nass gereği devlet başkanı Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın soyundan gelenler arasından tayin edilmelidir¹⁸.

4. Mu'tezile: Mu'tezili alimlerin büyük bir kısmı imamet gerekliliği bir kurum olduğunu kabul ederek devlet başkanını tayin görevinin Müslüman toplumun seçkinlerine ait olduğunu ileri sürer. Ekol açısından, imam olacak kişinin adil olması, doğruluğu ilke edinmesi, bilgili olması, Kitap ve sünneti bilerek onlarla hüküm vermesi oldukça önemlidir. Mu'tezili anlayışa göre imam, toplum üzerinde velidir; onların işlerinde tasarruf sahibidir; bu itibarla İslam toplumunun imama ihtiyacı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra şer'i hükümleri yürütmek, ülkeyi korumak, orduları yönlendirmek gibi konularda da imama ihtiyaç vardır.¹⁹

Mu'tezili alimlerden diğer bir kısmı da imamet her zaman gerekli olmadığını söylerler. Onlara göre, devlet başkanına duyulan ihtiyaç sosyal olgunlukla ilgili bir husustur. Eğer ümmet, kendiliğinden doğru yolu tutar, içlerinde fasık bulunmaz, adalet tam olarak tecelli ederse, devlet başkanına ihtiyaç olmaz²⁰. Örneğin Ebu Bekir Asamm ve Hişam el-Fuvati bazı koşullar çerçevesinde İmama ve İmamete gerek olmayabileceği fikrini savunanlardandır²¹.

5. Ehl-i Sünnet: Ehl-i Sünnetin sonraki dönemlerde sahih kabul edilen ve hadis kitaplarına giren "İmamlar Kureyştendir²²" rivayetine dayanarak hakimiyeti/hilafeti genel anlamda Kureyş'e tahsis ettiğini görmekteyiz.

Ehl-i Sünnet devlet başkanlığının lüzumunu kabul eder. Bu mezhep, ilahi hükümlerin devamını, dirlik ve düzeninin sağlanmasını, devlet başkanlığının

¹⁸ Korkmaz, *Gazali'de Devlet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995, s. 110.

¹⁹ Osman Aydın, *a.g.e.* s. 43; Kadi Abdulcebbar, *Şerhu'l- Usuli'l-Hamse*, thk. Abdulkirim Osman, Kahire, 1965, s. 750

²⁰ et-Taftazani, *Şerhu'l-Akaid*, Trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1980, s. 336.

²¹ Osman Aydın, *a.g.e.*, s.94; Kadi Abdulcebbar, *Müğni*, XX/1, 251 vd.

²² Mehmet Sait Hatipoğlu, "Hilafetin Kuryşiliği", *AÜİFD*, XXIII (1978), s.136.

varlığına bağlamıştır. Devlet başkanının varlığı, Ehl-i Sünnete göre halk için zaruridir²³.

Ehl-i Sünnet, imametın olmayışı gerçeğini genel sosyo-politik gerçeğe uygun görmemektedir. Bir toplumda adalet ve huzur, kendiliğinden ve doğal yollarla gerçekleşmez. Bu kavramlar salt dini ve manevi mahiyette sahip değillerdir. Bunlar, sosyal ve siyasi düzeylerde toplumun hayatında somut olarak temsil edilen ve edilmesi gereken pratik ilişkilerle, uygulamalarla ve alınan tedbirlerle korunurlar. Dolayısıyla adalet, huzur ve düzen kavramlarını, toplumun en somut ve güçlü kurumu olan siyasal iktidar kurumundan kopuk tahayyül etmek gerçekçi bir tutum olmayacaktır. Bu açıdan Ehl-i Sünnet kelamcılarının, imametın araçsallığını vurgularlarken sosyal kurumlarla değerleri birbirinden ayrı düşünen Necedat'ın ütöpik görüşüne cevap vermeye çalışmışlardır. Dinin amaçlarının ancak imametle gerçekleşebileceğini²⁴ söylerlerken, değerlerle kurumlar arasında ayrılmaz bir bağ bulunduğunu dile getirirler. Hangi tarihsel öğelerin hangi inanç esaslarının teşekkülüne yol açtığını göstermek, olgu-düşünce bağlantısını anlamak açısından oldukça önemlidir. Burada dinle devlet arasındaki ilişki, sanki kutsal ile kutsal olmayan arasındaki ilişki şeklinde algıлана gelmiştir. Bunun yanında yöneticinin Allah'a karşı sorumluluğu aşırı vurgulanmış; ne var ki halka karşı sorumluluk kavramı gelişmemiştir²⁵.

Sünni siyaset nazariyesine göre, imamların seçimi Müslümanların önde gelenlerine veya kendilerine bırakılmıştır. Dolayısıyla imamların seçimi, Müslümanların ihtiyariyle ve biat etmesiyle gerçekleşir. Ancak onlar, hakimiyeti Kureyş kabilesinin mensuplarına ait görmekte Kur'an'ın temel ilkesi olan Müslümanların eşitliği anlayışına ters düşmüşlerdir²⁶.

²³ Korkmaz, a.g.e. s.106.

²⁴ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi, *Ahkamu's-Sultaniyye*, Beyrut, 1996, s. 3.

²⁵ Evkuran, Ehl-i Sünnet Kelam'ında Siyaset Anlayışı", Marife, 2006/2, s. 25-26.

²⁶ Kutlu, a.g.m., s. 59.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MATURİDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE SOSYO-POLİTİK DURUM VE FİKİRSEL GELİŞMELER

İslam toplumunun en önde gelen etkin şahsiyetlerinin İslam alimleri olduğunda şüphe yoktur. Bu şahsiyetlerin her türlü düşüncesi ve davranışı toplumun fertlerini yönlendirici olmuştur. Toplum, bu kişilerin takındığı tavırlar ve verdiği fetvalarla/kararlarla davranış biçimlerini belirlemiştir. Bu durum, İslam alimlerinin toplumsal konularının ve değerlerinin artması ve eksilmesiyle doğru orantılı olarak tarih sahnesinde yerini almıştır²⁷. İşte hiç şüphesiz İslam toplumunu fikirleriyle ve davranışlarıyla etkileyen etkin alimlerden biri de İmam Maturidi’dir. Onun yetişmesini sağlayan sebeplerden biri de o günün sosyo-politik ortamıdır. O ortamın yetiştirdiği İmam Maturridi muhtelif ilim dallarında özellikle kelim, fıkıh ve tefsir sahasında söz sahibi ender şahsiyetlerden biri olmuştur.

1.1. Maturidi’nin Hayatı

Türk dünyası ve İslam dünyasının yetiştirdiği ender düşünürlerden olan Ebu Mansur el-Maturidi, İslam düşüncesinde ortaya çıkan farklı din anlayışları içerisinde "akılcı-hadari" din anlayışının en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Bu anlayışın temelleri, her ne kadar Ebu Hanife tarafından ortaya atılarak geliştirilmeye çalışılmışsa da, epistemolojik, teolojik ve felsefi olarak temellendirilmesi Maturidi tarafından yapılmıştır²⁸.

Asıl adı Ebu Mansur Muhammed b. Mahmud el-Maturidi’dir. O bugünkü Özbekistan Cumhuriyeti'nin Semerkant şehrine nispetle Semerkandi, onun bir mahallesi olan Maturidiyye (İmam Maturidi’ye nispetle) denilen yerde doğmuştur. İmam Maturidi'nin mensupları onu²⁹; "İmamü'l-hüda" (hidayet önderi), "Alemü'l-hüda" (hidayet meşalesi), "İmamü'l-mütekelim" (kelamcılarının lideri), "Musahhihu akaidi'l-müslimin" (müslümanların akaidini yanlışlardan

²⁷ Cem Zorlu, "İmam Malik ve Siyasi Otorite", Marife, 2006/2, s. 7.

²⁸ Sönmez Kutlu, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Kitabiyat Yay., Ankara, 2006, s. 9.

²⁹ Maturidi, *Te'vilatu'l-Kur'an(Te'vilatu Ehl-i Sünne)*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I, 73.

arındıran), "Reisü Ehli's-Sünne" (Ehl-i Sünnet'in reisi) gibi lakaplarla anarlar³⁰. İslam dünyasının Doğu ülkelerinde Maturidi, orta ülkelerinde de Ebu'l-Hasan el-Eş'ari aşırı görüşlere karşı göğüs germiş iki büyük liderdir³¹. Aslında bu iki imamın, akıl ile naklin değerini yükseltmesi, ayrıca İslam'ın akli ihmal etmemekle birlikte tek başına ona tam güvenmemekteki mutedil tutumunu yaygınlaştırıp örnek haline getirilmesi yolundaki gayretleri büyük olmuştur. Maturidi'nin ilim düzeyinin yüksekliğine ve Müslümanlar arasındaki yerinin büyüklüğüne rağmen, çağdaşı Eş'ari kadar tanınmış değildir. Bu durumun onun Arap asıllı olmaması, Semerkant bölgesinin hilafet merkezine (Bağdat'a) ve Mekke, Medine gibi dini merkezlere uzaklığı, takipçisi olduğu Ebu Hanife'nin sahip olduğu şöhretin kendi şöhretini gölgelemesi gibi sebeplerle açıklanması mümkündür.³² Ayrıca Eş'ari takipçilerinin Eş'ari'den çokça bahsetmiş olmasına rağmen, Maturidi' takipçilerinin Maturidi'den sadece birkaç kişinin bahsetmiş olması da bir neden olarak gösterilebilir.³³ Maturidi'nin soyunun Ebu Eyyub el-Ensari'ye uzandığı iddiası kesinlik kazanacak derecede kuvvetli ve açık bir delile dayanmamaktadır.³⁴

Maturidi'nin doğum tarihi ölüm tarihi kadar belirgin değildir ve bu konuda kaynaklar bize fazla bilgi vermemektedir. Maturidi'nin doğduğu yılı tespit edebilmek için³⁵, hocalarından Muhammed b. Mukatil er-Razi ve Nusayr b. Yahya el-Belhi'nin vefat tarihlerine müracaattan başka bir imkana sahip değiliz. Muhammed b. Mukatil er-Razi'ye öğrencilik ettiği bilindiğine göre, ömrünün bir asra yakın olduğu tahmin edilmektedir.³⁶ Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin Mutezile içinde kaldığı ilk kırk yılını ekleyecek olursak Maturidi'nin Eş'ari'den yarım asır önce Ehl-i sünnet'in kelim akidesini savunup tesis etmeye başladığını söylememiz

³⁰ Ahmet Ak, *Büyük Türk Alimi Maturidi ve Maturidilik*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2008, s.33

³¹ Bekir Topaloğlu, "Önsöz" Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, Ankara, 2003, s. XVII.

³² Muhammed b. Tavit et-Tanci, "Ebu Mansur el-Maturidi", Ankara Ün. İlah. Fak. Dergisi, Ankara, 1955, s. 1

³³ M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, İstanbul, 1984, s. 253-254

³⁴ Talip Özdeş, *Maturidi'nin Tefsir Anlayışı*, İnsan Yay, İstanbul, 2003, s. 42

³⁵ W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Şa-To Yay., İstanbul, 2001, s 385.

³⁶ M. Saim Yeprem, *a.g.e.* s.251-252

gerekir³⁷. Maturidi'nin 333(944) yılında Semerkant'ta vefat ettiği konusunda ittifaka yakın bir kanaat vardır³⁸. İmam Maturidi'nin Semerkant'taki mezarının, aralarında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ramazan Ayvalı'nın da bulunduğu Türkiye Gazetesi ekibi tarafından teşhis edildiği iddia edilmiştir. İlgili gazetede Maturidi'ye ait türbenin bir Yahudi tarafından satın alındıktan sonra mesken haline getirildiği belirtilmiştir.³⁹ Maturidi hakkında verilen bilgilerden hareketle onun, Abbasi halifesi el-Mütevekkil (847-861) döneminde doğduğunu ve yaklaşık bir asır süren hayat döneminde 12 Abbasi halifesine şahit olduğunu anlıyoruz. Bu halifelerin sonuncusu el-Mütteki olmuştur.

1.2. Maturidi Dönemi Sosyo-Politik Durum

İmam Maturidi, siyasi bakımdan Abbasi halifesine bağlı müstakil beyliklerden Samanoğullarının Maverannehr'e hakim oldukları dönemde (844-999) yaşamıştır. Maturidi'nin yetiştiği çağda Semerkant ve etrafında ilmi bir çevre teşekkül etmiş ve bu muhit, bütün bir Maverannehr'e damgasını vurmuştur. Bu dönem Abbasilerin merkezi otoritelerinin oldukça zayıf olduğu bir dönemdir.⁴⁰

Semerkant, Buhara ile beraber Ceyhun ve Seyhun havzasında Maverannehr adlı medeni bir bölgede yer almaktadır. Bu bölge, Ortaçağ İslam coğrafyacılarına göre Türkistan'a, yani İslam ülkeleri ile Çin arasında uzanan Türklerle Moğol göçebelerinin yaşadıkları bölgeye dahil değildi. Maverannehr zamanla Türkleşmiştir.⁴¹ Şehrin adı ilk defa Maracanda şeklinde İskender'in Doğu Seferi hakkındaki rivayetlerde gözükmektedir. İskender, Spitamenesler'e karşı yaptığı savaşlarda şehri birçok defalar ele geçirip tahrip etmiştir. Şehir Müslümanların hakimiyetine geçinceye kadar birçok yabancı saldırılara maruz kalmıştır.⁴²

³⁷ Topaloğlu, "Önsöz" Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003, s. XIX-XX.

³⁸ Maturidi, *Te'vilatu'l-Kur'an (Te'vilatu Ehl-i Sünne)*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, I, s. 74.

³⁹ Feramiz Gökdemir, "Ağlatan Keşif", Türkiye Gazetesi, 8 Mayıs 1996, s.1, 15

⁴⁰ Talip Özdeş, a.g.e. s. 38-39

⁴¹ W. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul, 1981, s. 83

⁴² H.H. Schaeder, "*Semerkant*", İslam Ansiklopedisi, M.E.B., İstanbul, 1966, c.X, s.469

Buhara'nın Samaniler döneminde başkent olduğu çağda bile nüfus ve büyüklük bakımından Semerkant, Maveranuehr'in daima birinci büyük şehri olmuştur. Şehrin bu önemi, esas olarak coğrafi mevki ve Hindistan'dan, İran'dan ve Türk egemenliği altındaki bölgelerden gelen ticaret yollarının birleştiği noktada bulunması ile açıklanabilir. Şehrin etrafında fevkalade verimli topraklar olması da, burada çok sayıda insan toplanmasını mümkün kılmıştır.⁴³

İran'a yakınlığı ve bağlılığından dolayı İslam'dan önce Mecusiliğin yaygın olduğu zikredilmekle birlikte şehrin hem tarihinin eski olması, hem zaman zaman değişik kültürlerle mensup kuvvetlerin işgaline uğraması ve hem de önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması buranın kapalı bir yer olmayıp diğer kültür ve medeniyetlere açık bir yer olduğunu ifade eder. Nitekim İslam'dan önce Asya'daki Türk boyları ve özellikle Uygurlar birçok medeniyet ve kültürlerin bir araya gelip kaynaştığı, birtakım orijinal eserlerin meydana getirildiği parlak bir medeniyete sahip olmuşlardır. Buraların Çin, İran, Hint ve hatta Bizans medeniyetleri arasında dolaşan kervanların uğradığı, hicret ve istilaların yolu olması, zıt tesirlerin oralarda yıllarca çarpışmasına ve neticede kaynaşmasına sebep olmuştur.⁴⁴ Uygurların önemli merkezlerinden olan Kaşgar da Semerkant'a fazla uzak sayılmaz.⁴⁵

Buradan hareketle coğrafi konum, tarih boyunca değişik fikir, inanç ve kültürlerin kaynaşmasından oluşan altyapı, bize Semerkant'ta ortaya çıkan kültür ve sanat zenginliğini, akli ve dini ilimlerdeki gelişmeyi, Maturidi ve çevresinin mutedilliğini, uzlaştırıcılığını, değişik fikir ve akideler arasında izlemiş olduğu müstakim yolu açıklamada yardımcı olabilir. Emeviler döneminde izlenen olumsuz siyasetler sonucu, Maveranuehr'de yeterince yerleşemeyen Müslümanlar, Abbasiler döneminde Müslüman Araplarla Türkler arasındaki diyalog ve yardımlaşma –örneğin Çin'e karşı- gittikçe artmış, Türkler devletin değişik kademelerinde ve özellikle orduda gittikçe kuvvetlenen bir etkinlik kurmuşlardır. Abbasi halifeleri, bu bölgeye hakim olup orada İslam'ın yayılmasını her bakımdan teşvik etmişlerdir.⁴⁶

⁴³ W. Barthold, *a.g.e.* s.108-110

⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken, *İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirler*, İstanbul 1918, s.101

⁴⁵ Talip Özdeş, *a.g.e.* s.36

⁴⁶ Talip Özdeş, *a.g.e.* s.37-38

Maturidi'nin doğduğu yıllarda, Maveraünnehir, önceleri Abbasi Devleti'ne bağlı yarı otonom, sonraları ise ondan ayrılıp müstakil bir devlet olan Samanilerin yönetimi altındaydı. İslam dünyasındaki merkezi otoriteyi temsil eden Abbasi hilafetinin zayıflamasıyla birlikte birçok devlet bağımsızlığını ilan etmiş, nitekim Maturidi'nin yaşadığı yer olan Maveraünnehir'de de Samanoğulları müstakil bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Maturidi, devlet-hilafet merkezi olan Bağdat'tan uzak bir bölgede yaşamaktaydı ve hatta siyasi iktidarla ilişkilerinin iyi olmadığı belirtilmektedir. Onun yetiştiği çevre siyasi-idari açıdan huzur ve sükun içinde olmakla birlikte çeşitli düşüncelerin, bid'at içerikli görüşlerin, farklı din ve mezheplere bağlı kimselerin de bolca bulunduğu bir yerdi⁴⁷. Yani Abbasi iktidarının batı merkezlerinde baskı gören Haricilik, Mürcie, Mutezile, Zeydilik, İsmaililik gibi pek çok siyasi ve itikadi mezhep, görüşlerini merkezi otoritenin zayıfladığı bu bölgede yaymaya çalışmıştır⁴⁸.

Bağdat'ta Büveyhilerin yükselişe geçtiği, Taberistan'da Zeydilerin devlet kurduğu, İsmaililer/Karmatilerin Orta Asya'da, özellikle Necef, Semerkand ve Bedaşah'da Samanileri tehdit edecek kadar güçlendikleri ve Fatimi-İsmaililerin Kuzey Afrika'da merkezi Mısır'da bulunan bir devlet kurdukları dönemde, İslami ilimlere vakıf olan Maturidi, yeni Müslüman olmuş Türkler arasında ortaya çıkmıştır. Semerkand, İslam'la yaklaşık iki yüz yıl önce tanışmıştı. Bu dönemin büyük bir bölümü ise, savaşlar, entrikalar ve siyasi çalkantılarla geçmişti. Üstelik Maturidi, diğer bilginler gibi, Nisabur, Rey, Bağdat, Mısır, Şam, Küfe ve diğer kültür merkezlerine seyahat etmemiş birisiydi. Maturidi, böyle bir dönemde ve bu kadar ağır şartlar altında, kendisini ilme vermiş ve İslam dünyasının büyük bir kısmı ile Türk dünyasının da neredeyse tamamını etrafında toplayan ve kendi adıyla anılan itikadi bir mezhep kurmuştur⁴⁹.

1.3. Maturidî Döneminde Fikirselsel Gelişmeler

Maturidi, İslam dünyasının birçok gelişme ve değişmelere sahne olduğu; değişik görüşlerin, itikadi, siyasi ve mezhebi akımların ortaya çıktığı ve bu bağlamda birçok problemin zuhur ettiği, siyasi kargaşaların yaşandığı bir

⁴⁷ Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslam*, Kahire, 1952, I, 261.; Topaloğlu, s. XXI.

⁴⁸ Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara, 2002, s. 156-158.

⁴⁹ Kutlu, *a.g.e.*, s. 51.

dönemde yaşamıştır. O, böyle bir dönemde kendisine özgü metot ve yorumlarıyla farklı görüşler arasında uzlaşma noktaları oluşturmaya çalışmış, her türlü aşırılığa karşı durmuş, böylece İslam ilim ve tefekkürünün gelişmesine, İslam inancının sistemleştirilmesine, itikadi ve fikri istikrarın oluşumuna hizmet etmiş bir alimdir⁵⁰.

İmam Maturidi, genelde İslam kültürü ve özelde Hanefi mezhebi içinde önemli dönüm noktalarının birinde fikirleriyle ve çalışmalarıyla sonraki nesillere ufuk açmış bir ilim ve fikir adamıdır. Yaşadığı dönem dini, felsefi ve siyasi akımların kendi sistematik düşüncelerini oluşturdukları, muhalifleriyle polemiklere girdikleri ve öte yandan dini ilimlerin metodolojik yapıya kavuşarak, her birinin terminolojisinin olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte böyle bir dönemde ilmi faaliyette bulunan İmam Maturidi, bilhassa teori ile pratik, usul ile furu irtibatını sağlayarak ilim dünyasına getirdiği çözümlerle, fikirlerin daha rafine biçimde sunulmasına katkı sağlamıştır.⁵¹

İmam Maturidi'nin yaşadığı dönem olan Samaniler döneminde fikri, ilmi ve edebi çalışmaların önünde geniş ufuklar açılmış ve bu alanlarda yarış başlamıştır. Devletin ileri gelenleri İslami ilimler, Arap dili ve edebiyatının boy verip gelişmesi sağlamak için her türlü kolaylığı gösteriyordu. Bu sebeptir ki Makdisi gibi bir tarihçi Samani hükümdarlarıyla Maverünnehir ve Horasan'ın vasfı hakkında şu övücü ifadeleri kullanmaktan kendini alamamıştır. "Bu topraklar ülkelerin en değerlisi, saygın simaları ve alimleri en çok olanıdır. Bu ülke iyilik ve güzelliğin kaynağı, ilmin karargahı, İslam'ın sağlam rüknü ve muazzam kalesidir. Hükümdarı yöneticilerin en hayırlısı ve ordusu askerlerin en iyisidir. Bu ülkede fakihler hükümdarlar derecesine ulaşır"⁵².

Maturidi'nin düşünceleri etrafında kurulan Semerkant (Maverünnehir) Sünni kelam ve usul ekolü, İslam tarihinde kendilerine özgü görüşleri bulunan orijinal bir ekol olarak ortaya çıkmış ve itikadi alanda olduğu kadar, fıkıh usulü alanında da çok etkin bir rol oynamıştır. Maturidi, Hanefi mezhebinin kurucusu İmam Ebu Hanife'ye akaid ve fıkıh konularındaki bağlılığıyla dikkat çekmektedir. Ebu Hanife'nin görüşlerine bağlı kalarak dini yorumlarını ortaya koymuş; gerek

⁵⁰ Maturidi, I, 60-62; Kutlu, *a.g.e.*, s. 243.

⁵¹ Kutlu, *a.g.e.*, s. 241

⁵² Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir el-Makdisi, *Ahsenü't-Tekasim fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, London, 1909, s. 380; Topaloğlu, s. XX-XXI.

kelam gerekse fıkhıdaki muhalif ekollere karşı, onun zaviyesinden eleştiriler yöneltmiştir. Eleştirilerinde o gün etkin olan kelimde Mutezileye ve fıkhıta ise Şafii mezhebine ağırlık vermiştir. Bunda söz konusu iki mezhebin onun yaşadığı coğrafyada diğer mezheplere göre daha yaygın olmasının etkisi bulunduğu düşünülebilir.

İslam dünyasında hicri ikinci asırdan itibaren bir taraftan akla dayanan felsefi ilimler tercüme ve telif yoluyla yayılırken, diğer yandan yine akla ehemmiyet veren Mutezile ortaya çıkmıştır ve akaid görüş ve kanaatlerini yaymaya başlamıştı. Nakle bağlılığı ve teslimiyeti şiar edinen selef akidesi bu yeni cereyana karşı pek başarılı olamıyordu. Halife Memun Mutezileyi resmi devlet görüşü yapması ile bu mezhep yaygınlaşmaya başlamıştı. Buna karşılık İslam dünyasında Usulü'd-din konusunda yeni izah tarzlarına ihtiyaç vardı. Bu yeni izah tarzı nakle bağlı kalmakla birlikte akla da ehemmiyet verecek selef metodu ile Mu'tezile mezhebinin iyi yanlarını birleştirmeliydi. Bu yeni ihtiyacı karşılayan "Ehl-i Sünnet İlmi Kelamı"nı oluşturan, Maveraünnehir'de Ebu Mansur el-Maturidi ve Irak'ta Ebu Hasan el-Eş'ari (324/946) olmuştur. Maturidi'nin metodunda aklın, herhangi bir mübalağaya sapmaksızın ve haddini aşmaksızın büyük bir yeri ve değeri vardır. Eş'ariler ise akli nakle bağlar ve fiil ile teyit ederler. O kadar ki, bu meseleler üzerinde duran bir araştırmacı neredeyse, Eş'arilerin Mu'tezile ile fıkıh ve hadis ehli arasındaki bir çizgi üzerinde olduğunu, Maturidilerin de Mu'tezile ile Eş'ariler arasında bir hatta bulunduğunu söyleyebilir.⁵³

İmam el-Maturidi tahsilindeki ilmi silsile itibariyle İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin görüşlerine ve onun mezhebine uyarak nakil yanında akla da büyük önem veren tutumunu benimsemiştir. Gerek Semerkant'ta ve gerekse civarında muhtelif fırka ve mezhep ricaliyle giriştiği münazara ve mücadelelerde büyük başarılar elde etmiştir. Maturidi, Karamitiler, Şiilerle de mücadele etmiştir. Mücadelenin en büyük bölümünü Mutezile'ye karşı yaptığı münazaralar teşkil etmiştir. Maturidi mirasının tam da Irak'ta Mutezile'nin sindirilmesi sonrasına rastlaması bir tesadüf olmasa gerekir⁵⁴. Mu'tezile kelamcılarının akli, akaid konularının nerede ise yegane kaynağı olarak kabul etmeleri, buna bağlı olarak

⁵³ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.* s. 239-240; Talip Özdeş, *a.g.e.* s.34

⁵⁴ Maturidi, I, 59; Kutlu, *a.g.e.*, s. 241.

nakle güvenmekle yetinen muhaddis ve fakihlerle bunların yöntemini izleyenlere yönelik saldırılarının sertleşmesi, çoğunluğun nefret ve tepkilerine maruz kalmalarına sebep olmuş ve bu durum iki grup arasındaki mücadeleyi kızıştırmıştır. Bu fikri ve sosyal gelişme, nakil ile akli telif etmeyi başarabilen Maturidi'nin, Şark İslam dünyasında öne çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁵⁵

1.4. Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Genel Özellikleri ve Maturidi'nin Tefsir Anlayışı

Maturidi, kelamcı ve fakih olduğu kadar, aynı zamanda bir müfessirdir. Kur'an, tarih boyunca pek çok kişi tarafından tefsir edilmiştir. Bunlardan bazıları, tefsirlerinde genel olarak *rivayet* ağırlıklı yaptıkları için bu tür tefsir geleneğine rivayet tefsiri, bazıları da tefsirlerini akli yorumlara ağırlık vererek yaptıkları için bu tür tefsir geleneğine de *dirayet* tefsiri denilmiştir. Maturidi, bu iki gelenek açısından değerlendirildiğinde akılcı tefsir geleneğinin ilk temsilcilerinden birisi kabul edilebilir⁵⁶. Tevilatü'l-Kur'an adlı eserinin başında tefsir ile tevil arasında bir ayırım yaparak, eğer bu sonradan ilave edilmediyse, bu iki kavrama kendinden önce yüklenmeyen anlamlar yüklemiştir⁵⁷. Ona göre, *tefsir* Allah'ın muradının ne olduğu konusunda kesin bir fikir beyan etmektir. *Tevil* ise, Allah'ın muradının ne olduğu konusunda kesin hüküm vermeksizin muhtemel olanlardan sadece birisini tercih etmektir. Birincisini (tefsir) sahabeye ikincisini (te'vil) ise, sonraki nesillerden dinde fakih olanlara hasretmiştir. Bu yaptığı tevilleri, sadece sahibini bağlayan teviller olarak görmüş ve bunları kutsallaştırma yoluna gitmemiştir. Te'vile imkan tanıyabilmek için, "Her kim Kur'an hakkında kendi reyyle bir şey söylerse ateşteki yerine hazırlansın"⁵⁸ hadisini "Her kim kendi reyyle Kur'an'ı tefsir ederse, ateşteki yerine hazırlansın" şeklinde alarak, reyyle tefsir yapılamayacağını, ancak te'vil yapılabileceğini iddia etmiştir. Öyle sanıyoruz ki, O, Ebu Hanife'nin te'ville ilgili görüşlerinden etkilenerek böyle bir ayırımı gitmiştir. Ebu Hanifeye göre, ayetlerden bazılarının tenziliyle te'vili aynıdır. Yani

⁵⁵ Topaloğlu, s. XXI-XXII.

⁵⁶ Celal Kırcı, "Maturidi'nin Tefsir, Te'vil Anlayışı ve Metodu", Ebu Mansur Semerkandi-Maturidi Kongresi, Kayseri, 14 Mart 1986, Erciyes Ün. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Ens., Yayın no: 6 Kayseri, 1990, s. 63.

⁵⁷ Mehmet Zeki İşcan, İslam Düşüncesinin Entelektüel Temellerinin Yeniden Yorumlanmasında Maturidi'nin Katkısı, Ekev, 34, 2008, s. 9

⁵⁸ Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Sünen*, İstanbul, 1992, V, 199-200.

ayetin anlamı açık ve seçiktir. Ne kadar te'vil edilirse edilsin aynı anlam elde edilir. Bazının ise tenzil ve te'vili farklıdır. Ayetin lafzından anlaşılanın dışında bir anlamı vardır. Bu anlama tevil yoluyla ulaşılır. Bu durumda ayetin te'vilini inkar etmek, ayeti inkar anlamına gelmez⁵⁹. Bu anlayış, her bir insana aklını kullanarak ve tutarlı bir yöntem izleyerek Kur'an'ı anlayıp yorumlama hakkı tanımaktadır. Ancak, belli yöntemlerle gerçekleştirilecek olan te'vilde, Allah'ı şahit gösterme ve kendi görüşlerini Allah'ın mutlak muradı olarak takdim etmeye yer yoktur. Maturidi'nin anlayışına göre, te'vilde, mutlaklık değil görecelik söz konusudur. İmam Maturidi Ayetleri te'vil ederken dilsel analizlere, akli ve teolojik temellendirmelere başvurmakta ve te'vilde göreceliği öne çıkarmasından hareketle, onu İslam düşüncesinde anlam bilim ve yorum bilime kapı aralayan ilk kişilerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Yorumunda akla ve reye daha fazla bir nüfuz alanı tanımakla birlikte, nadiren de olsa hadislere ve sahabe tefsirine de başvurmuştur. Yalnız ayetleri te'vil ederken, diğer müfessirlere kıyasla nadiren hadis kullanan Maturidi, delil olarak kullandığı hadisleri senediyle ve lafzıyla aynen nakletmek yerine, mana olarak rivayeti tercih etmiştir. Kitabı't-Tevhid'inde de anlaşıldığı gibi, hadislerin veya haberlerin sıhhati konusunda emin değilse, nadiren de olsa, "eğer sübutu kesin ise" şeklinde ihtiyati ve itirazı bir cümle kullanmıştır⁶⁰.

Tevilat, Kur'an'ın bütün süre ve ayetlerinin tertip üzere başından sonuna kadar sıra ile ele alınıp yorumlanmaya çalışıldığı bir tefsirdir. Bu yönüyle Maturidi'nin tefsiri, Taberi'nin, İbn Kesir'in ve diğer birçok müfessirin eserleriyle benzerlik gösterir. Ancak, Maturidi, Kur'an ayetlerine ve meselelere yaklaşımda izlediği metodolojinin temellerini oluşturan epistemolojik görüşlerini eserlerinin başına koyan ilk İslam bilginidir. Onun oluşturduğu epistemolojik sistem, kendisinden sonra bütün bir İslam tefekkürünü, ilmi faaliyetleri etkileyecek ve yönlendirecektir. Söz konusu epistemolojik sistemin teşekkülünde Yunan felsefesinin, ayetleri yorumlamada rasyonelliği öne çıkaran Mutezile ekolün altyapı oluşturduğu düşünülebilir. Ancak, istifade edilen bilgi ve tecrübelerin tevhidi esas alan Kur'an merkezli bir bakış açısıyla özgünleştirilerek

⁵⁹ Ebu Hanife, *Kitabu'l-Fıkhu'l-Ebsat*, Çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1981, s. 45, 55.

⁶⁰ Kutlu, *a.g.e.*, s. 24.

sistemleştirilmesi Maturidi'ye ait olmalıdır⁶¹. Söz konusu sistem başlıca iki temel noktada odaklanmaktadır. Vahyi bilgi karşısında beşeri bilginin konumu ve vahye yaklaşımda tefsir-tevil ayırımı⁶².

Maturidi'nin tefsir-tevil ayırımıyla⁶³ ifade etmek istediği şey, Kur'an'ın Kur'an'ı tefsir etmesi veya Hz. Peygamber'in tebyin görevinin gereği olarak Kur'an'daki bir ayeti açıklayıp tefsir etmesiyle, vahye doğrudan muhatap olmayan diğer insanların kendilerince akli ve nakli delillere dayanarak ayetlere getirdikleri açıklamaların ve yorumların değer olarak aynı kategoride olamayacağı şeklinde anlaşılmalıdır. Bu bize, Maturidi'nin kendi tefsirinin ismini Te'vilat koymasının altında yatan mantığı da açıklar. Maturidi'nin bilgi konusunda oluşturduğu bu sistem, O'nun, dini liderlerin ve mezhep imamlarının mutlaklaştırılmasına ve böylece dinde körü körüne taklitçiliğe düşülmesine karşı oluşunda ifadesini bulur. Ancak, Maturidi'nin Kur'an tefsirinde rasyonel yoruma imkan tanıyıp hürriyet kapısı açması, Kur'an'la ilgili yapılacak her yorumun haklı ve doğru olacağı anlamına gelmez. Yorum hakkı ile yorumun haklılığını birbirine karıştırmamak gerekir. Maturidi, beşeri bilgi karşısında vahyin konumuyla ilgili oluşturduğu epistemolojik sistemini metodolojisine ve kendi deyimiyle te'villerine (Te'vilat) uygular⁶⁴.

Maturidi, epistemolojik sisteminden hareketle Tevilat'ta Kur'an bütünlüğünü, vahyin ana gayelerini, hükümlerin dayandığı sebep ve hikmetleri esas alan, akla, realiteye ve İslam toplumunun pratiğine değer veren kritikçi ve analizci bir metot takip etmeye çalışmıştır. Ona göre te'vil, ayetlere ve kendince sahih gördüğü hadis ve haberlere dayandığı kadar, ayetlerin tefekküre dayalı rasyonel yorumlarını da içerir⁶⁵. Üzerinde yoğunlaştığı konu ve problemlerle ilgili hadis ve haberleri değerlendirirken, Hanefi ekolünün bu konuda izlediği genel yöneme tabi olarak, başta Kur'an'a, sahihliği Hz. Peygamber'in, sahabenin ve İslam toplumunun genel uygulamalarıyla desteklenen diğer haberlere, akla ve realiteye uygunluğu esas almıştır.

⁶¹ Hanifi Özcan, *Maturidi'de Bilgi Problemi*, İstanbul, 1993, s. 24-29.

⁶² Kutlu, *a.g.e.*, s. 244-245.

⁶³ Maturidi, *a.g.e.* I, s.184-185

⁶⁴ Kutlu, *a.g.e.*, s. 247-248.

⁶⁵ Ahmet Ak, *a.g.e.* s. 50

Maturidi'nin, yorumlarında ifrat ve tefritten uzak durduğuna, itidal üzerine hareket ettiğine, farklı görüşler ve temayüller arasında müşterek noktalardan hareketle uzlaştırıcı bir tutum izlediğine şahit olmaktadır. O, tefsirde akıl ile nakil arasındaki açıklığı gidererek⁶⁶, tefsiri, akıllı bir insanın anlamakta veya kabul etmekte zorlandığı, daha önceki tefsir rivayetlerinin ve nüzul sebeplerinin kuru kuruya tekrarlandığı bir şey olmaktan kurtarmıştır. Yorumda akılla nakil arasında bütünlüğe dayalı anlamlı bir denge kurmaya çalışan Maturidi, bir taraftan yorumu lafzi, parçacı ve yüzeysel bir durumda kalmaktan kurtarıırken; diğer yandan anlamı orijinal lafızlardan neredeyse tamamen kopartan, ayetlere siyak ve sibakla ilgisi olmayan hariçten anlamlar yükleyen indi ve spekülatif yorumlara da karşı çıkmıştır. Vahyin merkeze oturtulmaya çalışıldığı rasyonel muhakeme ve yorum, özellikle üzerinde ihtilafların cereyan ettiği kelami ve fikhi meselelerin; i'caz, nesh, müteşabih gibi birtakım tefsir problemlerinin analiz edilip yorumlanmasında, ayetleri Kur'an bütünlüğü içerisinde ele almada, yorumu akli ve nakli delillerle desteklemede, olayları ve rivayetleri birbiriyle kıyaslamada, kavramları lügat manaları yanında istidlali manalarla genişletmede, ayetlerin dayandığı ve ima ettiği sebep ve hikmetleri kavramada kendisini hissettirir. Konulara yaklaşırken, getirilen akli ve nakli delillerin kullanımının, yapılan yorum ve değerlendirmelerin, Kur'an'ın denetimi altında ve önemli ölçüde vahiy-akıl-olgu bütünlüğü gözetilerek gerçekleştirildiği söylenebilir⁶⁷.

Maturidi'nin tefsirdeki hareket noktası, Kur'an'ın Allah tarafından insanlara hidayet rehberi olarak gönderilen muhkem bir kitap olması, Kur'an'da gerçek anlamda bir çelişki ve ihtilafın olamayacağıdır. Bu tıpkı, Kur'an'da Allah'ın ayetleri olarak zikredilen ay, güneş, yıldızlar, topyekun evren, yerler ve gökler gibi kevnî oluşumların ve varlıkların, birbirinden farklı, hatta bazen birbirine zıtmiş gibi görünmelerine rağmen, akıllara durgunluk verecek seviyede muazzam bir birlik ve bütünlük teşkil ederek tevhide işaret etmeleri gibidir. Nasıl kevnî alemdeki ayetler arasında gerçek bir zıtlık ve ihtilaf olmayıp tam bir uyum ve bütünlük varsa, Kur'an'ın topyekun ayetleri arasında da tam bir bütünlük vardır. Bunun anlamı, Kur'an'dan kaynaklanacak yorumun, insan ve toplumun bütün

⁶⁶ Mehmet Zeki İçsan, *İslam Düşüncesinin Entelektüel Temellerinin Yeniden Yorumlanmasında Maturidi'nin Katkısı*, Ekev, 34, 2008, s. 5

⁶⁷ Talip Özdeş, *Maturidi'nin Tefsir Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul, 2003 s. 74-75; Kutlu, a.g.e., s. 257.

hayatını, olay ve gerçekleri kuşatabilecek, onları sistematik bir bütünlük içerisinde ele alıp değerlendirebilecek bir mahiyette olmasıdır. Bu, mesela Kur'an'ın bir ayetini yorumlarken sadece lafzi manada, olaylardan ve hayatın realitelerinden uzak bir şekilde, tefekküre dayalı bir sistematik olmaksızın, adet kabilinden gelişigüzel bir şekilde Kur'an'ın diğer ayetlerine gitme anlamına gelmez. İşte Maturidi tefsirinin kendisinden önceki klasik tefsirlerden ayrıldığı nokta da budur. Yoksa, klasik tefsirlerde müfessirin, ayetleri tefsir ederken diğer ayetlerin tamamından sarfınazar ettiğini, söz konusu ayeti tefsir etmek için başka ayetlerden faydalanmadığını, akla hiç müracaat etmediğini söylemek doğru olmaz. Ancak çoğu kez hedef lafızcı ve cüz'i bir hedeftir. Bu metotla Kur'ani bir takım hakikatlere ulaşılsa bile, bunlar çoğu zaman sistemsiz ve dağınık olmaktan öteye geçmemektedir. Halbuki ihtiyaç duyulan şey, bizzat yaşanan ve problem olan olay ve gerçeklerden yola çıkarak bir bütünlük içerisinde Kur'an'a müracaat etmek, karşılaşılan problemler üzerinde gözlem ve düşünceyi yoğunlaştırarak onların çözümü ile ilgili beşeri düşünce ve tecrübelerin verilerini de devreye sokmak suretiyle, bütüncül bir yöntemle Kur'an nasslarına yönelmektir. Yani müfessirin, konu hakkında, konu ve problemlerle ilgili olarak daha önce önerilen fikirler ve çözümler hakkında zihinsel bir hazırlığa sahip olması gerekir. İşte bu noktada Kur'an, gerçeklerle, yaşanan hayatla iç içedir ve bu durumda olan müfessir, sadece Kur'an'ı dinleyen, onun ayetlerinin verdiği işaretleri anlamaya çalışan pasif konumda bir dinleyici değil, aksine Kur'an'a cevap veren, problemleri Kur'an'a havale ederek adeta Kur'an'la sohbet eden, bütün akli ve ruhi yeteneklerini bu noktada problemin çözümü için teksif eden bir konumdadır⁶⁸.

Maturidi'nin tefsiri, ayetleri Kur'an'daki tertip sıralamasına göre atlamadan, sıra ile, lafızların lügavi anlamlarına işaret ederek, kıraat farklılıklarına, nüzul sebeplerine, hadis ve haberlere, sahabe ve tabiunun tefsirlerine müracaat ederek ele alması yönü ile kendisinden önceki klasik tefsirleri andırmakla beraber, devrinin itikadi ve fikri problemlerine, ihtilaf noktalarına girmesi, problemler üzerinde yapılan yorumları analiz ederek bu yorumların tutarlı ve tutarsız yönlerini ortaya koyması, vakıyalardan Kur'an'a ve Kur'an'dan vakıyalara gitmesi, problemleri kapsamlı bir şekilde ve bütünlüğe dayalı bir sistematik içerisinde

---

⁶⁸ Özdeş, *a.g.e.* s. 75-76.

çözme gayreti içerisindedir. Maturidi'nin, özellikle kelami meselelerle ilgili olarak ayetlere getirmiş olduğu yorumlardan, tefsir metodunda Kur'an bütünlüğünü hedeflemiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu hedefe ne ölçüde ulaşıp ulaşamadığı konusu nispi olup tartışmaya açıktır. Bazen, mesela zina hakkındaki ayetlerin yorumu gibi fıkhi bir meselede, Kur'an bütünlüğünden çok, konu bütünlüğünün ağırlık kazandığı da hissedilebilmektedir. Tefsirinde, ihtilafa konu olmayan, yaşadığı dönemin fikri ve ameli problemleriyle doğrudan ilgisi olmayan ayetlerin üzerinde detaylı durulmadığı, onların kısa ve öz olarak açıklandığı gözlemlenmektedir⁶⁹.

Maturidi, Kur'an'ın tefsirinde zihni olarak iki hareket noktasına sahiptir. *Birincisi*, tamamen naslara bağlı kalarak Kur'an ayetlerinin manalarının, klasik anlamda lügat ve rivayetler bağlamında ele alınarak kavranılmasıdır. Ayetlerde geçen kelimelerin lügavi yönleri üzerinde durulur. Daha çok Ebu Avsece, İbn Kuteybe, Ebu Ubeyde, Kisai gibi dilciler referanslar verilir. Eğer gerekliyse ilgili kavram ve ayetleri açıklayan Kur'an'ın diğer ayetlerine gidilir, söz konusu ayetle ilgili kıraat farklılıklarına, nüzul sebeplerine, hadis ve haberlere, sahabe ve tabiun tefsirlerine müracaat edilir. Çok nadir olarak Arap şiirine, halk arasındaki yaygın söz ve mesellere başvurulur. *İkincisi*, o ayetin yorumu ile ilgili kendi dönemindeki yaygın kanaat ve düşüncelere, kelami okulların görüşlerine, ehl-i te'vil olarak adlandırdığı kimselerin değişik yönlerden getirdikleri yorumlara, itikadi ve fıkhi değerlendirmelere girerek onların delil ve iddialarını analiz etmesi, kritiğini yapmasıdır. Bu değerlendirmede onayladığı noktalara eleştiri getirmez, uygun görürse farklı yorumları ve haberle uzlaştırma yönüne gider, tasvip etmediği görüşü çürüterek kendi görüşünü ortaya koyma noktasında Kur'an'ın konu ile ilgili diğer ayetlerine, sahih gördüğü haberlere ve tefsirlere, akli istidlal ve hüccetlere, bazen psikolojik ve sosyal gerçeklere yönelir. Bunu yaparken genel olarak, kendisinden sonraki dirayet tefsirlerine de örnek olacak tarzda, problemlerin tek tek ele alınıp vecihlere (yorumun muhtemel olduğu yönlere) ayrılarak aşağı doğru muhtemel çözümlerine ulaşıldığı basamaklı bir sistem oluşturulur. Ayrıca Maturidi, rivayetlerle akli bir bütünlük içerisinde götürmektedir. Okuyucu, yorumun hiçbir yerinde, yorum ne kadar geniş ve akli olursa olsun Kur'an'dan

⁶⁹ Özdeş, s. 76-77; Kutlu, *a.g.e.*, s. 257.

kopmamaktadır. Ayetler, rivayetler ve akıl arasında uyumlu bir paralellik, aynı zamanda sadelik vardır. Maturidi, ayetin muhtemel olduğu mana ve yönlere yumuşak ve tatlı bir üslupla giriş yapmış, konuyu fazla dağıtmadan, onu anlaşılması güç ve karışık bir şekilde sokmadan konu bütünlüğü içerisinde ele alarak toparlamıştır. Ancak bazen, birtakım fihhi meselelerin ele alınmasında, asli konu yanında teferruat kabilinden tali meselelere de giriş yaptığı olmuştur.

Maturidi'nin, ayetlerin yorumlanmasında bazen sadece ayet hakkında görüşleri vermekle yetinerek, kendisi bir görüş beyan etmediği ve "Allahu a'lem" (Allah en iyisini bilir) diyerek meseleyi bağlama yönüne gittiği de olur. Bazen bir görüşü açıkça tenkit etmemekle beraber daha esaslı ve farklı bir yorum getirerek tercihini ima eder, bazen de ehl-i te'vil olarak isimlendirdiği kişilerin yorumlarını uygun bulur. Bazen de farklı fikirleri ele alarak onları birbirilerine yaklaştırmaya çalışır, "hepsi birbirine yakın" diyerek ayete getirilen yorumların mana bakımından muhtemel olduğuna işaret eder. Yine bazen süreler arasında konu bakımından ilişki kurarak bu ilişkinin hikmetleri üzerinde durur. Bütün bunların uygulanması, ayetlerin içerdiği konuların çeşitliliğine ve mahiyetlerine, tefsirlerin üzerinde ihtilafların bulunup bulunmamasına, yaşanan ve hissedilen problemlerle olan ilişkilerine göre farklılıklar arz eder. Artık bu noktada Maturidi'nin ulaştığı sonucun, sadece o ayetin kendisinden ve ayetin içerisinde geçen kavramların sadece zahiri anlamlarından ve bir takım rivayetlerden hareketle varılan bir sonuç değil, aksine Kur'an bütünlüğünden, nakli delillerden, fihhi, itikadi, felsefi oluşum ve gelişmelerden, mensubu olduğu ilmi ve sosyal çevrenin kendisine kazandırdığı fikirler ve değerler sisteminden oluşan bütün bir ilmi ve kültürel alt yapının, zihni ve ruhi yeteneklerin harekete geçirilmesiyle varılan bir sonuç olduğu anlaşılmaktadır⁷⁰.

Maturidi, tefsirinde genel olarak İsrailiyata fazla yer vermez, gereksiz teferruata girmez. Yorumları sade ve yalındır. Ayetlerin incelikleri ve hikmetleri, zahir-batın dengesi içerisinde işaret ettikleri anlamları üzerinde durur. Gerek kevnî ayetlerin ve gerekse kıssalarla ilgili ayetlerin yorumlanmasında amaçlanan şey, insanların asıl gaye ve hikmetleri anlamaktan uzaklaşarak bir takım teferruat ve gereksiz bilgi yığını arasında kaybolmaları değil, Allah'ı, isim ve sıfatlarını,

---

⁷⁰ Özdeş, s. 79-80; Kutlu, *a.g.e.*, s. 257.

tevhidi anlamaları, ibadeti yalnızca Allah'a yöneltmeleri, güzel amel ve ahlak sahibi olarak peygamberlerin risaletine tabi olup hidayet üzere olmaları ve böylece yaratılışın gerçek gayesi ve hikmeti olan sınavı kazanmaları, dünya ve ahiret mutluluğuna ermeleridir. Kur'an da bu anlamda bir hidayet rehberidir⁷¹. Dolayısıyla asıl gayeden asla insanı koparmamaktadır.

---

⁷¹ Özdeş, s. 81-82.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MATURİDİ’NİN SİYASETE KARŞI TUTUMU VE SİYASET İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

İslam dünyasının önemli alimlerinden biri olan İmam Maturidi’nin tefsir, kelam, fıkıh ve felsefe alanlarında olduğu gibi siyaset alanında da bir takım görüş ve fikirleri vardır. O aynı zamanda siyaset, yönetim ve yöneticilere karşı da belli bir duruş sergilemiştir. O’nun siyasete karşı duruşu ve siyasete yönelik görüş ve kanaatleri kendi kitaplarında ve özellikle Te’vilat adlı tefsirinde mevcuttur.

2.1. Maturidi’nin Genel Siyasi Görüşleri ve Siyasete Karşı Tutumu

Maturidi'nin Kitabı't-Tevhid'inde imamet kısmının bulunmaması, oldukça önemli soruları akla getirmektedir. Acaba Maturidi, siyasi bazı endişeleri ve döneminin iktidarı ile aralarındaki anlaşmazlık dolayısıyla bu bölümü yazmak istemedi mi, yoksa ömrü yazmaya kafi gelmedi mi? Yazdıysa şayet neden bize ulaşmadı? Maturidi'nin pek çok konuda görüş belirtmesine rağmen, hilafet/imamet konusunda kendi eserlerinde yeterli bir bilgiye rastlanmaması son derece şaşırtıcıdır. Fakat Te'vilat'ta yer yer Ehl-i Sünnetin anlayışı dışındaki diğer fırkalara cevaplar mahiyetinde ve kendisine özgü bir tarzda imamet konusuna değinmektedir. Te'vilat'ta "Allah'a, Resulü'ne ve ulu'l-emre itaat edin" (Nisa, 4/59) ayetinin yorumunda, ulu'l-emri seriyye komutanları ve fakihler olarak yorumlama eğilimindedir. Aynı yerde, Şia'nın özelde ulu'l-emri masum imamlar olarak yorumlamasına, genelde de imamet nazariyesine ciddi eleştiriler yöneltmektedir⁷². Bu da O'nun Te'vilat'ta imamet konusuyla ilgili önemli bilgiler vermekte olduğu anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte, gerek onun kayıp eserlerinden, özellikle Makalat'ından alıntılarda bulunan Maturidi kaynaklarda gerekse de doğrudan ondan nakledilen rivayetlerde, Maturidi'nin siyasi bazı konularda son derece önemli bilgileri bulunmaktadır. Bunlardan birisi "hilafetin Kureyşliliği", diğeri ise hutbelerde zalim imamlara adil denilip denemeyeceği konusundaki görüşleridir.⁷³ İmam Maturidi "Hilafetin Kureyşliliğini" tartışırken diyanet-siyaset ayırımını yaparak konuya yaklaşır. "İmamların Kureyş'ten olması" konusunda her mezhep, farklı

⁷² Maturidi, *a.g.e.* III, s. 228, 232

⁷³ Kutlu, *a.g.e.*, s. 27.

görüşler ileri sürmüştür. Ancak Maturidi, diğerlerinden farklı olarak, diyanet-siyaset ayırımına giderek, bu rivayetteki hilafetin Kureyş'e tahsisini, diyanetten değil siyasetten doğru olduğunu savunmuş ve bu görüşünü şöyle açıklamıştır: Dini açıdan, imam olacak kişinin, öncelikle Allah'tan en çok sakınan, insanların problemlerini çözmeye en basiretli ve onların yararına olan şeyleri en iyi bilen birisi olması gözetilmeli ve bu şartları taşıyan kim olursa olsun imamet ona verilmelidir. Çünkü Allah'ın kitabı böyle istemektedir: "...Muhakkak ki, Allah yanında en değerliniz, O'ndan en çok sakınanızdır..." (Hucurat,49/13). Mal ve mülkün emanet edildiği kişiler, bu görevi takva vasfıyla yerine getirebilirler. Bu sebeple, bu konuda diyanet açısından gözetilmesi gereken şey takvadır⁷⁴. Öyle anlaşılıyor ki, Maturidi'ye göre, imamların Kureyş'ten olması fikri, ister Peygamberin sözü olsun ister sahabe böyle istemiş olsun, bu dini olmaktan çok, siyasi ve sosyolojik bir tercihtir. Böyle bir tercihi iki önemli sebebe dayandırmaktadır⁷⁵.

Birincisi, imamet, dini bir yönü olmakla beraber, aynı zamanda idari ve siyasi bir konudur. Bu yüzden imam olacak kişinin, takvanın yanı sıra, küçük düşürülmemiş ve nefret edilmeyen bir nesebe mensup olmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca Kur'an, Kureyş lehçesiyle inmiştir. Bu yüzden, imamet, sürekli olarak bu görevi ellerinde tutan ve saygınlığıyla tanınan Kureyş kabilesine tahsis edildi. Diğer taraftan, soy ve nesebin, insanları iyi ve güzel davranışlara sevk eden, kötü ve çirkin davranışlardan uzak tutan şeylerden biri olduğu da bir gerçektir. Böyle kişiler emaneti daha iyi koruyabilirler. Diyanet ve siyaset konusunda şu iki hususun gözetilmesi gerekir. Siyasi yetki kralların elindedir, diyanet yetkisi ise nebilerin⁷⁶ elindedir. Durum böyle olunca diyanet/nübüvvet, o işi yürütebilecek kişiye verilir; idare ve siyaset ise halk arasında saygınlığı ile öne çıkan seçkin kabileye/kavme verilir.

İkincisi, alimler evlilik ve nikah konusunda Kureyş'i diğer kabile ve soylardan üstün gördüler. Başkalarını bu konularda onlara denk görmediler. Bu sebeplerden dolayı Resulullah, onlara bu şekilde davrandı. Hilafet durumu da aynı şekildedir. Maturidi'nin diyanet-siyaset ayırımı yapması ve birincisini

⁷⁴ Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefi, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din*, thk. Claude Selame, Şam, 1992, II/829.

⁷⁵ Kutlu, s. 27-28.

⁷⁶ Said Nursi, *Sözler*, Zehra Yay. İstanbul, 2000, s. 578-579.

peygamberlere, ikincisini ise kral/meliklere tahsis etmesi, dönemine kadar konuyla ilgili yapılmış tartışmalar ve ileri sürülen görüşlerle mukayese edildiğinde son derece ilginçtir. Buradan hareketle, Peygamberin diyanet-nübüvvet görevinin, Allah tarafından kendisine verilmiş bir görev iken, devlet başkanlığı ilahi bir misyon olmayıp Kureyş'e mensubiyeti dolayısıyla kendi siyasi tercihiyle olduğu söylenebilir⁷⁷.

Ayrıca İmam Maturidi'nin "zulüm adalettir demek inananı dinden çıkarır" görüşü, Ebu İshak İbrahim b. İsmail es-Saffar el-Buhari'nin Mesail adlı eserinde nakledilmektedir. Ebu İshak, bu görüşü bizzat ondan duymuş gibi nakletmektedir. Halbuki 534/1139 yılında vefat eden Ebu İshak, Maturidi'den 200 yıl sonra yaşamıştır. Ondan doğrudan rivayette bulunması, bu görüşün ona aidiyeti konusunda ciddi şüpheler uyandırmaktadır. Bununla birlikte, ilk bakışta Maturidi'nin genel anlayışına ters düşüyor gibi görünse de, onun iman-amel ayırımı⁷⁸ konusundaki görüşleri dikkate alındığında, sorun çözülmekte ve ne demek istediği daha iyi anlaşılmaktadır. Burada zulüm işleyen bir sultan, işlediği günahı dolayısıyla tekfir edilmemekte, zulmü adalet olarak kabul ederek, zalim sultana adildir diyen kimse tekfir edilmektedir. Maturidi'ye göre, amelleri terk etmek veya günah işlemek kişiyi dinden çıkarmaz, ancak kesin nasslarla haram olan bir şeye helal demek veya onun haramlığını inkar etmek dinden çıkarır. Çünkü burada haram olan zulmü, adalet kabul ederek helal göstermek söz konusudur. Bu yüzden Maturidi zalim bir devlet başkanını hutbelerde adil olarak sunan ve onlara Allah için kullanılabilecek bazı isimler ve künyeler veren halifeleri şöyle eleştirmektedir; Bazı fiilleri zulüm olan bir sultana adil diyen kafir olur. Dolayısıyla, bu sıfat sultana, ancak bütün davranışlarında mutlak olarak adil olduğu ve hiçbir şekilde zulmetmediği zaman kullanılabilir. Fakat bazı fiillerinde zulüm ve haksızlık yapmışsa, buna rağmen o kişiyi mutlak adil olarak isimlendirmek zulüm ve adaletsizliğe adalet adını vermek ve ona razı olmak anlamına gelir ki, bu fikri benimseyen dinden çıkmış olur. Şehinşah unvanı ise, ancak Allah için kullanılabilir. Ondan başkasına asla kullanılamaz. Kulların böyle isimlendirilmesi, kesinlikle doğru değildir. "Ümmetlerin Koruyucusu/Maliki" sözü de yalandan ibarettir. Çünkü, "ümme" kelimesi, ins, cin, melaike ve diğer

⁷⁷ Kutlu, s. 28.

⁷⁸ Bekir Topaloğlu, *a.g.e.*, s. 511

canlıları kapsayan bir kelimedir. Bu tanımlama da, sadece Allah için yapılabilir. "Yeryüzünün Sultanı" ve benzeri tanımlamalara gelince, bu da yalandır. Çünkü hiçbir durumda yalan söylemek caiz değilken, Cuma hutbesinde hilafet konusunda böyle bir yalan nasıl caiz olabilir. Eğer içinden aksini düşünüyor da diliyle bunu söylüyorsa, o kişinin Allah tarafından bağışlanacağı ümit edilir⁷⁹.

Ebu İshak'tan yapılan alıntı doğru ise, Maturidi'nin dönemindeki zulüm ve haksızlık yapan halifeleri dolaylı olarak eleştirdiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda onun resmi yetkililerle olan münasebetleri konusunda ciddi bilgi boşlukları bulunmaktadır. Öyle görünüyor ki, Ebu Hanife gibi, o da resmi görev üstlenmekten kaçınmıştır. Kaynaklarda adının çokça geçmemesinin sebeplerinden birisi de bu olabilir. Hatta o, resmi görevlilerle yakın temas içerisinde olan ve katiplik yapan Ebu'l-Kasım el-Ka'bi'yi, bu ilişkileri dolayısıyla eleştirmiş ve şöyle demiştir: "Eğer lanet edilmeyi hak kazanmış birisi varsa yukarıdaki iddianın sahibi buna en münasip görünen olmalıdır. Çünkü onun fık niteliği taşıyan fiiller işlediği ve zalim devlet adamlarıyla ilişki içinde bulunduğu bilinmektedir⁸⁰."

Maturidi'nin zulüm ve haksızlık yapan sultanlar ve onların resmi görevlileriyle ilişkilerinin iyi olmadığını gösteren bir başka olay da Ebu'l-Hasan er-Rüstüğfeni'nin *Fevaid* adlı eserinde nakledilmektedir. Buna göre, dönemin sultanının görevlilerinden birisi, Maturidi'nin öğrencilerinden birinin evine yerleşir. Öğrencisi bu durumu Maturidi'ye şikayet eder. Bunun üzerine Maturidi, bu kişinin öğrencisinin evini boşaltması için sultana bir elçi gönderir. Ancak, sultan olumsuz cevap verir. Rivayete göre Maturidi, evi işgal eden kişiye bedduada bulunur, bunun sonucunda bu kişi hastalanır ve evi boşaltır. Bu rivayetler, Maturidi'nin dönemindeki siyasilerle ilişkisi konusunda yeterli bilgi vermemekle birlikte, onlarla ilişkilerinin problemlili olduğu ve resmi görevler üstlenmediği konusunda bazı ipuçları vermektedir⁸¹. İmam Maturidi, ilim adamının vakarını ve ilmin haysiyetini siyasi otoriteler karşısında her zaman korumuştur. Topluma karşı sorumlu ve kendisine saygılı bir şahsiyet olarak otoritelere karşı tavizsiz davranmıştır. İlim izzetini siyasetin menfaatine feda etmemiştir.

⁷⁹ Kutlu, *a.g.e.* s. 29

⁸⁰ Bekir Topaloğlu, *a.g.e.* s. 452.

⁸¹ Kutlu, s. 30.

Herhangi bir dini yorumun siyasal iktidarlar tarafından kabule şayan olabilmesinin en vazgeçilmez şartı bu yorumun din-siyaset ilişkileri hakkından sahip olduğu perspektifin kabul edilebilir olmasıdır. Bu anlamda Hanefilik ile Maturidilik çizgisi ilk müessislerinin siyasi tutum ve düşüncelerinden farklı olarak gelişmiştir. Hanefi ekolün önderi Ebu Hanife, hem Emevi hem de Abbasi iktidarına karşı mesafeli olduğu gibi birçok ısrara rağmen hiçbir resmi görev üstlenmemiştir ve hatta Emevi iktidarına karşı ayaklanan bazı hareketlere de destek vermiştir. Aynı şekilde Maturidi ekolün imamı Ebu Mansur'un da siyasetle arasının pekiyi olmadığı ve resmi bir görev üstlenmediği belirtilir. Tüm kelimelerinde hilafet-devlet bahisleri yer alırken Maturidi, kelimeler ve akaide dair kaleme aldığı Kitabu't-Tevhid isimli eserinde bu konulara yer vermemiştir. Onun siyaset felsefesini ancak ona nispet edilen görüşlerden ve onun Te'vilat adlı tefsirinden öğrenebiliyoruz. Bu bilgilere göre, İmam Maturidi, dönemin yöneticileri tarafından kullanılan "şehinşah, yeryüzünün sultanı" gibi unvanlara karşı çıkmış ve yöneticilerin bu unvanlarla Cuma hutbelerinde zikredilmesini eleştirmiştir.

2.2. Kur'an'da Siyaset İle İlgili Kavramlar ve Maturidî'nin O Kavramalara Yüklemediği Anlamlar

Kur'an'da siyaset ile ilgili ayetler incelendiğinde, din-siyaset ilişkisi açısından şu tespitleri yapmak mümkündür. Kur'an; inanç, ibadet ve ahlak konularına doğrudan ve ayrıntılarıyla yer verirken siyasi konulara, evrensel nitelik taşıyan genel ilkelerin dışında herhangi bir belirlemede bulunmuş değildir. Doğrudan siyasetle ilgili kelime ve kavramlar olmamakla beraber, dolaylı olarak siyaset, yönetim ve devlet ile ilgili ya da onları çağrıştıran birçok kavram söz konusudur. Bu kavramlardan hepsine değinmek başlı başına bir çalışma alanı olabileceğinden dolayı, o kavramlardan özellikle daha fazla siyasi anlamlar çağrıştıranları tezimiz açısından ele almayı uygun bulduk. O kavramları ve o kavramalara İmam Maturidi'nin yüklediği anlamları ele alacağız.

2.2.1. Halife:

Half (arka, ard), kuddamın (ön) zıt anlamlıdır. Halife sözcüğü, h-l-f(halefe) kökünden türemiştir. Fıkıhta aslın zıddı olarak, aslın yerine geçen

manasında kullanılmaktadır⁸². Aynı kökten türeyen hilafet ise, yerine geçilenin kaybolması (yokluğu), ölümü, acizliği veya temsilci yapılana şeref kazandırmak için birinin yerine geçmek, adına iş yapmak ve onu temsil etmek anlamındadır⁸³. Kur'an- Kerim'de halif, halife ve istihlaf aynı kökten gelen ve birbiriyle bağlantılı olarak kullanılan sözcüklerdir. Halife kelimesi kök anlamıyla bağlantılı olarak kullanılır. Çoğulu "halaif"tir. Halifin çoğulu ise hulefadır. Ancak bu iki sözcüğün çoğulları yer değiştirebilir. İstihlaf ise, birini halife(temsilci) kılmak anlamındadır⁸⁴.

Hilafet, sözlükte "birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, vekalet etmek, temsil etmek" gibi anlamlara gelir. Dini literatürde halife denilince daha çok devlet başkanı, en yüksek yönetici anlamına gelmektedir. Bir kavram olarak, Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eder. Halife de bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse demek olup İslam'da terim olarak devlet başkanı için kullanılmıştır⁸⁵. Kur'an-ı Kerim'de halife (çoğulu halaif, hulefa) kelimesi İmam Maturidi'nin açıklamalarında görüleceği gibi sadece tarihsel süreçte kazandığı terim anlamıyla geçmeyip daha geniş bir manada kullanılmaktadır. Bu kelime ile daha çok insanoğlunun Allah'ın yeryüzünde iyiyi ve güzeli temsil etme, yararlı işler yapma ve bu şekilde Yaratanın huzuruna çıkma göreviyle yükümlü olduğu anlatılır.⁸⁶ Halife kavramı Kur'an-ı Kerim'de bazen siyasi anlamda kullanılmakla beraber daha ziyade dini anlamda kullanılan bir kavramdır. Yani Kur'an-ı Kerim'de istihlaf (halife kılınma), halife sözcükleri genel olarak bütün insanların yeryüzünün halifesi olması, ondaki her şeyin emir ve istifadelerine sunulması, mülkiyetin kendisine emanet edilmiş olması, yeryüzünü yönetip sahip çıkması anlamında kullanılmıştır. İmam Maturidi de halife kelimesini daha çok bu anlamlarda kullanmaktadır.

"Rabbin meleklere 'Ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim' demişti. Melekler, 'orada bozgunculuk yapacak ve kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?

⁸² *Dini Kavramlar Sözlüğü*, haz. Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006, s. 225.

⁸³ El-İsfehani, *a.g.e.* s.223

⁸⁴ Vecdi Akyüz, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*, Kitabevi Yay. İst.1998, s.130.

⁸⁵ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 258.

⁸⁶ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 259.

Oysa biz, seni överek yüceltir ve sürekli takdis ediyoruz' dediler. Allah, 'Ben, şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim' dedi."(Bakara,2/30)

Yeryüzünde var edilen halifenin, kimin halefi, kimin temsilcisi olduğu konusu çok tartışılmıştır. İmam Maturidi halef kılınma kavramını hem insanoğlunun meleklerin, cinlerin veya Allah'ın temsilcisi olduğu hem de insan nesillerinin birbirinin yerine geçtiği, insanın yeryüzünde hakim ve yöneten olduğu şekilde yorumlamıştır.⁸⁷. Bu görüşlerin dışında İmam Maturidi, bu ayete dini (hukuki) ve siyasi(hukuki) bir anlam da yüklemektedir. O'na göre halifenin bir anlamı da Allah'ın ahkâmını ve dinini izhar etmektir⁸⁸. Bu yoruma göre, insanın halife kılınması, yeryüzüne hakim olup orayı yönetmesiyle ilgilidir. Şu halde, insanın halife kılınması (istihlafı), yer yüzüne hakimiyet ve orasını yönetmekle ilgilidir. Böylece insana, geniş bir egemenlik alanı verilmiştir.

"Allah, verdikleriyle denemek için insanları yeryüzünün halifeleri kılmış, onların kimini kimisine derecelerle üstün yapmıştır. Onun cezalandırması hızlıdır. Ama aynı zamanda bağışlar ve merhamet eder."(En'am, 6/165)

Bu ayetteki halife kavramına İmam Maturidi farklı iki anlam yüklemektedir; Birisi, insanların her şeyde birbirinin halefi olması, diğeri ise Peygamberin sahabelerinin tekzib ve tasdikte öncekilere halef kılınmasıdır. Yani öncekiler, peygamberleri yalanladılar. Hz. Peygamber'in Sahabeleri ise onların hilafına O'nu tasdik edip O'na itaat ettiler⁸⁹.

"İnsanları yeryüzünde halife kılan O'dur. İnkâr edenin inkarı kendi aleyhinedir. İnkarcıların inkarı, rabbleri katında yalnızca kendilerine olan gazabı artırır. İnkarcıların inkarı, hüsrandan başkasını artırmaz."(Fâtır, 35/39)

Maturidi, bu ayete de iki anlam yüklemektedir: Birisi bütün insanların cinlere ve meleklerle halife olmasıdır. Diğeri ise Peygamberin sahabelerinin ve ümmetinin, geçmiş asır ve ümmetlere halife kılınmasıdır⁹⁰.

"Darda kalanın duasına, kendisine yakardığı zaman karşılık veren, başındaki sıkıntıyı gideren ve insanları yeryüzünün halifeleri yapan Allah, kendisine eş koşulan bütün varlıklardan üstün ve yücedir."(Neml, 27/62)

⁸⁷ el-Maturidi, VIII, 495. Akyüz, s. 130-131.

⁸⁸ el-Maturidi, , I, 417.

⁸⁹ el-Maturidi, , IV, 342.

⁹⁰ el-Maturidi, VIII, 495.

İmam Maturidi bu ayet ve bu ayetteki "hulefa" kavramına şu anlamı yüklemektedir; Darda kalan ve sıkıntıya maruz kalan insanın sıkıntılarını gideren Allah'tır. O Allah ki, ancak onları yeryüzünde hayırlı olarak halife kılar. Bunun anlamı ise şudur; İnsanlara hem darlık hem de başına sıkıntı veren Allah'tır. Onları giderecek olan da O'dur. Allah(c.c.) dışında kendisine ibadet edilen her hangi bir mabud (put) olamaz. Dolayısıyla Allah'a ortak koşulmaz ve O'ndan gayri ilahlar edinilmez. Hayırlı bir şekilde halife olarak her şeyi Allah(c.c.)'tan bilmek gerekir⁹¹.

Ayrıca halife kelimesi toplulukların ve bireylerin bir birilerine halife kılınması anlamında da kullanılmaktadır. Bu halife kılınma (istihlaf), Yüce Allah'ın bir ümmeti(millet), başkalarından sonra var etmesi ve ona hakimiyet ve istiklal vermesidir. Toplulukların halife kılınması (istihlafı) bağlamında, Nuh'un ve kavminin durumu, şöylece belirtilir: "O'nu yalancı saydılar. Ama biz, onu ve gemide beraberinde bulunanları kurtardık. Onları ötekilerin yerine geçirdik. Ayetlerimizi yalanlayanları suda boğduk. Uyarıları dinlemeyenlerin sonlarının nasıl olduğuna bir bak."(Yunus, 10/73)

Maturidi bu ayette, insanların yeryüzünde iskan ettirilmesi ve birbirine halife kılınmasının yanında, yalanlamalarından dolayı sorgulanmak üzere helak edilen insanların yerine halife kılınması anlamını da yükler⁹².

Bireylerin halife kılınması (istihlafı) bağlamında, Hz. Davut'un örneği verilir. "Ey Davud! Şüphesiz seni, yeryüzünde halife(hükümrân, iktidar sahibi) kıldık. Öyleyse, insanlar arasında adaletlice hüküm ver, hevese uyma. Yoksa seni, Allah yolunda saptırır. Doğrusu, Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin azap vardır." (Sad, 38/26)

Bilindiği üzere Hz. Davud, dini ve siyasi otoriteleri birleştiren, hem bir peygamber, hem de bir hükümdardı. Maturidi de ayeti Hz. Davud'u diğer insan ve özellikle peygamberlerden hükümdarlık özelliğiyle ayırarak yorumlar. Ayrıca ayetteki "hevese uyma" tabirine psikolojik bir anlam yüklemektedir. İnsan doğasında nefsani isteklerin olduğunu fakat insanlar arasında hüküm verirken o isteklere uyulmaması gerektiğini vurgulamaktadır⁹³.

---

⁹¹ el-Maturidi, VIII, 128.

⁹² el-Maturidi, VI, 70.

⁹³ el-Maturidi, VII, 620.

2.2.2. İmam:

İmam kelimesi sözlükte "kendine uyulan, önder, halife, ordu komutanı, delil" gibi anlamlara gelmektedir. İmam kelimesi, dini bir kavram olarak, devlet başkanı, bir ekolün veya hareketin önderi, cemaate namaz kıldıran kimse demektir. İmamet de, imamlık yapmak demektir. Fıkıh literatüründe imam, devlet başkanı, halife anlamında kullanılmakta olup, cemaate namaz kıldıran imamdan ayrılması için imamet-i kübra denilmiştir⁹⁴.

İmam, ister doğru ister yanlış yolda olsun, önder kabul edilen kişi ve varlık anlamına gelir. Çoğulu "eimme"dir. Kur'an-ı Kerim'in on iki ayetinde geçmektedir.⁹⁵ Bu ayetler incelendiğinde, imam kelimesi önder, levh-i mahfuz ve yol anlamlarında kullanılmaktadır. İmam Maturidi'nin de genelde bu kelimeyi o anlamlarda kullandığı görülmektedir.

İmam kavramı daha çok iyilik önderleri anlamında kullanılır. "Bir gün bütün insanları imamlarıyla(önderleriyle) beraber çağırırız. O gün kitabı sağından verilenler, işte onlar kitaplarını okurlar. Onlara kıl kadar haksızlık edilmez." (İsra, 17/71) Bu ayet insanlara önderlik edenlerin ahiret sorumluluklarının büyüklüğünü de göstermektedir. Buradaki imam sözcüğüne amel defteri anlamı da verilir⁹⁶. Anlaşıldığı üzere Kur'an'da imam sözcüğü, daha çok siyasi değil, dini önderler (peygamberler) için kullanılmıştır. Bununla birlikte, imam sözcüğü, devlet başkanı anlamını da, iyilik önderi oluşundan kazanmıştır.

"Rabbi, İbrahim'i birtakım emirlerle denemiş, o da bunları yerine getirmişti. Allah, 'seni insanlara imam(önder) kılacağım' demişti. O 'soyumdan da' deyince 'zalimler ahdime erişemez' buyurmuştu."(Bakara, 2/124).

İmam Maturidi, bu ayetteki imam kelimesine hem kendisine uyulsun diye resul hem de hilafet ve imamet için imam(önder) anlamlarını yüklemektedir⁹⁷. Maturidi'nin ikinci yorumundan anlaşılan bazı peygamberlerin aynı zamanda hükümdar olabileceğine dair bir ima bulunmaktadır.

İnsanlara önderlik edenlerin bir kısmı, onlara kötülük eden ve kötü sonlarını hazırlayan önderler olabilir. Bu konuda Firavun, kötülük timsali bir önder olarak gösterilir: "Firavun ve yandaşları, memlekette, haksız yere büyüklük tasladılar.

⁹⁴ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 314.

⁹⁵ Vecdi Akyüz, s. 127.

⁹⁶ Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, s. 28.

⁹⁷ el-Maturidi, I, 555.

Gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de onu ve askerlerini yakalayıp suya attık. Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak. Onları, ateş çağırın imamlar(ateş önderleri) kıldık. Kıyamet günü yardım görmezler."(Kasas, 28/39-41)

Maturidi bu ayetin yorumunda insan toplumlarını ve o toplumların liderlerini iki kısma ayırmaktadır. Bunlar iyilik toplumu ve onların iyilik önderleri, diğerleri ise kötülük toplumu ve onların kötülük önderleri. Bu anlamlar inanç temelinde siyasi çağrışimleri olan anlamlardır. Ayrıca bu ayette kelami düzeyde Mutezile mezhebinin fiillerin yaratılması ve zorlaması konusunda da cevaplar vermektedir⁹⁸.

İmam kelimesinin bir anlamı da Levh-i Mahfuz'dur. İmam Maturidi de imam kelimesine bazen Levh-i Mahfuz anlamını yüklemektedir. "Şüphesiz ölüleri dirilten, işlediklerini ve eserlerini yazan biziz. Her şeyi apaçık bir imamda (Levh-i Mahfuz'da, kitapta) saymışızdır."(Yasin, 36/12)

Maturidi, ayetteki imam kelimesine iki anlam vermektedir: Hem dünya amellerinin yazıldığı kitap, hem de Ümmü'l-Kitap dediği Levh-i Mahfuz'dur⁹⁹.

İmam kelimesi Kur'an'da yol anlamında da kullanılmaktadır. "Bunun için onlardan da(ashabu'l-eyke'den) öğ aldık. Hala her iki memleket de işlek bir yol(imam) üzerindedirler."(Hicr, 15/79)

Maturidi de imam-i mübin kelimesine genel ve açık yol anlamını yüklemektedir¹⁰⁰.

2.2.3. Melik:

Melik kelimesi, mülk kökünden türemiştir. Melik kelimesi ve çoğulları on beş, melik ise bir yerde geçmektedir. Kur'an'da melik kelimesi, bir yandan evreni yöneten Allah'ın sıfatı olarak, öte yandan insanları yöneten hükümdar anlamında kullanılır¹⁰¹.

Melik, yüce Allah'ın kudretiyle ilgili güzel isimlerden biridir. "el-Meliku'l-Hak(gerçek hükümdar) olan Allah yücedir."(Taha, 20/114)

İmam Maturidi bu ayetteki "melik" kelimesini hem söz hem de fiil olarak Allah yücedir şeklinde yorumlar¹⁰².

⁹⁸ el-Maturidi, VIII, 170.

⁹⁹ el-Maturidi, VIII, 518.

¹⁰⁰ el-Maturidi, VI, 458.

¹⁰¹ Akyüz, s. 141.

¹⁰² el-Maturidi, VII, 314.

Kur'an'da melik kelimesinin kullanıldığı ikinci anlam, insanların hükümdarı/kralı anlamıdır. Bu anlamdaki melik kelimesi, bazen olumlu, çoğu zaman ise olumsuz çağrışımlar uyandıracak şekilde kullanılır. "Biz O'nun (Hz. Davut) hakimiyetini güçlendirdik, O'na hikmet, nübüvvet, isabetli karar verme ve meramını güzelce ifade etme kabiliyeti verdik." (Sad, 38/20) "Allah ona(Hz. Davut) hükümdarlık ve hikmet verdi ve dilediği birçok şeyi öğretti." (Bakara, 2/251) Bu iki ayette de geçen mülk kelimesini Maturidi, hilafet, hükümdarlık ve saltanat anlamlarında kullanır. Hikmet kelimesini ise nübüvvet manasında kullanır¹⁰³.

2.2.4. Adalet:

Ahlak ve özellikle hukukun en temel kavramı adalettir. Adalet hukukun amacıdır. Adaletin en genel tanımı, haklıya hakkını, suçluya cezasını vermek biçiminde yapılabilir. Adalet, eşitçe paylaşırma demektir¹⁰⁴. Adalet kavramını anlatmak üzere Kur'an'da iki sözcük kullanılır. Adl ve kıst. Yer yer hak sözcüğü de adalet anlamındadır. Daha çok denge kavramını anlatmak için ise mizan sözcüğü kullanılır. Bu anlamda adaletin zıddı, cevr ve zulümdür.¹⁰⁵

"Doğrusu Allah, adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder. Hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasaklar. Tutasınız diye size öğüt verir." (Nahl, 16/90)

Maturidi, bu ayeti hem insanlar arasında adaletle hüküm vermeyi hem de insanlar ile Allah arasında adaletle yapılan bir iş olarak yorumlamaktadır¹⁰⁶.

Hz. Davud'un adaleti, "davacılar temsili"yle şöylece anlatılır: "Sana davacıların haberi geldi mi? Mabedin duvarına tırmanıp Davud'un yanına girmişlerdi de onlardan ürkmüştü. Şöyle demişlerdi: Korkma. Birbirinin hakkına tecavüz etmiş iki davacıyız. Aramızda adaletli(hakça) hükmet. Ondan ayrılma. Bizi doğru yola çıkar." (Sad, 38/21-22)

İmam Maturidi bu ayetteki "hakça hükmetmeyi" nefsin heva ve hevesine göre hüküm vermemeyi tam tersine nefsin isteklerine boyun eğmeden hüküm vermeyi anlamaktadır.¹⁰⁷

¹⁰³ el-Maturidi, VIII, 613; II, 230.

¹⁰⁴ El-İsfehani, *a.g.e.* s.487

¹⁰⁵ Akyüz, s. 108-109.

¹⁰⁶ el-Maturidi, VI, 558.

¹⁰⁷ el-Maturidi, VIII, 620

Bir başka ayette de Ehl-i kitabın çekemezlik yüzünden bölündükleri dile getirildikten sonra, hevese uyulmaması, adaletli hüküm verilmesi belirtilir: "Bundan ötürü sen birliğe çağır ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve şöyle söyle: 'Allah'ın indirdiği kitaba inandım. Aranızda adaletli(hakka uygun) hüküm vermekle emrolundum'." (Şura, 42/15)

Maturidi bu ayeti; hem adaletle aralarında hüküm vermek, hem peygamberin çağırdığı dine yani tevhide gelmelerine dua etmek hem de aralarında eşit davranmak gibi anlamlar yüklemektedir¹⁰⁸.

"Yaratıklarımızdan bir topluluk, hakkı(doğru yolu) gösterir ve ona göre (adaletle) hükmeder." (A'raf, 7/181)

Maturidi ayetteki hak kelimesini Kur'an ve diğer ilahi kitaplar, Hz. Peygamber ve Allah'ın yolu şeklinde yorumladıktan sonra, ayetin devamındaki adalet kelimesini de hak kelimesi şeklinde yorumlar¹⁰⁹.

Adalet, hayatın her alanında yansıma bulabilir. Kur'an, günlük hayatta adaletin en gerekli olduğu alanlardan örnekler verir. "Konuştuğunuzda(bir görüş açıkladığınızda), akraba(yakınlar) bile olsa sözünüzde adil olun. Allah'ın ahdini yerine getirin." (En'am, 6/152)

İmam Maturidi bu ayetteki "adil olun" lafzını hem şهادette hem de bütün sözlerde olması gerektiğini vurgular. Çünkü sözlerde adaleti korumak fiillerden daha önemlidir¹¹⁰.

Mahkemede hüküm verilirken, adaleti sağlama konusunda en fazla sorumluluk taşıyanlar, yargıçlar ile tanıklardır. Bu yüzden, hakkın yerini bulması için, Kur'an bu iki özellikteki insanların adaletli olmaları üstünde önemle durur. "...Eğer sana(peygambere) gelirlerse aralarında hükmet, yahut onlardan yüz çevir. Yüz çevirirsen sana bir zarar veremezler. Eğer hüküm verirsen, aralarında adaletli hüküm ver. Allah adil olanları sever." (Maide, 5/42)

İmam Maturidi ayetteki kıst kelimesini direk olarak adalet anlamında kullanmıştır¹¹¹. Bu ayet, Medine Yahudilerince, karar vermesi için Hz. Peygamberin önüne getirilen belli bir hukuki duruma veya durumlara işaret etmektedir. Karar kişisel

¹⁰⁸ el-Maturidi, IX, 115.

¹⁰⁹ el-Maturidi, V, 100.

¹¹⁰ el-Maturidi, IV, 317.

¹¹¹ el-Maturidi, III, 526.

sevgi veya nefrete göre değil, Allah katından vahyedilen ahlaki kanunlar esas alınarak verilir. Gayri müslimler bile olsa, sonuç değişmez.

“Ey inananlar! Allah için adaleti ayakta tutup gözeten şahitler olun. Bir topluluğa olan öfkeniz, sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli olun. Bu, Allah'a karşı sorumluluğu yerine getirmeye daha yakındır. Allah'tan sakının. Doğrusu Allah, işlediklerinizden haberdardır.” (Maide, 5/8-9)

Maturidi bu ayetteki “adaletli olma”yı rızaları olsun yahut olmasın hem şahitlikte hem de hüküm vermede dostlara davranıldığı gibi düşmanlara da aynı şekilde davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca burada adaletle takvayı aynı anlamda yorumlamaktadır¹¹².

"Adil davranmaya ne kadar uğraşırsanız uğraşın, eşlerinize adaletli davranamazsınız. Bari bir tarafa tamamen meyilemeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız. İşleri düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız, bilin ki Allah bağışlayıcı ve merhametlidir." (Nisa, 4/129) Adl sözcüğü, böylece kayırma, tarafgirlik ve meyil ile karşılaştırmalı biçimde kullanılıyor. Hem üzerinde durulan sorunların önemini, hem de insanların psikolojik olarak karşı cinslere olan zaafalarını vurgulamaktadır. Kur'an'da hakim olan sistematiğe göre, bütünüyle manevi veya ahlaki sorunlarla ilgilenen pasajları genellikle sosyal düzenlemelere ilişkin ayetler izler. Bununla, insanın ruhi hayatı ile sosyal davranışı arasındaki yakın ilişkinin ortaya konulması amaçlanır. İmam Maturidi, bu ayetteki adaleti sağlayamamayı kişinin kalbindeki sevgiyi adaletli bir şekilde dağıtamadığı anlamını yüklemektedir. Yoksa beşeri ilişkilerinde kadınların hakkını ve nafakasını vermemek anlamında anlaşılmalıdır¹¹³.

Adalet isteğinin en çok ortaya çıktığı ve arandığı ilişkilerden bir bölümü de, ticari ilişkilerdir. Kur'an, biri borçlanma, öteki ölçü-tartı olmak üzere iki tür ticari ilişki konusunda adalet üzerinde özel bir önemle durur. "Ey inananlar! Birbirinize belirli bir süre için borçlandığınızda onu yazınız. İçinizden bir katip, doğru olarak (bi'l-adl) yazsın. Katip onu, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin. Borçlu olan da yazdırsın. Rabbi olan Allah'tan sakınsın, ondan bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu aptal veya aciz, ya da yazdıramayacak durumdaysa, velisi doğru olarak (bi'l-adl) yazdırsın. (Bakara, 2/282)

¹¹² el-Maturidi, III, 476.

¹¹³ el-Maturidi, III, 379.

İmam Maturidi bi'l-adl kelimesini iki kişi arasında nasihat ve adaletle veya emaneti eda ederek bir hüküm verilmesi vaciptir şeklinde yorumlamaktadır¹¹⁴.

İnsanların adaletli davranmasını engelleyen, yakınlarını kayırma, hevese uyma, kin ve öfke duyma, din ve inanç farkı gibi nedenler gösterilebilir. "Ey iman edenler! Haktan yana olup var gücünüzle ve bütün işlerinizle adaleti gerçekleştirin. Allah için şahitlik eden insanlar olun. Bu hükmünüz ve şahitliğiniz isterse bizzat kendiniz, ana ve babanız ve yakın akrabalarınız aleyhinde olsun. İsterse onlar zengin ve ya fakir bulunsun. Çünkü Allah her ikisine de sizden daha yakındır. Onun için, sakın nefsinizin arzusuna uyarak adaletten ayrılmayın. Eğer dilinizi eğip bükerek hakkı olduğu gibi söylemekten çekinir veya büsbütün şahitlikten kaçarsanız iyi bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır." (Nisa, 4/135)

İmam Maturidi, "adaleti gerçekleştirmek sözünü", Allah için bütün fiil ve sözlerde adaletli olmak ve adaleti gerçekleştirirken hiçbir şeyi engel olarak kabul etmemek gerektiği şeklinde açıklamaktadır¹¹⁵.

İnsanların dünyada yaptıklarının karşılığı, ahirette tartıya girerek sevap-günah dengesine göre adaletlice verilir, hiçbir haksızlık yapılmaz."Hepinizin dönüşü onadır. Allah'ın vadi haktır. O, önce yaratır. Sonra inanıp yararlı işler yapanların ve inkar edenlerin hareketlerinin karşılığını adaletlice vermek için tekrar diriltir. İnkarcılara, inkarlarından ötürü kızgın bir içecek ve can yakıcı azap vardır." (Yunus, 10/4)

İmam Maturidi bu ayetteki kıst kelimesine ilk olarak adl anlamını vermektedir. Yani iyilik sahiplerine iyilik ve kötülük sahiplerine de kötülük verilmesi gerekir şeklinde anlam vermektedir. Daha sonra artırıp eksiltmeden iyiliğe iyilik, güzelliğe güzellik ve kötülüğe kötülük karşılığını vermek üzere vezn(ölçü) kavramını kullanmaktadır¹¹⁶.

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ın hakkıdır. Bir de kafirler kalkmışlar, bir takım putları Rab'lerine eşit sayıyorlar." (En'am, 6/1)

İmam Maturidi, ayetteki "ya'dilune" kelimesini hem Allah'ın vahdaniyetine ve rububiyetine şirk koşmak hem de Allah'ı yalanlamak anlamında yorumlamaktadır¹¹⁷.

¹¹⁴ el-Maturidi, II, 276.

¹¹⁵ el-Maturidi, III, 384.

¹¹⁶ el-Maturidi, VI, 8-9.

¹¹⁷ el-Maturidi, IV, 6.

"Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaata kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidye(adl) ve yardım görülmeyeceği günden korunun." (Bakara, 2/48)

İmam Maturidi bu ayetteki adl kelimesini kişiyi dünyada kurtaran cihetler olarak yorumlamaktadır. Onlar da ya mal ve nefisten kişiye fayda veren bir fidye, ya kişinin kendisinden şefaata gördüğü bir şefaata ya da kişiye yardım eden bir yardım şeklinde anlamlar vermektedir¹¹⁸.

2.2.5. Şura:

Şura, ş-v-r(şara) kökünden türemiştir. Danışma ve yapılan iş anlamına gelir¹¹⁹. Kur'an-ı Kerim'de şura kökenli kelimelerin yer aldığı üç ayet bulunmaktadır.

"Allah'ın rahmetinden dolayı, sen onlara karşı yumuşak davrandın. Kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. İş konusunda onlara danış. Fakat karar verdin mi Allah'a güven. Doğrusu Allah tevekkül edenleri sever." (Ali İmran, 3/159)

İmam Maturidi bu ayetteki şura(danışma) konusuna çeşitli anlamlar yüklemekte ve şurayı muhtelif açıdan ele almaktadır. Cenab-ı Allah'ın, Hz. Peygambere kendi sahabeleriyle istişare etmesi gerektiği durumunun çeşitli vecihleri vardır: Birincisi Hz. Peygamberin, hakkında nass olan işlerde sahabeleriyle istişare etmesi caiz değildir. Hakkında nass olmayan işlerde ise içtihat ile amel ederdi. İkincisi İstişare durumuyla sahabelerin Allah yanındaki değerlerinin üstünlüğü, konularının yüceliği, akıllarının fazileti ve kalplerinin yüksekliği gösterilmiş oluyor. Üçüncüsü Hz. Peygamber harb ve kital işlerinde sahabelerle istişare etmelidir. Bu istişare işi ümmet için bir sünnet olabilir. Dördüncüsü İstişare daha çok her hangi bir işte görüş sahibi olanlarla yapılmalıdır¹²⁰.

"Onlar öyle kimselerdir ki Rablerinin çağrısına kulak verip, namazı hakkıyla ifa ederler. İşlerini istişare ile yürütürler, kendilerine nasip ettiğimiz imkanlardan hayırlı işlerde sarf ederler." (Şura, 42/38)

¹¹⁸ el-Maturidi, I, 457.

¹¹⁹ Rağib el- İsfehani, *el-Müfredat fi Garaibi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, s. 396

¹²⁰ el-Maturidi, II, 516.

İmam Maturidi, bu ayetteki şura kavramını farklı yorumlarıyla ele almaktadır. Bir kavim istişare ettiğinde Allah onlara hidayeti nasip eder. İstişare, akıl ve zihnin birleşmesidir. Akıl ve zihin birleştiğinde hak ve doğruyu hem anlamak hem de onlara ulaşmak daha hızlı olmaktadır¹²¹.

Bu ayette müminlerin danışması gerektiği vurgulanmıştır. Danışmanın alanı, yöntemi, bağlayıcılığı ve örgütlenme şekli gibi konular müminlerin değerlendirilmesine bırakılmıştır. Bu gibi konular, ümmetin bilginleri tarafından en uygun biçimde çözüme kavuşturulup uygulamaya konulacaktır. Şura emri, hem siyasi iktidarı elinde tutanların dikta ve istibdatta sapmalarını önleyici, hem de müminlerin doğru bildiklerini söylemelerini özendirici niteliktedir. Şura ilkesinin uygulanması, ayrıca siyasi sistemin işleyişinde muhalefetin de söz hakkının bulunduğu, görüşlerini açıklamakta hiçbir engellemeyle karşılaşmayacağını ortaya koyar. Şura kararının uygulanmasında çoğunluğun görüşünün benimsenmesi zorunlu değildir. Bu açıdan, çoğunlukçu (cumhuriyetçi) yöntemle çelişen bir durum ortaya çıkabilir. Ama tarihi uygulama, çoğunluğun görüşlerinin daha çok dikkate alınması biçiminde gerçekleşmiştir¹²².

Kur'an-ı Kerim'deki şura ile ilgili üçüncü ayet, ana-babanın sütten kesmek istedikleri çocuk hakkında danışarak karar vermeleriyle ilgili çok özel aile içi bir konuyla ilgilidir. "Eğer ana-baba aralarında görüşüp anlaşmaya vararak, iki yıldan önce, çocuklarını sütten kesmek isterlerse, kendilerine bir vebal yoktur."

Maturidi bu ayeti şu şekilde yorumlar; Anne-babanın kendi çocuklarını sütten kesmeleri süresi ya iki yıldan önce ya da iki yıldan sonra olacaktır. İki yıldan önce çocuklarını sütten kesmek isterlerse aralarında istişare edip ortak karar vermeleri gerekir. Ortak karar çıkmayınca olmaz. Fakat iki yıldan sonra çocuğu sütten kesmek söz konusu ise o zaman istişarelerine gerek yoktur. Kendi başlarına karar verebilirler¹²³.

2.2.6. Emr bi'l-Maruf ve Nehy ani'l-Münker:

Emr bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker kavramları, Kur'an'ın önemli kavramlarından. Vurgu, öncelikle maruf ve münker kavramlarındadır. Kur'an'da iyi kavramını karşılamak üzere salih, hasene, tayyib, hayır, birr, maruf

¹²¹ el-Maturidi, IX, 133.

¹²² Vecdi Akyüz, s. 96.

¹²³ el-Maturidi, II, 183.

ve ihsan sözcükleri kullanılır. Fakat bu sözcükler arasında ince anlam farklılıkları olabilir. Maruf, bilmek, aşına olmak, tanımak ve düşünerek veya eserini inceleyerek kavramak anlamlarına gelen a-r-f (arefe) kökünden türemiştir¹²⁴. Kur'an'da kötü kavramını karşılamak üzere kullanılan sözcükler fesad, seyyie, habis ve şer sözcükleridir. Münker bilmemek, belirsizlik ve tanımamak anlamlarındaki n-k-r (nekira) kökünden türemiştir. Maruf ile münker birbirinin zıddıdır. Maruf, güzelliği akıl veya din yoluyla bilinen eylemdir. Münker ise, bu iki kaynağın kabul etmediğidir¹²⁵. Maruf ile münker sözcükleri yalnız başlarına kullanıldığı gibi, ikisinin birlikte kullanıldığı yerler de vardır. Birlikte kullanıldıkları durumlar, özellikle iyiliği emretme ve kötülüğü engelleme emirlerinin veya örnek olaylarının açıklandığı ayetlerdir.

Hız. Lokman'ın vasiyetinde "Evladım! Namazı hakkıyla ifa et, iyiliği yay, kötülüğü de önlemeye çalış ve başına gelen sıkıntılara sabret." (Lokman, 31/17)

İmam Maturidi bu ayetteki maruf ve münker kavramlarını şöyle tanımlar: Maruf; bütün hayır ve iyiliğin ismi, akıl ve fıtratın güzel gördüğü her şeydir. Allah'tan peygamberlerin getirdiği şeyler, yaratılanlar için kural koştukları veya davet ettikleri şeylerdir. Başka bir tanımla, bütün akl-ı selimin kabul ettiği ve bütün fıtrat-ı selimin uygun gördüğü her şeydir. Münker; akıl ve fıtratın bütün şer, kötü ve çirkin olan şeylerin ismidir. Peygamberlerin kötü gördüğü ve yaratılmışları ondan alıkoyduğu şeylerdir. Başka bir tanımla, bütün akl-ı selimin kötü gördüğü ve kabul etmediği ya da fıtrat-ı selimin çirkin gördüğü her şeydir¹²⁶.

İnsanlara şahit ve örnek olması için tam ortada (dengeli ve itidalli tutum içinde) bir ümmet durumundaki (Bakara, 2/143) Müslüman ümmetin özelliklerinden birisi, iyiliği emretme, kötülüğü engellemedir. "Siz insanlar için ortaya çıkarılan, marufu (doğruluğu) emreden, münkeri (eğri ve yanlış olanı) engelleyen (fenalıktan alıkoyan), Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz. Kitap ehli inanmış olsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu. İçlerinde inanlar olmakla beraber, pek çoğu yoldan çıkmıştır." (Ali İmran, 3/110)

İmam Maturidi bu ayetteki maruf ve münkeri şu şekillerde yorumlar; Maruf; Kelime-i Tevhid'i söylemek, Allah'ın indirdiğini ikrar etmek, Allah'ın indirdiği

¹²⁴ El-İsfehani, *a.g.e.* s. 495

¹²⁵ El-İsfehani, *a.g.e.* s. 496,770

¹²⁶ el-Maturidi, VIII, 306.

üzere savaşmaktır. Kelime-i Tevhit en büyük maruftur. Münker; Yalanlamaktır ve bu en büyük yalandır¹²⁷.

Allah'ın ipine sarılma, bölünmeden sakındırılma emrinin ardından, Allah'ın müminleri ateş çukurunun kenarından kurtarıp kardeş yapması nimeti hatırlatıldıktan sonra, şu emir vardır: "Sizden iyiye (hayra) çağıran, marufu emreden ve münkeri engelleyen bir ümmet olsun. İşte kurtuluşa erenler yalnız onlardır." (Ali İmran, 3/104)

İmam Maturidi "sizden bir ümmet" kavramını hem ümmetin hepsi hem de ümmetten bir kısım insanlar anlamına gelme ihtimali olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, Marufu emretmek ve münkeri engellemek vaciptir. Maruf; akıl tarafından iyi kabul edilen her şeydir. Maruf ile emir, imana yapılan emirdir. Münker; akıl tarafından kötü kabul edilen her şeydir. Münkerden nehiy, küfürden alıkoymaktır¹²⁸. İmam Maturidi, bu ayetteki bu görevi ya topyekun bütün Müslümanların ya da Müslümanlardan bir kısmının yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yalnız bu görevi yerine getiren kesimin özelliklerine değinmemektedir. Acaba her bireyin yürütmekle yükümlü olduğu iyiliği emretme, kötülüğü engelleme görevini, örgütlü bir topluluğun yürütmesini isteyerek, kurumlaşmasına imkan mı vermektedir? Bu kurum, resmi, örgün veya sivil toplum kuruluşu olabilir mi? Çünkü iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, sadece Müslüman birey/bireylere vacip değildir, aynı zamanda İslam'da hükümetin de en önemli görevlerindedir. Nitekim hisbe/ihtisab adlı tarihi kurum, bu görevi hükümet adına yürütmüştür. İyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak, aynı zamanda muhalefetin de meşruluk esası ve dayanakları olarak kabul edilmektedir¹²⁹.

Hız. Peygamberin bir özelliği de, iyiliği emredip kötülükten alıkoymaktır. "Sen af(fitrat ve kolaylık) yolunu tut, bağışla, urf'u(uygun olanı) emret, bilgisizlere aldırış etme." (A'raf, 7/199)

Maturidi bu ayetteki marufu çeşitli şekillerde ele alıp yorumlamaktadır. Allah'ın, Hız. Peygamberi kendisine davet ettiği güzel ahlak, bütün hayırlı şeyler olarak ele almaktadır. Marufa emretmek ise peygamber ahlakına, vahdaniyyete şahadet ve

¹²⁷ el-Maturidi, II, 454.

¹²⁸ el-Maturidi, II, 451.

¹²⁹ A. Mustafa Nevin, *a.g.e.* s. 115.

uluhiyyete delalet etmeğe çağırmaştır. Bir başka anlamı ise Allah'ın verdiği nimetlere şükretmeğe çağırmaştır¹³⁰.

Müminler, birbirlerini iyiliğe yöneltir, kötülükten alıkoyarlar. "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridir. Marufu emrederler, münkerden alıkoyarlar. Namazı kılarlar, zekat verirler. Allah'a ve peygamberine itaat ederler. İşte, Allah, bunlara rahmet edecektir. Allah şüphesiz güçlüdür, bilgedir." (Tevbe, 9/71)

İmam Maturidi, bu ayetteki velayet kavramına şu anlamları yüklemektedir; İtikat ettikleri ve bağlandıkları din, müminlere birbirlerinin velisi olmalarını "Müminler kardeşler" (Hucurat, 10) ayetini delil getirerek vurgulamaktadır. Ayrıca bu ayeti emir olarak da ele alıp, müminlerin birbirlerini veli (dost) kabul etmeleri ve Müslüman olmayanları da veli (dost) edinmemeleri gerektiği şeklinde anlamlandırmaktadır. Velayet kavramının iki ciheti vardır: Birincisi *Ruhani velayet*; Onları (müminleri) bir arada tutan ve muhafazasına çalıştıkları din ile ortaya çıkan hukuka uymayı gerekli kılan dindeki velayettir. İkincisi *Nefsani velayet*; nikah, miras ve diğerleri gibi velayet örneklerinden olan mal ve nefisteki velayettir. Bu velayet sıra-ı rahm ve nesep olanıdır. Tek din etrafında bir araya geldikleri zaman birinci (ruhani) velayet vacip olur. Yardım ve sevgi olan ruhani velayet, din ile uymayı ve ahitleşmeyi gerekli kılar¹³¹.

İmam Maturidi, marufu; aklın gerektirdiği şeydir. O da Allah'ı birlemek ve O'na iman etmektir. Münkeri ise, aklın yalanladığı şeydir. O da Allah'a şirk koşmak ve O'nu yalanlamaktır. Marufu emretmek, Allah'ı birlemek ve O'na iman etmeğe çağırmaştır. Münkerden nehiy ise, onun zıddını yapmayı engellemektir. Müminler arasında marufu emir ve münkeri nehiy ise, şeriatın kendisi ile geldiği şeyi emir ve şeriatın kendisi ile gelmediği veya yasakladığı şeyi engellemektir¹³² şeklinde anlamlandırmaktadır.

"Münafık(iki yüzlü) erkek ve münafık(iki yüzlü) kadınlar da birbirindedir(aynı türdendir). Münkeri (kötülüğü) emrederler, marufu (iyiliği) engellerler. Elleri de sıkıdır. Allah'ı unuttular. Bu yüzden Allah da onları unuttu. Doğrusu münafıklar (iki yüzlüler) fasıktırlar." (Tevbe, 9/67)

İmam Maturidi bu ayete şu anlamı verir; Nasıl ki müminler birbirinin velileri (dost) ise kafirler de birbirinin velileri (dostları) sayılırlar. Nasıl ki müminler inandıkları, yardımlaştıkları ve insanları ona çağırdıkları bir dinleri varsa, kafirlerin de

¹³⁰ el-Maturidi, V, 120.

¹³¹ el-Maturidi, V, 426-427.

¹³² el-Maturidi, V, 422.

inandıkları, yardımlaştıkları ve insanları ona çağırdukları bir dinleri vardır. Fakat bu durum münafıklar için söz konusu değildir. Çünkü onların inandıkları bir dinleri, gidebildikleri bir mezhepleri yoktur. Onlar kendi aralarında yardımlaşmazlar. Çünkü onlar nimet ve huzurun kullarıdır. Sadece nimet ve huzura meylederler. Asla aralarında yardımlaşmazlar. Bu ayette münker, aklın kötü gördüğü yani Allah'a şirk koşmak ve O'na muhalif olmaktır. Münker kavramına bütün şirkler ve kötülükler dahil olmaktadır. Maruf, aklın uygun ve güzel gördüğü yani Allah'ı birlemek ve O'na iman etmektir. Maruf kavramına bütün hayırlı ve güzel olan şeyler dahil olmaktadır¹³³.

Yukarıdaki ayetlerden ve İmam Maturidi'nin yorumlarından anlaşılan şudur; Sahih İlahi dinin, aklın ve kalb-ı selimin kabul ettiği ortak değerler maruftur. Din, akıl ve kalbin kabul etmediği ya da yasakladığı değerler ise münkerdir. Marufu var etmek ve yaşatmak münkeri ise yok etmek ve engellemek insanlık için vazgeçilmez bir hedef olmalıdır. Bu görevi ya bütün bir insanlık olarak herkes ya da insanlardan bir kesim yerine getirmelidir. Bu kesimin kim olduğu konusunda İmam Maturidi yorum yapmamaktadır. Bu da çeşitli istifhamları çağrıştırmaktadır. Acaba buradan bir örgüt ya da örgütlü bir düzen mi bu işi yapacaktır gibi sorular cevapsız kalmaktadır. Kur'an'ın temel gayesi, yeryüzünde ahlaki bir toplum oluşturarak, bu toplum vasıtasıyla insanlığın temel değerlerini (insan haklarını) korumaktır. İyiliği ayakta tutmak ve başkalarına -zorlama olmaksızın- tavsiye etmek, kötülüğü (insan hakları ihlallerini) ortadan kaldırmak, bütün Müslümanların, örgütlü güç olarak da bir kesimin (devletin) sorumluluğundadır¹³⁴.

2.2.7. Emr:

Emr kavramı e-m-r (emera) kökünden türemiştir. Çoğulu "umur" biçimindedir. Sözlükte "bir işin yapılmasını kesin olarak istemek, buyurmak, hal, durum, iş, olay, konum" gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh usulünün önemli konularından birini oluşturan emr, genel olarak otoriter bir tarzda kesin olarak bir işin yapılmasının istenmesi için vazedilen söz demektir. İslami bir kavram olarak emir; devlet başkanı, vali, yönetici, komutan, emir ve komuta sahibi gibi anlamlara gelmektedir¹³⁵.

¹³³ el-Maturidi, V, 427

¹³⁴ Omer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an*, Ankara, 1997, 2-B, s.534

¹³⁵ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 146.

Kur'an-ı Kerim'de emr kelimesi daha çok iş ve durum anlamında kullanılır. "Bütün işler O'na(Allah) döndürülür." (Hud, 11/123)

İmam Maturidi bu ayetteki emr kavramını, yaratılmışların bütün işleri ve tedbirleri anlamında kullanmaktadır¹³⁶.

"... Musa inşaallah, dedi. Beni sabırlı bulacaksın ve senin hiçbir emrine karşı koymayacağım." (Kehf, 18/69)

İmam Maturidi bu ayetteki emir kelimesini, söz verilen sabır üzerindeki bütün işler, durumlar şeklinde anlamlandırmaktadır¹³⁷.

"Ey iman edenler! Allah'a, Resulüne ve sizden olan ulu'l-emre itaat ediniz. " (Nisa, 4/59)

İmam Maturidi, ulu'l-emr kavramının çeşitli manalarda kullanıldığını ifade eder. Bu kavramı seriyyelere komutanlık yapan yöneticiler, alimler, fakihler, ehl-i hayr gibi anlamlarda kullanır¹³⁸.

Emr sözcüğünün kullanıldığı bir anlam da, Allah'ın yaratmasıdır. Bu anlamda yalnız Allah için kullanılır. "Bilin ki yaratma da, emir de onun hakkıdır. " (A'raf, 7/54) "Sana ruhtan sorarlar, deki; Ruh, Rabbim'in emrinden ibarettir." (İsra, 17/85)

İmam Maturidi, bu ayetlerdeki emr kavramını, Allah'ın tedbiri, Allah'ın yaratması şeklinde anlamlandırmaktadır. Yalnız ruh kavramına Kur'an anlamını da verir. Bu durumda emr kelimesi Allah'ın indirdiği şey şeklinde anlaşılmalıdır¹³⁹.

Emr sözcüğü, buyurma anlamına da gelmektedir. "Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletli davranmanızı emreder." (Nisa, 4/58), "Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder." (Nahl, 16/90), "Firavun'un buyruğuna uydular. Oysa Firavun'un buyurduğu sağduyuya uygun değildir." (Hud, 11/97)

İmam Maturidi de bu ayetlerdeki emir kelimesini buyur anlamında kullanmaktadır.

Emr kelimesi bazen çoğalma anlamında da kullanılabilir. Çoğalma ise "emr" sahibi, yani yöneten birinin bulunmasını gerektirir. "Bir şehri yok etmek istediğimiz zaman şımarık varlıklarına yola gelmelerini (itaat etmelerini) emrederiz. Ama onlar yoldan çıkarlar." (İsra, 17/16)

¹³⁶ el-Maturidi, VI, 203.

¹³⁷ el-Maturidi, VII, 195.

¹³⁸ el-Maturidi, III, 227.

¹³⁹ el-Maturidi, VII, 105.

İmam Maturidi bu ayetteki emr kelimesini "çoğaltmak" ve "musallat etmek" anlamında yönetici ve sultanlarla beraber kullanmaktadır¹⁴⁰.

2.2.8. Hüküm:

Kur'an'ın en çok kullanılan sözcükleri arasında yer alan, düzeltme amacıyla önlemek, karara bağlamak anlamındaki h-k-m (hakeme) kökünden türeyen bir mastardır. Hikmet, hakem, hakim kelimeleri de bu kökten türemiştir¹⁴¹.

Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, karar vermek, ilim, derin anlayış, siyasi anlayış" gibi anlamlara gelen hüküm, dini kavram olarak farklı şekillerde kullanılmıştır. Bir fıkıh terimi olarak, hakimin yargılama sonucunda vermiş olduğu kesin ve bağlayıcı kararı ifade ettiği gibi, siyasi otorite, devlet idaresi ve yönetim anlamlarına da gelmektedir. Fıkıh usulünde ise, Şari'in, yani Allah'ın ve Resulünün, mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabına hüküm denir¹⁴².

Kur'an-ı Kerim'de hüküm kavramı hükmüllah, hükmü rabbike (Allah'ın buyruğu) şeklinde kullanılır. "Allah'ın hükmünün (buyruğunun) bulunduğu Tevrat yanlarında iken, ne yüzle seni hakem tayin ediyorlar da sonra bundan yüz çeviriyorlar? İşte onlar mümin değildir." (Maide, 5/43)

İmam Maturidi bu ayetteki Allah'ın hükmü ibaresini, Hz. Peygambere indirilen (Kur'an) anlamında yorumlamaktadır. Burada, Peygamberi, tasdik ettiklerinin hükmünü terk etmekle Yahudilerin sefih ve azarlanmaları konusunda hayrete sevk etmek vardır. Çünkü ilginç bir çelişkiye sahiptirler. Yalanladıklarının (Kur'an) hükmünü talep etmekte, tasdik ettiklerinin (Tevrat) hükmünü terk etmektedirler¹⁴³.

"Rabbinin hükmü gelinceye kadar sabret. Doğrusu sen, bizim nezaretimiz altındasın. Kalkerken rabbini överek tesbit et." (Tur, 52/48)

Maturidi, ayetteki "rabbinin hükmü" kavramını; çetin, şiddetli işlerin peygambere teklif edilmesi, kendisine muhalefet ederek öldürmeye çalışanlara karşı peygamberlik görevini tebliğ etmesi, onların(peygamberliğe muhalif)

¹⁴⁰ el-Maturidi, VII, 21.

¹⁴¹ Akyüz, s. 41.

¹⁴² *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 273-274.

¹⁴³ el-Maturidi, III, 526.

mükafatlarını terk etmesi ve kendisi ile rabbi arasındaki işlere devam etmesi şeklinde yorumlamaktadır¹⁴⁴.

Karşılaşılan somut siyasi ve hukuki sorunlarla ilgili buyruklar da hükmüllah sözcüğüyle belirtilir. "Ey iman edenler! İnanmış kadınlar hicret ederek size gelirlere onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mümin kadınlar olduklarını öğrenirseniz, onları inkarcılara geri çevirmeyin. Bu kadınlar, o inkarcılara helal değildir. Onlar da bunlara helal olmazlar. İnkarcıların bu kadınlara verdikleri mehirleri iade ediniz. Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur. İnkarcı kadınları nikahınızda tutmayın. Onlara verdiğiniz mehri isteyin. İnkarcı erkekler de hicret eden mümin kadınlara verdikleri mehirleri istesinler. Allah alim ve hakimdir." (Mümtehine, 60/10)

İmam Maturidi bu ayetteki "hükmüllah" kavramını; Müslümanlarla Mekke ehlinde kendileri ile anlaşma yapılanlar arasında bazılarının, bazılarına geri iade ettikleri nafaka(mehir) olarak yorumlamaktadır¹⁴⁵.

"Allah, işte budur. Ondan başka tanrı yoktur. Hamd, dünyada da ahirette de O'nun içindedir. Hüküm de O'nundur. Yalnız O'na döndürüleceksiniz." (Kassas, 28/70)

İmam Maturidi ayetteki "hüküm" kelimesini çeşitli şekillerde anlamlandırmaktadır; Allah, işlerinde ihtiyar sahibidir. Başkaları kendi işlerinde ihtiyar sahibi değildir. Allah'ın defettiğini de başkası sahiplenemez. Başkaları için en hayırlısını ihtiyar eder. Başkalarının maslahatını bilendir. Onlar için en faydalısını ve en uygununu tercih eder. Dünya ve ahirette yaratılmışlar için en uygun dini ihtiyar eder. İşlerinde ve fiillerinde hüküm sahibidir. Yaratılmışların hallerinde hüküm O'nundur. Çünkü O, hükmünde hata yapmaz. Zattında alimdir. Yararı tercih ve zararı defetme konusunda kusur O'na bulaşmaz. Zattında zengin (ğanidir). Her iki dünyada da hüküm O'nundur¹⁴⁶.

Kur'an-ı Kerim'e göre, Allah'ın mutlak hakim ve hakimiyetin de O'na ait olması, elbette kozmolojik ve ontolojik anlamda doğrudur. Bu hususta Müslümanlar arasında bir tartışma yoktur. Tartışma, Allah'ın, insana beşeri ve

¹⁴⁴ el-Maturidi, IX, 413-414.

¹⁴⁵ el-Maturidi, IX, 618.

¹⁴⁶ el-Maturidi, VIII, 191.

siyasi egemenlik hakkı verip vermediği konusundadır. Kur'an'a göre, siyasi egemenlik insana aittir. Çünkü, yönetim konusunda yapılacak iş, "şura" yoluyla, toplumsal iradenin tecelli ettirilmesi ve adaletli yönetimdir. İnsan sahip olduğu hür iradesiyle toplumsal iradeyi gerçekleştirebilecek güçtedir. Yoksa "hakimiyet Allah'ın'dır" iddiası ile hükmetmeye kalkması ve kendi iradesini ve yorumlarını Allah'ın iradesi sayması, açıkça bir ilahlık davasıdır ve "Firavunluğa" özenmedir. Esasen egemenliği metafizik hakimiyete dönüştürmek, onu kullananları sorgulama dışında bırakmak ve böylece topluma hesap vermek ve halk tarafından gerektiğinde değiştirmek endişesinden kurtulmak demektir. Bu ise, Kur'an-Kerim'in mesajına zıt bir anlayıştır. Çünkü Allah, egemenliği kullanma yetkisini tek tek insana vermiştir, ancak ondan bu yetkisini doğru kullanmasını istemiştir¹⁴⁷.

Allah'ın kudretini ve egemenliğini yansıtan ayetlerdeki hüküm kelimesine hakimiyetle ilgili bir anlam verilecekse, "kevnî hakimiyet"ten (kainat hakimiyeti; kozmolojik/ontolojik hükümlanlık) söz edilebilir. Kevnî hakimiyet, hiç şüphesiz Allah'ındır. Allah'ın mutlak hakimiyeti, bütün kainatın işleyişinde kendisini bilfiil gösterir. Bu yüzden, bütün yaratıklar üzerindeki hakimiyet ayrıcalığına yalnızca Allah sahiptir. Yüce Allah, fiilen mutlak hakim ve mutlak hükümlandır. Her şeyin yönetimi onun elindedir. Hükümünü takip edip bozacak biri yoktur. Bilindiği gibi Kur'an, Allah'ın hakimiyetini vurgularken, insanın da yeryüzünün halifesi olduğunu vurgulamaktadır¹⁴⁸.

"Cahiliyye devri hükmünü mü (cahiliyye hukukuyla yönetilmeyi mi) istiyorlar? Yakinen bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır." (Maide, 5/50) İmam Maturidi bu ayetteki cahiliyye hükmünü, Beni Nadire örneğinde olduğu gibi Hz. Peygamberin verdiği kararı beğenmeyip eskiden cari olan hüküm üzere yargılanmayı istiyorlar şeklinde yorumlamaktadır. Allah'ın hükmü kavramını da, Allah'tan başka en iyi hüküm koyacak kimse yoktur. Çünkü Allah hüküm verdiği zaman sadece adaletle hüküm verir şeklinde anlamlandırmaktadır¹⁴⁹.

"Ayrılığa düştüğünüz her hangi bir şeyde hüküm vermek, Allah'a aittir."
(Şura, 42/10)

¹⁴⁷ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Egemenlik Kimindir" Türkiye Günlüğü Der., Ankara, 1997, s.2126.

¹⁴⁸ Akyüz, s. 45.

¹⁴⁹ el-Maturidi, III, 537.

İmam Maturidi bu ayetteki "ayrılığa düşme" kavramını değişik durumlara göre farklı bir şekilde yorumluyor. Eğer ayrılığa düşenler Müminler ise, ihtilafı konusunda hükmün Allah'a ait olması, O'nun kitabına ait olması anlamına gelmektedir. Allah'a ve Resulüne ait olması, Allah'ın kitabına ve Resulünün sünnetine ait olması demektir. Fakat ihtilaf Mümin olanlarla olmayanlar arasında ise, hükmün Allah'a ait olması yani O'nun kitabına ait olması söz konusu olamaz. Bu durumda akli deliller söz konusu olmuş olacak. Yani mümin olanlarla olmayanlar arasında her hangi bir ihtilaf olduğu zaman bu ihtilaf ancak akli deliller öne sürerek bertaraf edilebilir. Hükmün Allah'a ve Allah'ın kitabına ait olması mümkün olamaz. Çünkü onlar (mümin olmayanlar) Allah'ın kitabını kabul etmiyorlar¹⁵⁰.

"De ki: Ey göklerin ve yerin yaratıcı, görülmeyeni ve görüleni bilen Allah! Kullarının ayrılığa düştükleri şeyler hakkında, aralarında sen hükmedeceksin." (Zümer, 39/46)

İmam Maturidi bu ayete hem kıyamet gününde hem de bu dünyada Allah'ın insanlar arasında ayrılığa düştükleri konularda hükmetmesi gerektiği şeklinde anlam veriyor. Hükmü bu dünyada vermenin de iki anlamı vardır; Hem Allah, onların (kulların) yaratılışlarını vahdaniyyet ve uluhiyyete şahit ve onların fitratlarını Yaraticısına bir ispat kılmıştır. Hem de kitaplardan ve peygamberlerden onların (kulların) lehine ve aleyhine olanları beyan etmiştir¹⁵¹.

Hız. Şuayb, milletine şöyle seslendi: "... içinizde mademki benimle gönderilene inanan bir topluluk yanında bir de inanmayan topluluk var, öyleyse Allah aramızda hükmünü bildirmesine kadar sabredin. Allah, hükmedenlerin en hayırlısıdır." (A'raf, 7/87)

Maturidi buradaki hüküm verme olayını, Allah'ın dünyada azap vererek hükmünü icra etmesi şeklinde yorumlamaktadır¹⁵².

"Ey insan! Öyleyken, sana dini yalan saydırtan nedir? Allah, hükmedenlerin en iyisi değil midir?" (Tin, 95/8)

İmam Maturidiye göre bu hitap ya dini inkar eden bütün insanlara ya da peygambere yöneliktir. "Ahkemu'l-hakimin" tabiri, ya hüküm(kaza) verenlerin en

¹⁵⁰ el-Maturidi, IX, 107.

¹⁵¹ el-Maturidi, VIII, 690.

¹⁵² el-Maturidi, IV, 500.

iyisidir. Yani en iyi adildir(adaletli), ya da hakimlerin en iyi hüküm verenidir. Yani hakimlerin değil de, sefihlerin fiillerini diriltmeksizin yok edenidir. Kısacası bu tabirden şu anlam çıkarılmıştır; Allah dost ve düşman arasındaki ayırımda en adaletli bir şekilde hüküm verenidir. Allah yaptığı işlere ait hükmü sadece kendisi verir. Eğer din gününü getirmezse yaptığı her şey abes ve batıl olur¹⁵³.

Hz. İbrahim, milletine şöyle diyerek dua etti: "...Rabbim' bana hüküm ver, beni salihlerden eyle." (Şuara, 26/83)

Maturidi bu ayetteki "hükm" kelimesini anlayış ve ilim anlamında ele almaktadır¹⁵⁴.

"Ey Yahya! 'Kitaba (ilahi mesaja) var kuvvetinle sarıl' dedik ve daha çocukken ona hüküm, katımızdan kalp yumuşaklığı ve safiyet verdik." (Meryem, 19/12)

İmam Maturidi ayetteki hüküm kavramına; çocukluk döneminde verilen nubüvvet, Allah'ın verdiği anlayış ve kalp yumuşaklığı, hikmet ve ilim anlamlarını vermektedir¹⁵⁵.

Aynı özellikler, Hz. Musa için de belirtilir: "Musa ergenlik çağına gelip olgunlaşınca, ona hüküm ve ilim verdik." (Kassas, 28/14)

İmam Maturidi bu ayetteki hüküm ve ilim kelimelerini şöyle yorumlamaktadır; Hüküm, Peygamberlik öncesi verilen fıkıh, akıl ve ilimdir. Hüküm ve ilmin verilmesi, insanlar arasında hüküm verebilecek ilmin verilmesi ve insanların yaratılanların ve nefsinin faydalarına olan şeyleri bilmesidir¹⁵⁶.

"Lut'a da hüküm ve ilim verdik ve O'nu iğrenç işler yapan şehir halkından kurtardık ki gerçekte onlar kötü ve itaat dışına çıkmış fasık bir grup idiler." (Enbiya, 21/74)

Maturidi bu ayetteki hüküm ve ilim kelimelerini şu şekilde yorumlamaktadır; Hüküm; peygamberlik, anlayış, akıl ve ilimdir. Hüküm, inananlar arasında hüküm vermektir. Peygamberler, insanlar arasında peygamberlikle hüküm veren kişilerdir. Hüküm, özel bir anlayışla insanlar arasında hüküm verme kavrayışıdır. İlim ise, insan ile rabbi arasında kendisiyle hüküm verilen şeydir¹⁵⁷.

¹⁵³ el-Maturidi, X, 574.

¹⁵⁴ el-Maturidi, VIII, 64.

¹⁵⁵ el-Maturidi, VII, 224.

¹⁵⁶ el-Maturidi, VIII, 155.

¹⁵⁷ el-Maturidi, VII, 360.

Kitaplar, Allah'ın hükmünün yeryüzüne yansıyan boyutlarını insanlara ulaştırır. İnsanlar arasında onunla hükmedilmesi gerekir. "İnsanlar bir tek ümmetti. Allah peygamberleri müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. İnsanların ayrılığa düşecekleri hususlarda aralarında hüküm vermek için onlarla birlikte hak kitaplar indirdi. Ancak kitap verilenler, kendilerine belgeler geldikten sonra, aralarındaki ihtiras yüzünden onda ayrılığa düştüler. Allah, inananları, ayrılığa düştükleri gerçeği kendi izniyle erіştirdi. Allah dilediğini doğru yola erіştirir." (Bakara, 2/213)

İmam Maturidi bu ayetteki hükmetme kavramını şu anlamlarda kullanmaktadır; hem kitabın onların arasında hak ile hükmetmesi hem de peygamberin kitap aracılığıyla onların arasında hak ile hükmetmesidir¹⁵⁸.

Hz. Peygambere seslenen ayet ise, hakkı gözetmesini ve hainlere karşı olmasını belirtir. "Doğrusu, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğiyle hükmedesin diye kitabı sana hak olarak indirdik. Hakkı gözet, hainlerden yana olma." (Nisa, 4/105)

İmam Maturidi bu ayetteki "bi'l-hak" kavramını Allah'ın sizin üzerinizdeki hakkı şeklinde yorumlamaktadır. O hak da indirilen kitap demektir. Yani "bi'l-hak" kavramı insanlar arasında hüküm vermen için gönderilen kitap demektir. Maturidi'ye göre bu kavramın başka bir anlamı da, insanların kendisiyle imtihan olundukları şeydir. Bir başka anlamı da cezalar demektir. Kısacası değişik işler hususunda adaletle, doğrulukla hükmetmek demektir.

Maturidi'ye göre ayette bulunan "Allah'ın sana gösterdiği gibi" kavramından içtihadı cevaz çıkarılabilir. Burada, bakarak ve düşünerek anlamak anlamı vardır. "İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiğiyle hükmetmen için ibaresi" insanlar arasında kitapla hükmetmen için şeklinde yorumlanmıştır. Burada peygamberin içtihadının nass olduğu anlamı çıkmaktadır. Çünkü o hata etmez. O'nun yanlış görme ihtimali yoktur. Başka müçtehitlerin doğru ya da hata yapma ihtimalleri vardır¹⁵⁹.

"Allah size kitabı açık açık indirmişken, Allah'tan başka hakem mi ararım? Kendilerine kitap verdiklerimiz, onun gerçekten rableri tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Öyleyse sen, şüpheye düşenlerden olma." (En'am, 6/114)

İmam Maturidi, "Allah'tan başka hakem" ibaresini "Allah'ın kitabından başka hakem" şeklinde yorumlamaktadır¹⁶⁰.

¹⁵⁸ el-Maturidi, II, 108.

¹⁵⁹ el-Maturidi, III, 352-354.

¹⁶⁰ el-Maturidi, IV, 225.

Allah'ın indirdiğiyle hükmetme konusu birçok ayette ele alınarak, O'nun indirdiğiyle hükmetmeyenlere ait birçok sıfat ve değerlendirmeler yapılmıştır. "...Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler, işte onlar kafirlerdir." (Maide, 5/43-45)

İmam Maturidi bu ayetteki "Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler, işte onlar kafirlerdir" cümlesindeki "kafir" kavramının anlamını şu şekilde yorumlamaktadır: Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyi inkar eden ve onu hak olarak görmeyenlerdir¹⁶¹.

Daha sonraki ayetler şöyledir; "...İncil sahipleri, Allah'ın indirdikleriyle hükümlerini. Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler, işte onlar fasık (yoldan çıkmış) olanlardır." (Maide, 5/46-47)

İmam Maturidi bu ayetlerde geçen "kafir", "zalim" ve "fasık" kavramlarının aynı anlama gelme ihtimali olduğunu ifade ediyor. Kim Allah'ın indirdikleriyle, inkar ve istihfaf ederek, hükmetmezse onlar kafir, zalim ve fasıktır. Bu anlamın dışında ayrıca bu kavramları şu şekilde de yorumlamaktadır; İnkâr ederek Allah'ın hükümlerini terk eden kafir olur. Zalim ve fasık ise Müslümanlardandır. Çünkü Allah'ın hükümlerini inkar etmeden hevalarına uyararak terk ederler. Zulüm; bir şeyi kendi yeri olmayan bir yere koymaktır. Fısk ise, emirden çıkmak demektir¹⁶².

Gerçekten de, Allah'ın Kur'an'daki mesajı, insanların yorumlarından dolayı, ilahilikten çıkmakta ve insanileşmektedir. Yani mesajın kendisi ilahi, anlaşılması ve yorumlanması ve ya uygulanması ise insani olmakta ve izafileşmektedir¹⁶³. Dolayısıyla, mesajın kendisi kutsal bir nitelik taşıırken, yorumu beşeri özellikler taşır.

Hüküm için Allah'a ve peygambere çağırılma durumu da ayetlerde geçmektedir. "...aralarında hüküm verilmek üzere Allah'a ve peygamberine çağırıldıklarında, müminlerin sözü ancak "işittik, iman ettik" demektir. İşte onlar saadete erenlerdir. Allah'a ve peygamberine itaat eden, Allah'tan korkan ve sakınan kimseler, kurtuluşa erenlerdir." (Nur, 24/47-52)

İmam Maturidi bu ayetlerdeki "Allah'a çağırılmayı", O'nun kitabına çağırılma şeklinde yorumlamaktadır. Ayetteki izafenin hem Allah'a ve hem de Peygambere yapılması, resule itaat, Allah'a itaatle aynı anlama gelmektedir. Bu itaat, "Kim Resule itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur" (Nisa, 4/80) ayetinde ifade edilmiştir.

¹⁶¹ el-Maturidi, III, 527.

¹⁶² el-Maturidi, III, 531-532.

¹⁶³ Ethem Ruhi Fiğlalı, *a.g.e.*, s.25.

"Allah'tan korkma" ibaresine de Allah'ın kitabından korkma şeklinde anlam vermektedir¹⁶⁴.

Hakem konusu da Kur'an'da ele alınmaktadır. "Eğer karı kocanın birbirinden ayrılacaklarından endişe ederseniz, o vakit, kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin." (Nisa, 4/35)

Maturidi bu ayetteki "hakem" kelimesine hakim ve imam anlamını verir. Ayrıca iki hakemin olması ise onların vereceği kararlar karı kocanın ayrılmalarına veya birleşmelerine devam edecekleri anlamını vermektedir¹⁶⁵.

Allah'ın ve resulünün hükmüne ve hakemliğine razı olmayıp başkalarının hükmüne ve hakemliğine razı olma durumu da Kur'an-ı Kerim'de anlatılır. "Baksana hem sana indirilen hem de senden önce indirilen kitaplara inandığını iddia eden o münafıkların yaptıklarına! Kalkıp azgın tağutun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Halbuki onlara o tağutu reddetmeleri emri verilmişti. Tağut da onları haktan büsbütün saptırmak ister." (Nisa, 4/60)

Maturidi bu ayetteki tağut kelimesini; Ka'b b. Eşref, bir kahin ismi, kafir ve Allah'ın dışındaki bütün mabutlar şeklinde yorumlamaktadır¹⁶⁶.

2.2.9. Velayet:

Velayet kelimesi, sözlükte "idare etmek, düzenlemek, yaklaşmak, işi üzerine almak, yardım etmek, sevmek, salahiyet" gibi anlamlara gelir. Dini bir kavram olarak, velilik, ermişlik, Allah dostu olmak, dostluk, sadakat, başkası üzerinde söz ve tasarruf hakkı bulunmak manalarını ifade etmektedir. Fıkıh alanında velayet, başkası üzerinde tasarruf ve söz hakkını ifade etmekte olup, başkaları adına onların rızaları aranmaksızın hukuki işlemde bulunma yetkisi anlamına gelmektedir. Bu yetkiye sahip kişiye veli denir. Devlet başkanı, onu temsil eden, onun adına iş gören vali, hakim gibi genel olarak velayet hakkına sahip kişilerin icra ettikleri işlere "velayet-i amme" adı verilir¹⁶⁷.

Veliye (v-l-y) kökünden kelimeler, Kur'an'da en çok kullanılan kelimeler arasında yer alır. Veliye kökünden kelimelerin başlıcaları; veli, vali, mevla, tevellidir. Velayetin zıttı adavettir¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Maturidi, VII, 584.

¹⁶⁵ Maturidi, III, 166.

¹⁶⁶ Maturidi, III, 236.

¹⁶⁷ El-İsfehani, *a.g.e.* s. 737; Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 690.

¹⁶⁸ Akyüz, s. 63.

Kur'an'ın bazı ayetlerinde velayetin Allah'a ait olduğu ifade edilir. "Hasılı o, Allah'tan başka kendisine sahip çıkacak bir topluluk da bulamadı, kendi kendini de kurtaramadı. Öyle bir yerde velayet, varlığı gerçek olan Allah'ındır. Ödüllendirme bakımından da, sonuçlandırma yönünden de hayırlı olan odur." (Kehf, 18/43-44)

İmam Maturidi bu ayetteki velayet kavramını çeşitli açılardan anlamlandırmaktadır; Bir anlamı velayetin Allah'a ait olması demektir. Çünkü O Ğafur (affedici) ve Hakk'tır. Bir anlamı da mülk ve velayetin Allah'a ait olması demektir. Zira O Rahmet sahibi bir Ğafur'(affedicidir)dur. Başka bir anlamı da hakiki velayetin Allah'a ait olması demektir. Bu konuda İbn Abbas şöyle demiştir; "Allah'ın veli olmadığı ve eman (güven) vermediği hiç kimse var olamaz". Buradaki velayetin bir başka anlamı da emirlik ve mülk demektir¹⁶⁹.

"Allah'tan başka gerçek anlamda veli(dost) yoktur. "... O, rahmetine dilediğini kavuşturur. Zalimlerin ise bir velisi ve yardımcısı yoktur. Demek onlar, Allah'tan başka evliya (dostlar) edindiler. Oysa dost, ancak Allah'tır. O, ölüleri diriltir. Her şeye kadirdir." (Şura, 42/8-9)

İmam Maturidi bu ayetlerdeki veli kelimelerine şu anlamları verir; Zalimlerin bir dostu yoktur. Yani onlara şefaet edecek ve onları azaptan kurtaracak bir velileri(dostları) yoktur. Ayrıca Allah'tan başka evliyalar edindiler cümlesindeki "evliyalar" kelimesi ise "rabbler" demektir¹⁷⁰.

"Umutsuzluğa düşmelerinin ardından yağmuru indiren, rahmetini yayan odur. O, övülmeye layık olan dosttur." (Şura, 42/28)

İmam Maturidi bu ayetteki "veli" kelimesine; rabb, koruyucu ve bütün nimetleri veren anlamlarında kullanır¹⁷¹.

"Allah inananların dostudur, onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Kafirlerin dostları ise, azgın putlardır (tağut). Onları aydınlıklardan karanlıklara sürükler." (Bakara, 2/257)

İmam Maturidi bu ayetteki "veli" kelimesine şu anlamları verir; Allah Müminlere hafız (koruyucu) ve nasır'(yardımcı) dır. Başka bir anlamı da, Allah

¹⁶⁹ Maturidi, VII, 174.

¹⁷⁰ Maturidi, IX, 107.

¹⁷¹ Maturidi, IX, 127.

yaratılmışların yardımcısı ve koruyucusu, onların rızıklarının ve diğer işlerinin velisidir¹⁷².

"Şüphesiz onlar, seni Allah'tan müstağni kılamazlar. Doğrusu zalimler, birbirinin velisidir(dostudur). Muttakilerin velisi (dostu) ise Allah'tır." (Casiye, 45/19)

İmam Maturidi "zalimler birbirinin velisidir" cümlesindeki veli kelimesini; zalimlerin hem din ve mezhep konusunda hem de yardımda birbirinin velisi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca "Muttakilerin dostu ise Allah'tır" cümlesindeki "veli" kelimesini de, Allah yardım konusunda muttakilerin işlerinin velisidir tarzında açıklamaktadır¹⁷³.

"Bir millet kendini değiştirmedikçe, Allah onların durumunu değiştirmez. Allah bir milletin fenalığını dileyince, artık onun önüne geçilmez. Onlar için Allah'tan başka veli de bulunmaz." (Ra'd, 13/11)

İmam Maturidi ayetteki veli kelimesini, Allah'ın dilediği azabı defedecek ve onlara yardım edecek her hangi bir yardımcı (veli) yoktur şeklinde tevیل etmektedir¹⁷⁴.

"İyi bilin ki, evliyaullah (Allah'ın dostlarına) korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar Allah'a inanmış ve ona karşı gelmekten sakınmışlardır. Dünya hayatında ve ahirette de müjde onlardır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. Bu büyük başarıdır." (Yunus, 10/62-64)

İmam Maturidi ayetteki "evliyaullah" kavramını, ehl-i tevhit olarak yorumlamaktadır. Çünkü bu ayetteki beşaret, itikat ve vefalarından dolayı tevhit ehline layıktır¹⁷⁵.

"De ki: Ey Yahudiler! Bütün insanlar bir yana, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunu iddia ediyorsanız ve bunda samimiyseniz, ölümü dilesenize! Yaptıklarından ötürü, ölümü asla dileyemezler. Allah, zalimleri bilendir." (Cuma, 62/6-7)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliyaullah" kavramını; Evliyaullah, Allah'ın yanında halis olarak ahiret hayatı kendisi için olandır. Ahiret hayatı kendisi için olan da evliyaullahtır şeklinde tanımlar¹⁷⁶.

¹⁷² Maturidi, II, 241.

¹⁷³ Maturidi, IX, 224.

¹⁷⁴ Maturidi, VI, 317.

¹⁷⁵ Maturidi, VI, 60.

Allah, zalimlere de zalimlere yönelenlere de dostluğunu ve yardımını esirger: "Haksızlık (zulüm) yapanlara yönelmeyin, yoksa ateş size de dokunur. Sizin Allah'tan başka veliniz(dostunuz) yoktur. Sonra yardım da göremezsiniz." (Hud, 11/113)

Maturidi, ayetteki "veli" kavramını, azabı defeden ve yararı ihdas eden şahıs anlamında kullanmaktadır¹⁷⁷.

"Zalimlerin Allah'tan başka kendilerine yardım edecek velileri(dostları) yoktur. Allah'ın saptırdığı kimsenin çıkar yolu olmaz." (Şura, 42/46)

İmam Maturidi buradaki "evliya" kelimesine şu anlamları verir; Birincisi, kendilerine yardımcı dokunmayan ve kendilerinde azabı defetmeyen, Allah'ın dışında kendilerine ibadet edilen putlardır. Güya bu putlar, dünyada kendilerine yalvarılarak ahirette onlara şefaate edeceklerdir. İkincisi, nefislerindeki zararı defetmeye malik olamayan ve kendilerine yardımcı olmayan ve dünyada rabbler olarak ittihaz ettikleri reislerdir. Nefislerindeki defetmeyen, nasıl kendilerine ittiba edenlere inen zararları defeder?¹⁷⁸.

Allah'a yapılan çağrıyı reddetmek, dostluğunu da kaybetmek demektir. "Allah'a çağırana uymayan bilsin ki, Allah'ı yeryüzünde aciz bırakamaz. Onların ondan başka dostları da bulunmaz. İşte onlar, apaçık sapıklıktadır." (Ahkaf, 46/32)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliya" kelimesini, dünyada bela ve musibetten kendilerine ulaşanları defedemeyen Allah'ın dışında başka dostları olamaz şeklinde yorumlamaktadır¹⁷⁹.

Veli sözcüğü yerine, mevla sözcüğü de, hemen aynı anlam özellikleriyle kullanılır. "Fitne kalmayıp, yalnız Allah'ın dini kalana kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse bilsinler ki Allah onların işlediklerini şüphesiz görür. Ama yüz çevirirlerse, Allah'ın sizin dostunuz (mevlanız) olduğunu bilin. O ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır." (Enfal, 8/39-40)

İmam Maturidi bu ayetteki "mevla" kelimesine, yardımcı ve melik anlamlarını vermektedir¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Maturidi, X, 9.

¹⁷⁷ Maturidi, VI, 192.

¹⁷⁸ Maturidi, IX, 137.

¹⁷⁹ Maturidi, IX, 258.

¹⁸⁰ Maturidi, V, 204.

"...artık namaz kılın, zekat verin, Allah'a sarılın. O, sizin sahibinizdir(mevla). O ne güzel mevla, ne güzel yardımcıdır." (Hac, 22/78)

İmam Maturidi ayetteki "mevla" kelimesine şu anlamları yüklemektedir; İtaati ile O'nun sahipliğini kabul edenin sahibi, yardımcısı ve koruyucusu, düşmanlardan engelleyen ve onlara karşı yardım eden, rabb ve seyyid demektir¹⁸¹.

Mümin için ölüm, Mevla'ya dönüş demektir. "Artık birinize ölüm gelince elçilerimiz, bir eksiklik yapmaksızın onun canını alırlar. Sonra gerçek Mevlalarına döndürürler. İşte o zaman hüküm onundur. O, hesap görenlerin en hızlısıdır." (En'am, 6/62)

İmam Maturidi ayetteki "mevla" kelimesini, dünya ve ahirette, bütün vakit ve hallerde onların Mevlasıdır anlamında kullanır¹⁸².

Kur'an-ı Kerim'de bir kısım varlıkların dostluğu istenirken, başka bir takım varlıklarla dostluk kurmak yasaklanır. Müminler, Allah'ı, peygamberi ve kendileri gibi müminleri dost edinir. "Sizin dostunuz ancak Allah, onun peygamberi ve Allah'ın emirlerine boyun eğerek namaz kılan ve zekat veren müminlerdir. Kim Allah'ı, peygamberini ve müminleri dost edinirse (teveli), bilsin ki şüphesiz Allah'tan yana olanlar (hizbullah) üstün gelirler." (Maide, 5/55-56)

İmam Maturidi bu ayetteki "veli" kavramını; Müminlerin, Kur'an ehli dışındaki kitap ehlini veli kabul etmemeleri gerektiği önemi üzerinde duruyor. Allah ve Allah'ın Resülü müminlerin dostudur. Ayrıca müminler de birbirinin velisi (dost)dir. Müminler kafir ve diğer ehl-i kitabı veli (dost) etmemelidir şeklinde yorumluyor¹⁸³.

Dostluk her şeyden önce bir inanç ve duygu birlikteliğidir. Dolayısıyla müminler, birbirine dost olmalıdır. "Doğrusu inanıp hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihat edenler ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler, birbirlerinin dostudur. İnanıp hicret etmeyenlerle, sizin bir dostluğunuz yoktur." (Enfal, 8/27)

İmam Maturidi bu ayetin ifade ettiği "velayet" kavramını şöyle yorumlamaktadır; Bu ayetteki velayet mirastaki velayettir. Medine'ye hicret eden iman ehlinde, akrabalığın dışında, Muhacir ve Ensar birbirine varis kılınmıştır.

¹⁸¹ Maturidi, VII, 449.

¹⁸² Maturidi, IV, 108.

¹⁸³ Maturidi, III, 543-544.

Muhacir ve Ensar dünya ve ahirette birbirinin velileridir. Yani yardım, bölüşüm, hukuk, diyanet gibi bütün alanlarda birbirinin dostlarıdır. Çünkü muhacirler, memleketlerini, ehlini, akrabalarını ve ikamet ettikleri beldelerini terk ettiler¹⁸⁴.

"Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirinin velileridir. İyiyi emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namaz kılar, zekat verirler. Allah'a ve peygambere itaat ederler. Allah bunlara rahmet edecektir. Allah, şüphesiz güçlüdür ve alimdir." (Tevbe, 9/71)

İmam Matiridi bu ayetteki velayeti şöyle yorumlar; Birincisi kendisine inanılan ve kendisine uyulan din, velayeti(dostluğu) gerektirir. Bu da din kardeşliği ve din dostluğudur. İkincisi buradaki veli kavramı müminlere bir emirdir. Müminlerin birbirini veli (dost) edinip, başkalarını veli(dost) edinmemelidirler demektir¹⁸⁵. Müminler, kendilerini temsil edecek, kendileri adına hukuken geçerli işlemler yapacak, yönetimlerini yürütecek kimseleri belirlerken de bu kurala uymak zorundadırlar. Bu zorunluluk, Müslümanların siyasetle (yönetimle, rejimle, iktidara gelecek olanların kişilikleriyle, ahlakları ve yaptıkları icraat ve uygulamalarla) ilgilenmeleri gerektiğini de beraberinde getirmektedir¹⁸⁶.

"Yoksa Mescid-i Haram'a girmekten menederlerken Allah onlara niçin azap etmesin? Hem de O'nun dostu değiller. O'nun dostları, ancak karşı gelmekten sakınanlardır. Fakat pek çoğu bunu bilmiyorlar." (Enfal, 8/34)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliya" kelimesine şu anlamı verir; Allah'ın onlara verdiği şeyle ittika eden muttakilerdir ki, onlar da tevhit ehlidir. Yani ibadet ve uluhiyet konusunda Allah'a ortak koşmayanlardır¹⁸⁷.

Müminlerin dostları arasında melekler de vardır. "Biz (melekler) dünya hayatında da, ahiret hayatında da size(müminlere) dostuz." (Fussilet, 41/31)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliya" kelimesine şu anlamları yüklemektedir; Müminlere yapılan müjdelerden bir müjdedir. Bu hitap Allah'tan peygamberlere benzeyen bir tarz müjde de olabilir. O zaman Allah, dünyada masumiyet ve ahirette de yardım için peygamberlerin dostudur. Bu kelimenin bir başka anlamı

¹⁸⁴ Maturidi, V, 269-273.

¹⁸⁵ Maturidi, V, 426.

¹⁸⁶ Hayrettin Karaman, *Laik Düzendeki Dini Yaşamak*, İstanbul, 1997, s.293-295.

¹⁸⁷ Maturidi, V, 194.

da, meleklerin gerek dünya hayatında ve gerekse ahiret hayatında müminler ile yapacakları sohbetir¹⁸⁸.

"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar, size gelen gerçeği inkar etmişken, onlara sevgi gösteriyorsunuz. Oysa onlar, rabbiniz olan Allah'a inandığınızdan ötürü, siz ve peygamberi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer sizler, benim yolumdan savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Ben sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim. İçinizden onlara sevgi gösteren kimse, şüphesiz doğru yoldan sapmıştır. Eğer sizi ele geçirirlerse, sizin onlara gösterdiğiniz sevgiyi göstermezler. Size düşman olurlar, ellerini ve dillerini fenalık etmek için uzatırlar, inkar etmenizi isterler." (Mumtehine, 60/1-2)

İmam Maturidi burada bütün küfür ehlinin müminlere düşman olduğunu ifade ediyor. Dolayısıyla buradaki Allah'a ve müminlere düşman olan belli bir grup insan değil müminlerin dışındaki herkeştir. Müminleri bırakıp başkalarını dost edinen büyük bir günah işlemiş olur¹⁸⁹.

"De ki, göklerin ve yerin rabbi kimdir? De ki, Allah'tır. Yine şöyle de, O'nu bırakıp, kendilerine bir fayda ve zararı olmayan dostlar mı edindiniz? Kör ile gören hiç bir olur mu? Karanlıkla aydınlık bir midir? Yoksa Allah'a, Allah gibi yaratması olan ortaklar buldular da yaratmaları birbirine mi benzettiler? De ki, her şeyi yaratan Allah'tır. O her şeye üstün gelen tek tanrıdır." (Ra'd, 13/16)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliya" kelimesini, Allah'ın dışında kendilerine rab olarak ibadet edilen, ilah kabul edilen putlar tarzında ifadelendirmektedir. Dolayısıyla nefislerine gelecek olan bir faydayı elde edemeyen ve zararı def edemeyen bu putların başkasına yararı sağlaması ve onlara gelecek zararı defetmesi mümkün mü?¹⁹⁰

"Müminler, müminleri bırakıp da kafirleri dost edinmesinler. Kim böyle yaparsa, Allah katında bir değeri yoktur. Ancak, onlardan sakınmanız hali müstesnadır. Allah, sizi kendisiyle korkutur. Dönüş Allah'adır." (Ali İmran, 3/28)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliya" kelimesini, hem müminler kafirleri dost edinmezler. Çünkü müminler kafirleri dost edinseler de kafirler onlara dost değil

¹⁸⁸ Maturidi, IX, 79.

¹⁸⁹ Maturidi, IX, 608.

¹⁹⁰ Maturidi, VI, 324.

düşman olurlar. Hem de müminlere, kafirleri dost edinmeyin diye emir vererek yorumlamaktadır. Ayrıca buradaki kafir kavramı içerisine mümin olmayan herkesi - kitap ehlini de- dahil etmektedir¹⁹¹.

Küfrü imana tercih edenler, baba ve kardeşler dahi olsa dost edinilemezler. "Ey müminler! Babalarınızı ve kardeşlerinizi -küfrü imana yeğ tutuyorlarsa- dost edinmeyin. Sizden onları kimler dost edinirlerse, doğrusu kendilerine yazık etmiş olurlar." (Tevbe, 9/23)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliya" kelimesini şu şekilde yorumlamaktadır; Müminlerin dinde onlarla (küfrü imana tercih eden babaları ve kardeşleri) dost olmaması gerekir. Onlarla gerçekten dostluk eden onlardan olur. Eğer onlar zalim ise o zaman mümin de zalim olur. Bir başka anlamı da, müminlerin onlarla zahirde, gerçek olmayan bir dostluğu ve beraberliği söz konusudur. Bu durum yani müminlerin dostluğu zorunlu olarak mubahtır. Bir topluluk için nefislerinde imanı gizleyip saklaması ve zahirde onlarla muvafakat etmesi caizdir. Burada nehiy edilen velayetin şu anlamları vardır; Müminlerin onlardan yardım dilemesi ve onları sevmesi, onları kendi sırlarına ve gizli şeylerine ortak yapması ve onlara itaat etmesi yasaktır¹⁹². Bu ayete göre Kur'an, inanç ve duygu birlikteliğini, kandaşlığa ve soydaşlığa tercih etmektedir.

"İnkâr edenler, beni bırakıp kullarımı dost edinmelerini yeterli mi sandılar? Doğrusu, biz cehennemi inkarcılara konuk olarak hazırladık." (Kehf, 18/102)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliya " kelimesine şu anlamları yüklemektedir; Birincisi Allah'ın dışında melekleri ve peygamberleri dünyada dost edinmeleri, onların ahirette de dost olacaklarını mı sanıyorlar? Ta ki onlara ahirette şefaât etsinler. Asla onlara dost olmayacaklardır. İkincisi Allah'ın halis kulları O'nun (izni) dışında kafirlere dost olmaya güçleri yetmeyecektir. Zira müminleri kendi dinlerine çağırırlar. Ancak müminler ise onlardan yüz çevirir. Üçüncüsü kafirler, Allah'ın müminlere onları dost edinmelerini isteyip izin verdiklerini mi sanıyorlar? Asla Allah müminlere ne emir vermiş ve ne de izin vermiştir¹⁹³.

Şeytana dost olmak hüsrana açılan kapının karanlık yoludur. "...Allah'ı bırakıp şeytani dost edinen şüphesiz açık bir kayba(hüsrana) uğramıştır." İmam Maturidi bu

¹⁹¹ Maturidi, II, 350.

¹⁹² Maturidi, V, 320-322.

¹⁹³ Maturidi, VII, 211-212.

ayetteki "veli" kavramını, şeytana itaat etmek, onun davetine icabet etmek ve Allah'ın dışındaki mabutlara ibadet etmek şeklinde yorumlamaktadır¹⁹⁴.

"İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. İnanmışsanız onlardan korkmayın, benden korkun." (Ali İmran, 3/175)

İmam Maturidi bu ayetteki "evliya" kelimesini, şeytana itaat edenler olarak yorumlar. Zira şeytan hem dostunu hem de düşmanını korkutur. Onun dostları ondan korkarlar, fakat düşmanları değil¹⁹⁵.

2.3. Siyasi Davranışla İlgili Kavramlar

2.3.1. İtaat:

İtaat kavramı sözlükte "boyun eğmek, yumuşak davranmak, birinin isteğine, emir ve yasağına isteyerek uymak"; din ıstılahında ise, "Allah ve peygamberin emir ve yasaklarına isteyerek uymak, yapılmasından dolayı sevap elde edilen her hangi bir ameli yapmak" anlamındadır¹⁹⁶.

İtaat kelimesi t-v-a (tave'a) kökünden gelir. Ta'at sözcüğü emredilene yerine getirme, belirleneni/denileni yapma anlamındadır. Bu sözcüğün zıddı "kerh" sözcüğüdür. Bu sözcük ise istese de istemese de yapmak manasındadır¹⁹⁷.

Kur'an-ı Kerim'de itaat edilecekler arasında Allah, peygamberler ve ülülemler olarak belirlenir. "De ki: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana (Hz. Muhammed) itaat ediniz'. Ta ki Allah da sizi sevsin. Allah günahlarınızı affeder. O affedici ve rahimdir. De ki: 'Allah'a ve peygambere itaat edin.' Yüz çevirirlerse, bilsinler ki o kafirleri sevmez." (Ali İmran, 3/31-32)

İmam Maturidi bu ayeti şu şekilde yorumlar; Bu ayet, Allah'ın muhabbetine ilmi bir açıklama getirmiştir. Onların(Yahudiler) Allah'ı sevmelerinin ölçüsü olarak peygambere olan sevgi, onun emrine olan itaat ve itaat ederek sevginin gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Eğer peygambere kin besleniyorsa, onun emrine itaat edilmiyorsa o zaman onlar yalancılardır¹⁹⁸.

¹⁹⁴ Maturidi, III, 366.

¹⁹⁵ Maturidi, II, 535.

¹⁹⁶ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 133.

¹⁹⁷ El-İsfehani, *a.g.e.* s.461; Akyüz, s. 206.

¹⁹⁸ Maturidi, II, 354.

"Ey peygamber eşleri! ...evlerinizde oturun. Eski cahiliyyede olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namaz kılın, zekat verin. Allah'a ve resulüne itaat edin." (Ahzap, 33/33)

İmam Maturidi bu ayeti şu şekilde yorumlar; Peygamberin eşlerine Allah'a ve Allah'ın peygamberine itaat edilmeleri emredilir. Onlara Peygamberle beraber olma makamı ile gururlanmamaları, bu makamın onlar için ahirette yeterli olduğu, onlara ibadetten başka bir şey olmadığını ve zinetlerin onları zengin etmeyeceğini ihtar etmektedir¹⁹⁹.

Peygambere itaat, Allah'a itaat demektir. "Peygambere itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse, bilsin ki biz seni onlara bekçi göndermedik." (Nisa, 4/80)

İmam Maturidi bu ayetteki itaati şu şekilde yorumlar; peygambere itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Çünkü peygambere itaati Allah emretmiştir. Hatta peygambere itaat iman şartına bağlanmıştır. Peygambere itaat, peygamberin emrini yerine getirmektir. Bu da Allah'ın emrini yerine getirmek anlamındadır. Çünkü peygamber de Allah'ın emriyle emreder. Ayrıca Allah'a itaat ve O'nu sevmek O'nun emrine itaat ve nehiyelerinden içtinap etmekle mümkündür. Aynı zamanda Allah'a itaat O'na ibadetle olur. Allah'ın emrine itaate çağırarak O'na ibadete çağırarak demektir. İbadet etmek anlamdaki itaat sadece Allah'a olur. Peygambere olmaz. Çünkü mabut yalnız Allah'tır. Peygambere itaatin bir anlamı da, kendisine çağırdığı ve kendisine emrettiği şeyler hususunda onun ismetine bir işarettir. Peygamberin doğruluğuna dair halkı ilzam etmeğe dair bir ispattır²⁰⁰.

Allah'a ve peygambere itaat, imanın bir sonucudur. "Sana ganimetlere dair soru soruyorlar. De ki; ganimetler Allah'ın ve peygamberinindir. İnanıyorsanız Allah'a ve peygamberine itaat ediniz." (Enfal, 8/1)

İmam Maturidi bu ayetteki "itaat" kavramını; Allah'a itaat, O'nun emirlerine uyup yasaklarından kaçınmak; Peygambere itaat ise, O'nun adap ve sünnetine uymak şeklinde izah eder. Bu kavramın bir başka anlamı ise, çağrıldığınız ve teşvik edildiğiniz şeyler ile peygamberin beyan ettiği şeyler konusunda Allah'a itaat edilmesi gerektiği şeklindedir²⁰¹.

¹⁹⁹ Maturidi, VIII, 382.

²⁰⁰ Maturidi, III, 269-270.

²⁰¹ Maturidi, V, 152.

Allah'a ve peygambere itaat, merhamet kaynağıdır. "Size merhamet edilmesi için, Allah'a ve peygambere itaat edin." (Ali İmran, 3/132)

Bu ayette Peygambere itaatin zikredilme sebebi, bazı insanların peygambere itaati kabul etmedikleri (görmedikleri) içindir. Allah'ın peygambere itaati emretmesi, hem kendi emrine hem de peygamberin emrine muhalif davranılmasını engellemek içindir. Peygambere itaat etmeyen gerçekten Allah'a da itaat etmemiş olur. Allah'a itaat, O'nun emrine ve yasaklarına itaat demektir. Peygambere itaat ise, sünnetinde açıkladığı, insanları davet ettiği ve onlara tebliğ ettiği şeylere itaat etmektir. Burada peygambere itaatin farz olduğu kastedilmektedir. Ayrıca Allah'a itaat ettiğiniz gibi peygambere itaat ediniz anlamı da çıkmaktadır²⁰².

Peygamberlerin gönderiliş gayesi, itaat edilmeleridir. "Biz her peygamberi ancak Allah'ın izniyle itaat edilsin diye gönderdik." (Nisa, 4/64)

İmam Maturidi bu ayetteki "Allah'ın izniyle itaat edilsin" ibaresini; Allah'ın dilemesiyle, Allah'ın emriyle, Allah'ın ilmiyle şeklinde yorumlamaktadır. Kim resule itaat ve ya isyan ederse, Allah'ın meşetiyle yapmış olur ve Yüce Allah hepsini biliyor. Allah hiç birinden habersiz değildir. Bu durum yeryüzündeki meliklerin onlara isyan edenlerden habersiz oldukları gibi değildir. O resulleri gönderdiği zaman, onlara olan itaat ve isyanı biliyordur. Peygamberlere itaat ve isyanda kimse Allah'a ne bir fayda ve ne de bir zarar dokundurabilmiştir. Fayda ve zarar kendilerinedir²⁰³.

İtaat edileceklerden bir başkası da "ulu'l-emir"dir. "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere ve sizden olan "ulu'l-emr" sahibi olanlara da itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, -Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız- onun hallini Allah'a ve peygambere bırakın. Bu, hayırlı ve sonuç itibariyle en güzeldir." (Nisa, 4/59)

İmam Maturidi bu ayetteki "itaat" ve "ulu'l-emr" kavramlarını şu şekilde açıklamaktadır; Allah'a itaat, farzlarda yani kitabında bildirdiği emirler ve yasaklarda; peygambere itaat ise sünnetinde emrettiği ve yasakladığı şeylerde olur. "Ulu'l-emr" kavramı; Seriyelerin başındaki yöneticiler, alimler ve fakihler, hayır ehli ve umera(yöneticiler) olarak anlaşılmaktadır. Ulu'l-emr kavramının

²⁰² Maturidi, II, 478.

²⁰³ Maturidi, III, 239-240.

yukarıda sayılan sınıflar için kullanılması şu şekilde açıklanıyor; Seriyeye komutanına itaat ancak bilgi ve görüş sahibi olmalarındandır. Umeraya itaatın ispatı, önceki ayette "İnsanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaletle hükmedin" cümlesinde itaat edilecek kişiler umeradır ve raiyyetindekilere de onları dinleyip itaat etmeleri emredilmektedir. Ulu'l-emr kavramının Fukaha ve alimleri çağrıştırma delili, "Bir şeyde ihtilafa düştüğünüz zaman, onu Allah'a ve resulüne götürün" cümlesindeki gibi ihtilafa düşen ancak fukaha ve ulemadır. Bu ayette onlara itaat emredilir. Onlar da ihtilafa düştükleri konuları Allah'ın kitabına ve hayatta iken resulüne ve vefatından sonra ise sünnetine götürsünler. Bu ayetin muhtemel iki anlamı vardır. Birincisi herkesin yöneticilerin hükümlerine ve alimlerin fetvalarına itaat etmesi gerekir. İkincisi, bu ayette Rafizilerin imamet iddialarını iptal etme delili vardır. Çünkü bu ayette "ulu'l-emr" kavramının muhtemel üç anlamı vardır: Ümera(yöneticiler), fukeha(fakihler) ve ya Rafizilerin iddia ettiği imam(lar)dır. Eğer ulu'l-emrin anlamı ümera ve fukaha ise bu da Rafizilerin iddiasını iptal eder. Onların iddia ettiği gibi imam da olamaz. Çünkü Kur'an'da "Eğer bir şeyde ihtilafa düşerseniz onu Allah'a ve resulüne götürünüz" denilmektedir. Bir şeyde niza edecek olan ancak bilginler olur. Eğer bu bilginler onların iddia ettiği imamlar ise bu zaten bir çelişki olur. Çünkü onlara göre imama itaat farzdır. Başkasının onunla ihtilafa düşmesi olamaz. O'na muhalif olan kafir olur²⁰⁴.

"Yeryüzündekilerin pek çoğuna itaat edersen, seni Allah yolunda saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar. Sadece tahminde bulunurlar. Doğrusu rabbin, yolundan kimin saptığını en iyi bilir. Doğru yolda olanları da en iyi bilir." (En'am, 6/116-117)

İmam Maturidi bu ayetin zahiren peygambere, hakikaten bütün müminlere yönelik olduğunu ifade ediyor. Çünkü peygamberin, kendilerine ibadet ettikleri putlara itaat etmeyeceği açıktır. Bu ayetteki "itaat", küfür ehlinin peygamberi taptıkları putlara davet etmesidir. Onlar hakikaten Allah'a ibadet ettiklerini söylerler. Eğer onların çağırdıkları putlara ibadet edilirse, o zaman Allah'ın

---

²⁰⁴ Maturidi, III, 226-228.

yolundan sapılmış olunur. Aslında onların bu putlara tapmaları sadece bir zan iledir²⁰⁵.

Allah yolundan alıkoyan kitap ehline itaat edilmez. "Ey iman edenler! Kitap verilenlerin bir kısmına uyarsanız, inanmanızdan sonra sizi kafir olmaya çevirirler." (Ali İmran, 3/100)

İmam Maturidi bu ayetteki itaati şu şekillerde yorumlamıştır; Birincisi, küfür durumunda müminlerin, kafirlere itaat etmemesi gerektiği malumdur. Eğer kafirler, müminleri bilmediği küfür halindeki bir şeye davet ediyorlarsa, onlara itaat etmemeleri gerekir. İkincisi, kafirlere itaat ve ibadete nehiy söz konusudur²⁰⁶.

Kafirlere ve münafıklara itaat edilmez, onların eziyetine aldırılmaz, onlara karşı olanca güçle cihat edilir, onlara itaat geriye döndürür. "Ey iman edenler! Kafirlere itaat ederseniz, sizi geriye döndürürler de kayba uğrarsınız. Halbuki Mevlanız, Allah'tır. O, yardımcılarının en iyisidir." (Ali İmran, 3/149-150)

İmam Maturidi bu ayetteki "itaat" kelimesini; hem kafirlere itaat, onların dinine itaat etmektir. Yani onlara küfürde tabi olmaktır. Hem de kafirlerin düşmanlıklarıyla beraber onlara karşı Müslümanların cihadı terk etmemesi gerektiği anlamda yorumlamaktadır²⁰⁷.

"Ey Peygamber! Biz seni şahit, müjdecî, uyarıcı, Allah'ın izniyle O'na çağırın, nurlandıran bir ışık olarak göndermişiz. İnananlara, rablerinden büyük bir lütf olduğunu müjdele. Kafirlere ve münafıklara itaat etme. Eziyetlerine aldırma. Allah'a güven. Vekil olarak Allah yeter." (Ahzab, 33/1-3)

İmam Maturidi bu ayetteki itaati şöyle yorumlamıştır; Her ne kadar hitap hususi olarak peygambere ise de genel olarak bütün müminleredir. Kafirlerin, kendi ilahlarına ibadet etmek için talep ettiklerine itaat edilmez. Kafirlere ittiba etmektense Allah'a tevekkül emredilir²⁰⁸.

Allah'ı unutanlara, hevesine uyanlara, günah işleyenlere, inkarcılara ve ibadetten alıkoyanlara itaat edilmez. "Kur'an'ı sana indiren şüphesiz biziz. Rabbinin hükmüne kadar sabret. Onların günah işleyen ve inkarcı olanlarına uyma. Rabbinin adını sabah-akşam an." (İnsan, 76/23-25)

²⁰⁵ Maturidi, IV, 228.

²⁰⁶ Maturidi, II, 442.

²⁰⁷ Maturidi, II, 504.

²⁰⁸ Maturidi, VIII, 348.

İmam Maturidi, bu ayetteki itaat kavramını, hem günah işledikleri veya inkar ettikleri şeye itaat etmemek hem de çağrılan küfür ve günah gerekli değildir şeklinde yorumlar²⁰⁹.

Şirk en büyük günahtır. Şirke zorlayan, kişinin anası-babası bile olsa, bu konuda onlara itaat edilmez. "Biz, insana ana ve babasına karşı iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer ana-baba, seni bir şeyi körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa, o zaman onlara itaat etme. Dönüşünüz banadır. Yaptıklarınızı size bildiririm." (Ankebut, 29/8)

İmam Maturidi bu ayetteki itaat olayını şu şekilde yorumlar; Bu ayet ana-babaya iyilikle ihsanda bulunmayı emreder. Masiyette itaat olmaz. Ana-babaya her şeyde ve onların yanında iyilik olarak kabul edilen fakat gerçekte kötü olan şeyde itaat olmaz. Eğer yaratıcının itaatı(rızası) varsa onlara itaat edilir²¹⁰.

"Ana-baba seni körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Bana yönelen kimsenin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz banadır. O zaman, yaptıklarınızı size bildiririm." (Lokman, 31/15)

İmam Maturidi bu ayetteki itaat durumunu şu şekilde açıklar; Önceki ayette ana-babaya karşı iyilik, ihsan ve itaatte bulunma emredilmiştir. Fakat onların her dediklerine yani bütün emirlerine, sorularına ve zorlamalarına itaatte bulunulmaz. Onlara izin verilmiş ve uygun görülmüş olan işlerde itaat edilir. Belki onlara inanç ve ahiret konularında muhalif davranılır. "Halıka isyanda mahluka itaat yoktur" haber olarak anlatılır. Ana-babayla hoş sohbet ve iyilikte bulunulma emredilmiştir. Bu durum yaratıcıya isyana varmayacak düzeyde olmalıdır²¹¹.

Hız. Salih, Semud milletine şöyle dedi: "Allah'tan sakının, bana itaat edin. Yeryüzünü ıslah etmeyip, bozgunculuk yapan aşırıların (müsriflerin) emirlerine itaat etmeyin." (Şuara, 26/150-152)

İmam Maturidi bu ayetteki itaati şöyle izah etmektedir; Allah'ın emrine muhalif davranarak O'nun size vereceği cezadan korkun ve bana (Hz. Salih) itaat edin. Açık olarak sizi israfa ve bozgunculuğa sevk eden müsriflere itaat etmeyin. Açık bir şekilde sizi israftan ve bozgunculuktan alıkoyana itaat edin²¹².

²⁰⁹ Maturidi, X, 370.

²¹⁰ Maturidi, VIII, 210.

²¹¹ Maturidi, VIII, 304.

²¹² Maturidi, VIII, 78.

İtaat edeceklere, itaatte bulunmaya karşılık onlara ecir, rahmet, kurtuluş ve cennet kapıları açılır. Özellikle savaş emrine itaat, Allah'ın güzel ecrine yol açar. "Bedevilerden savaşa katılmakta geri kalmış olanlara de ki: 'Güçlü kuvvetli bir millete karşı, onlar Müslüman olana kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel ecir verir. Ama daha önce yaptığınız gibi yine dönecek olursanız, sizi can yakan bir azaba uğratar.' (Fetih, 48/16)

İmam Maturidi bu ayetteki itaati şöyle yorumlamaktadır; Eğer cihada çağrıldığınızda itaat ederseniz, Allah buna karşılık size büyük bir mükafat verecektir²¹³.

Hız. Nuh, milletine şöyle seslendi: "Şöyle ki, Allah'a kulluk edin, ondan sakının, bana itaat edin ki, Allah günahlarınızı bağışlasın, sizi belli bir süreye kadar ertelesin. Doğrusu Allah'ın taktir ettiği süre gelince ertelenmez. Keşke bilseniz." (Nuh, 71/3-4)

İmam Maüridi bu ayetteki itaat durumunu şöyle izah eder; İtaat aslında Allah'ın dışındaki varlıklara da yapılabilir. Fakat ibadet sadece Allah'a yapılır. Allah'ın dışındakilere itaat şirki gerektirmez. Ama ibadet gerektirir. İbadet, dilemek ve korku üzere boyun eğme ve tevazu sahibi olmayı gerektirir. İtaat ise, emir üzere sadece fiili gerektirir²¹⁴.

Allah'a ve peygambere itaatsizlik, işlerin boşa gitmesine yol açar: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin. Amelleriniz boşa gitmesin." (Muhammed, 47/33)

İmam Maturidi bu ayeti şu şekillerde yorumlar; Cihatta Allah'a itaat ediniz. Riya ile amellerinizi iptal etmeyin. İmandan sonra amellerinizi küfür ve irtidatla iptal etmeyin. Allah'a ve Resulüne İslam hususunda minnet ederek amellerinizi iptal etmeyin. Salih amelleri şer(kötü) amellerle iptal ettirmeyin. Çünkü şer, hayrı nesheder²¹⁵.

2.3.2. Bey'at:

Bey'at bağlılık, itimat etmek anlamına gelir. B-y-a (beye'a) kökünden gelen "bey'at", otorite sahibine itaat etmek üzere yapılan bir antlaşmadır. Bey'at bir alım satım akdidir. İşte bu alım-satım akdine kıyasla, bağlılık ahbine de bey'at

²¹³ Maturidi, IX, 305.

²¹⁴ Maturidi, X, 221.

²¹⁵ Maturidi, IX, 284.

denmiştir. İslam siyaset yazınında bey'at kavramı, "iktidara layık olanı serbest irade ile toplumun işbaşına getirmesi, ilahi iradeden sapmadıkça ona itaat söz konusudur" biçiminde tanımlanmıştır²¹⁶.

İslam tarihinde devlet başkanının tayin ve tespit yollarından biri bey'at usulü olup, bir bakıma günümüzdeki seçim sistemini karşılamaktadır. Tarihi uygulaması bakımından bey'at, seçme ehliyetine sahip kişilerin, seçilme ehliyetini haiz bir kimseyi seçip ona sadakatlerini bildirmeleri şeklinde yapılır. Bilindiği gibi Hz. Peygamber bir halife tayin etmeden vefat etmiştir. Hz. Peygamberin vefatından sonra Ashap, Beni Saide denilen yerde toplanarak devlet başkanlığı konusunda görüşmüşler ve Hz. Ömer'in teklifiyle Hz. Ebubekir'e bey'at edilmiştir²¹⁷.

Mümtehine süresinin ilk bölümünde, müminlerin gayri müslimlerle dostluk ve ittifak ilişkilerini ve hicretin ortaya çıkardığı sosyal ve siyasi sorunların gündeme getirildikten sonra, sürenin son bölümünde Akabe Bey'atini söz konusu eden ayet, aynı zamanda bu bey'atin içeriğini de vermektedir. "Ey peygamber! İnanmış kadınlar, Allah'a hiçbir ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, başkasının çocuğunu sahiplenerek kocasına isnatta bulunmamak (hiç yoktan yalan uydurup iftira atmamak) ve iyi(maruf) işlerde sana karşı gelmemek şartıyla, sana bey'at etmek üzere geldikleri zaman, onların bey'atini kabul et. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. Doğrusu Allah, bağışlayan ve acıyandır." (Mümtehine, 60/12)

İmam Maturidi bu ayetteki "bey'at" kavramını şöyle yorumlamaktadır. Buradaki bey'atın iki anlamı vardır; Birincisi burada mümin kadınların imtihan yönü ortaya çıkmaktadır. Fakat imtihan lafzı zikredilmemektedir. İkincisi hicret, mümin kadınların, şartları bilmeden, daru'l- harpten gelmelerine sebep oldu. Onlar imtihana maruz kaldılar. Fakat onlar, şartları bilerek daru'l-islamda kaldılar²¹⁸.

Fetih süresinin başlangıç bölümünde, Allah'ın peygambere ve müminlere olan dünyevi ve uhrevi nimetleri, münafıkların ve müşriklerin dünyevi ve uhrevi kötülükleri, Allah'ın göklerdeki ve yerdeki ordulara sahipliği, güçlü ve alim oluşu, peygamberin şahit, müjdecî ve uyarıcı özellikleri belirtildikten, bütün bunlar sonunda da insanlara, Allah'a ve peygambere inanma, yardım, saygı ve tesbih

²¹⁶ Hayrettin Karaman, a.g.e. s. 126

²¹⁷ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 69.

²¹⁸ Maturidi, IX, 626.

çağrısı yapıldıktan sonra, övgüyle anılan Rıdvan Bey'at'ı (Allah Rızası Andı) şöylece anlatılır: "Şüphesiz sana bağlılık ellerini verenler (bey'at edenler, bağlılıklarını bildirenler) Allah'a el vermiş sayılırlar. Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir. Verdiği bu sözden (ahidden) dönen, ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük ecir(ödül) verecektir." (Fetih, 48/10)

İmam Maturidi bu ayeti ve bu ayetteki "bey'at" kavramını şu şekilde yorumlamaktadır; Tevil ehlinin hepsi ya da çoğu bu ayetteki "mubayeat" kelimesini Hudeybiyede gerçekleşen "bey'at" anlamında kullanmıştır. Müminlerin düşmanla karşılaşınca kaçmamak için peygamberle bey'atleşmesidir. Burada "mubayeat" kelimesi "muahedat" anlamındadır. Mubayeatın peygambere izafesi, hem bey'atın onun emriyle olduğu hem de O'nun Allah katındaki değerinin yüceliği ve konumunun yüksekliğini gösterir. "Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir" cümlesi ise, Allah'ın eli, mubayeat karşılığında "bey'at"ta onların elleri üstündedir anlamındadır. Allah'ın eli, bey'attaki vefalarına karşılık, peygamberin yanında onların elleri üstündedir. Ya da Allah'ın elinden kasıt, peygamberdir. Bir başka anlam ise Allah'ın tevfik ve yardımudur. Yardımın gerçeğini ancak Allah verir²¹⁹.

2.4. Siyasi-Sosyal Gruplaşmalarla İlgili Kavramlar

2.4.1. Ümmet:

Ümmet kelimesi (e-m-m) kökünden bir isim olup asıl anlamı, sınıf ve cemaat demektir. Bu kelime Türkçe'de, bir peygambere inananlar ve semavi dinlere mensup kavimler topluluğu; Kur'an'da ise genel olarak din, müddet, zaman, önder ve topluluk anlamlarında kullanılmıştır. Kur'an'da tekil ve çoğul olarak yaklaşık 60 kusur defa geçen "ümme" kelimesi daha çok toplum/cemaat anlamında kullanılmıştır. Cemaat olma canlılara özgü bir özelliktir. Bu itibarla hem insanlara hem de diğer canlılara "ümme" denilmiştir²²⁰.

"Rabbimiz! İkimizi sana teslim olanlardan kıl, soyumuzdan da sana teslim olanlardan bir ümmet yetiştir." (Bakara, 2/128)

²¹⁹ Maturidi, IX, 298-299.

²²⁰ Mustafa Öztürk, Kur'an Çerçevesinde Ümmet Kavramının Tahlili, İslamiyat 8, (2005), sayı:2 s.

İmam Maturidi bu ayetteki "ümme" kelimesini şöyle yorumlar; Buradaki "ümme" müslümen" Hz. Muhammed'in ümmetidir. Çünkü Hz. Muhammed'den başka, Hz. İsmail'in soyundan peygamber olan yoktur. Peygamberler Hz. İshak'ın soyundan gelmişlerdir²²¹.

"Sizden iyiye çağırın, doğruluğu/iyiliği emreden ve kötülükten alıkoyan bir ümmet olsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır." (Ali İmran, 3/104)

İmam Maturidi bu ayetteki "ümme" kelimesine, hem Müslümanlardan bir cemaat, hem de bütün Müslümanlar anlamında yorumlamaktadır²²².

"Kitap ehlinin hepsi bir değildir. Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın ayetlerini okuyup duran bir ümmet vardır. Bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanır, kötülükten alıkoyar. İyiliklere koşarlar. İşte onlar iyilerdendir." (Ali İmran, 3/113-114)

İmam Maturidi bu ayetteki "ümme" kavramını, kitap ehlinden iman edenler yani onların adil kısmı şeklinde ele almaktadır²²³.

"Ey Nuh! Sana ve seninle beraber olan ümmetlere bizden bir esenlik ve bereketle gemiden in." (Hud, 11/48)

İmam Maturidi bu ayetteki "ümme" kavramını, Hz. Nuh'un yanında bir kişinin olduğunu ve Hz. Nuh'tan sonra gelen bir ümmeti kastettiği şeklinde ifade ediyor²²⁴.

Ümmet sözcüğü, insan toplulukları yanında, hayvan topluluklarını da anlatır. "Yerde yürüyen hayvanlar ve kanatlarıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi bir ümmettir. Kitapta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Daha sonra onlar Rableri huzurunda toplanacaklardır." (En'am, 6/38)

İmam Maturidi bu ayetteki "ümme" kavramını şu şekillerde anlamlandırmaktadır; Birincisi kıyamet günü insanlar haşredildiği gibi hayvanlar da haşredilecektir. Sonra onların bir kısmı bir kısmından kisaslarını aldıktan sonra toprak olup gideceklerdir. İkincisi insanların bir kısmının bir kısmından anlayışlı olduğu gibi hayvanların bir kısmı da bir kısmından anlayışlıdır. İnsanlara verilen ve korunan bilgi konusunda, hayvanlar da insanlar gibi anlayışlı bir ümmettir. Üçüncüsü insanların isimlendirildiği gibi hayvanlar da çoğunluk, sayı çokluğu, yaratılış ve sınıflandırmada insanlar gibi bir ümmettir. Dördüncüsü bu kavramın

²²¹ Maturidi, I, 565.

²²² Maturidi, II, 448.

²²³ Maturidi, II, 459.

²²⁴ Maturidi, VI, 140.

gerçek anlamı ise, o hayvanların insanlara musahhar kılınmış olmasıdır. İnsanlar gibi inatlaşmazlar. Peygambere muhalefet edip onu yalanlamazlar. Ona karşı çıkmazlar. Belki insanlara zelil bir şekilde boyun eğerler ve insanlar da onlardan faydalanırlar. Beşincisi hayvanlar anlayış, hidayet ve uluhiyet konusunda insanlar gibidirler. Allah'a karşı olan görevlerini yerine getirirler. "Hiçbir şey yok ki, Allah'ı zikretmesin" ayetindeki gibi.²²⁵ Maturidi'nin bu yorumundan şu mana da çıkabilir; Nasıl hayvanlar fitratlarının gereğini yerine getirerek itaat edip isyan etmiyorlarsa, insanların da peygamberleri kabul ederek onlara itaat edip isyan etmemeleri gerekir. Çünkü ümmet kavramı belli bir inanç ve davranış birlikteliğini gösteren topluluk demektir.

"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah peygamberleri müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. İnsanların ayrılığa düşecekleri hususlarda aralarında hüküm vermek için onlarla birlikte hak kitaplar indirdi. Ancak kitap verilenler, kendilerine belgeler geldikten sonra, aralarındaki ihtiras yüzünden, onda ayrılığa düştüler. Allah, inananları ayrılığa düştikleri gerçeğe kendi izniyle erdirdi. Allah dilediğini doğru yola erdirdi." (Bakara, 2/213)

İmam Maturidi şu ayetteki "ümmetten vahidetten" kavramına şu anlamları vermektedir; Birincisi Allah insanların içinde peygamberler gönderinceye kadar onların hepsi kafir idi. İkincisi Nuh peygamber zamanında gemideki bütün insanlar mümindir. Ondan sonra ihtilafa düştüler ve Allah'ta onların arasında peygamberler gönderdi. Üçüncüsü Hz. Adem zamanında, Allah kitap ve peygamber gönderinceye kadar bütün insanlar mümindir. Dördüncüsü bütün insanlar tek bir cinstir (sınıftır). Ümmet kelimesi cins(sınıf) anlamındadır. Yüce Allah insanlara peygamber ve kitap göndermekle onları özel bir cins(sınıf) kıldı. Onları faziletli ve mükerrem kıldı. Allah insanlara peygamber göndermekle onların bir kısmı kafir bir kısmı da mümin oldu. Yeryüzü hiçbir zaman peygamber ve velilerden boş kalmamıştır. Diğer cins varlıklar insanlar ve onların ihtiyaçları için yaratılmıştır²²⁶.

"İnsanlar tek bir ümmetler, sonra ayrılığa düştüler. Şayet Rabbinden daha önce bir takdir gelmemiş olsaydı, aralarında ihtilafa düştükleri şeyler hakkında hüküm çoktan verilmiş olurdu." (Yunus, 10/19)

²²⁵ Maturidi, IV, 79-80.

²²⁶ Maturidi, II, 107-108.

İmam Maturidi bu ayetteki "ümmetten vahidetten" kavramına şu yorumlar yapmaktadır; Birincisi bu kavramdan maksat Mekke ehlidir. Onların hepsi putlara tapan şirk ehliydidir. Onların arasında Yahudi ve Hıristiyan yoktu. Onlar arasında mezhep ihtilafları da yoktu. Ne zaman ki, Hz. Muhammed gönderildi, o zaman onların bir kısmı Allah için, O'na iman edip O'nu tasdik ederek samimi oldular. Bir kısmı ise inatlaşarak, kibirli davranarak O'nu yalanlayıp kafir olarak kaldılar. İkincisi "ümmetten vahideten" kavramı, bütün insanların tek fitrat(yaratılış) üzere olması anlamındadır. İnsanların fitratında Allah'ın vahdaniyetine ve uluhiyetine şahadet etmek vardır. Onların bir kısmı bu fitrat üzere kalırken, diğer bir kısmı ise yalanlayıp küfrü seçtiler. Üçüncüsü bütün varlıklar ümmet(sınıf)tır. Onların hepsi Allah'a boyun eğip samimi davrandılar. Fakat insanlar Allah'ın rububiyetine ve uluhiyetine ortak koşarak muhalif davrandılar. Halbuki insanlara akıl ve temyiz yeteneği verilerek diğer varlıklar üzerinde üstün bir konuma sahip idiler ve onlar insanlara musahhar kılınmıştır. Dördüncüsü Hz. Nuh ve beraberindekiler tek bir din üzere idiler. İhtilaf O'ndan sonra çıktı. Beşincisi Hz. Adem'in zamanıdır. İhtilaf O'nun çocukları arasında çıktı²²⁷.

Ümmet sözcüğü süre ve zaman anlamında da kullanılmıştır. "And olsun ki, onların azabını sayılı bir ümmete kadar ertelese, 'Onu alıkoyan nedir?' derler. Bilin ki onlara azap geldiği gün, artık geri çevrilmez. Alaya aldıkları şey onları mahvedecektir." (Hud, 11/8)

İmam Maturidi bu ayetteki "ümmet" kelimesine, malum vakit olan kıyamet vakti ve ya ümmetlerin toplu olarak ecellerinin geldiği vakittir şeklinde anlam yüklemektedir²²⁸.

"İbrahim, şüphesiz Allah'a boyun eğen ve O'na yönelen bir ümmetti. Puta tapanlardan değildi." (Nahl, 16/120)

İmam Maturidi bu ayetteki "ümmet" kavramına yüklenen muhtemel manaları şöylece sıralamaktadır; Din, hayırlı insan, mümin insan, bütün hayırlı işlerde kendisine uyulan imam, kendisine uyulan sünnet(yol), düşmanlara karşı ayakta duran cemaat. Hz. İbrahim her ne kadar tek başına bir fert ise de, düşman ve gururlu kişilere karşı bir cemaat gibi idi. Ayrıca bütün hayırlı ve itaatli topluluk. Hz. İbrahim ne zaman hayırlı iş yaparsa cemaat de yapardı. Onda bütün hayırlar toplanmıştır.²²⁹

²²⁷ Maturidi, VI, 24-25.

²²⁸ Maturidi, VI, 101-102.

²²⁹ Maturidi, VI, 590.

Ümmet kelimesi din anlamında da kullanılır. "Doğrusu ümmet (tevhit dini) olan Müslümanlık, bir tek ümmet (din) olarak sizin dininizdir. Ben de rabbinizim, artık bana kulluk edin." (Enbiya, 21/92)

İmam Maturidi bu ayetteki "ümmet" kelimesinin muhtemel anlamlarını şöylece sıralamaktadır; Birincisi ümmet kelimesi, millet, şeriat, mezhep anlamındadır. Tek bir millet yani ayrılmayan bir millet, tek bir şeriat, yani İslam şeriatı demektir. İkincisi ümmet kelimesi, diğer ihtilafa düşmüş dinler gibi değil, tek bir din anlamındadır. Burada Müslümanlara bir uyarı vardır. İhtilafa düşmüş önceki dinler gibi ayrılığa ve ihtilafa düşmekten uzak durmalıdırlar²³⁰.

"Hayır, 'Doğrusu biz babalarımızı bir ümmet(din) üzerinde bulduk. Biz de onların izlerinden gitmekteyiz' derler." (Zuhruf, 43/22)

İmam Maturidi bu ayetteki " ümmet" kavramını şöyle açıklıyor; Onlar, peygamberleri beşer oldukları için inkar ve tekzip ettiler. Halbuki uydukları ecdatları da beşerdir. Bu büyük bir çelişkidir. Onlar, bu sözlerinden dolayı sefih oldular ve çelişkili davrandılar²³¹.

2.4.2. Millet:

Millet kelimesi (m-l-l) kökünden din, şeriat, yol ve sünnet anlamlarında bir isimdir. Kökü olan "melel" bıkmak, usanmak; "imlal" ise usandırmak demektir. Mecazi olarak "ehl-i millet" manasına gelen "millet" kavramı Kur'an'da din, Türkçe'de ise ulus, topluluk ve sınıf anlamında kullanılmaktadır²³².

Millet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de on beş yerde geçmektedir. "Kendini bilmeyen ahmaktan başka kim İbrahim'in milletinden (dininden) yüz çevirir." İmam Maturidi bu ayetteki "millet" kavramını, din, sünnet ehli (milleti) ve islam anlamında yorumlamaktadır²³³.

"Yusuf: 'Yiyeceğiniz yemek size henüz gelmeden, her birinizin rüyasının tabirini size bildirmiş olurum. Bu, rabbimin bana öğrettiği ilimlerdenidir. Ama önce biraz beni dinleyin: Ben Allah'a iman etmeyen, ahireti de inkar eden bir halkın milletini(dinini) terk edip, atalarım İbrahim, İshak ve Yakup'un milletine uydum. Allah'a her hangi bir ortak koşmak bize yaraşmaz', dedi." (Yusuf, 12/37-38)

²³⁰ Maturidi, VII, 374.

²³¹ Maturidi, IX, 159.

²³² *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 445.

²³³ Maturidi, I, 574.

İmam Maturidi bu ayetlerdeki "millet" kavramını şu şekilde yorumlar; Allah'a inanmayan ve ahireti inkar eden kafirdir. Hz. Yusuf da Allah'a inanmayan ve ahireti inkar eden kavminin dinini(milletini) terk edip, atalarının (İbrahim, İshak ve Yakup) dinini (milletini) tercih etmiştir²³⁴.

"Kendi milletlerine (dinlerine) uymadıkça, Yahudi ve Hıristiyanlar senden asla hoşnut olmayacaklardır. De ki: 'Doğru yol ancak Allah'ın yoludur. Sana gelen bilgidir sonra onların heveslerine uyarsan, and olsun ki, Allah'tan sana ne bir dost, ne de bir yardımcı olur.'" (Bakara, 2/120)

İmam Maturidi bu ayetteki millet kavramını, sünnet, din ve kible anlamlarında yorumlamaktadır²³⁵.

"Sonra da sana vahyettik ki: Doğru yola yönelerek İbrahim'in milletine (dinine) tabi ol. Zira o müşriklerden değildi." (Nahl, 16/123)

İmam Maturidi bu ayetteki "millet" kavramını, Hz. İbrahim'in dini ve yolu, Hz. İbrahim'in hac ve diğer ibadetlerdeki dini vecibeleri olarak yorumlamaktadır²³⁶.

Millet kelimesi batıl din anlamında da kullanılmıştır. "Kavminin büyüklük taslayan ileri gelenleri, 'Ey Şuayb! Ya milletimize (dinimize) dönersiniz ya da kesinlikle seni ve seninle birlikte inananları kasabamızdan çıkarınız' dediler. Şuayb onlara 'istememezsek de mi? Allah bizi milletimizden (dinimizden) kurtardıktan sonra ona dönecek olursak, doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz'in dilemesi bir yana, milletinize (dininize) dönmek bize yakışmaz...' dediler." (A'raf, 7/88-89)

İmam Maturidi bu ayetteki "millet" kelimesini, onların üzerinde oldukları din şeklinde açıklamaktadır²³⁷.

Ashab-ı Kehf'in şehir halkıyla ilgili olarak millet kelimesi şu ayette geçer: "Zira onların sizden haberi olursa, ya taşıyarak öldürürler veya milletlerine (dinlerine) döndürürler. Bu takdirde asla kurtulamazsınız." (Kehf, 18/20)

İmam Maturidi bu ayetteki millet kelimesini, küfür olan dinleri şeklinde açıklamaktadır²³⁸.

²³⁴ Maturidi, VI, 240.

²³⁵ Maturidi, I, 551.

²³⁶ Maturidi, VI, 592.

²³⁷ Maturidi, IV, 501.

²³⁸ Maturidi, VII, 153.

"Onlardan ileri gelenler 'Yürüyün, tanrılarınıza bağlılıkta direnin, sizden istenen şüphesiz budur. Son milletten(dinden) de bunu işitmedik. Bu ancak bir uydurmadır. Kur'an, aramızdan Muhammed'e mi indirilmeliydi?' dediler." (Sad,38/6-79

İmam Maturidi bu ayetteki "millet" kelimesini, Hz. İsa'nın milleti(dini) olan Hıristiyanlık veya onların üzerinde oldukları hal anlamlarında yorumlamaktadır. O hal ki, cedleri onun üzerinde idiler ve o cedler tek varlığa ibadet etmiyorlardı²³⁹.

Millet kelimesi, din kelimesiyle yakından ilgilidir. Din Allah'a, millet peygambere nispet edilir. Millet, Allah'ın, peygamberinin diliyle, ahiret sevabına ulaşmaları için meşru kıldıklarıdır. Din de böyledir. Ancak millet, kendisine çağrılış, din ise itaat ve bağlanış dolayısıyla bu adı alır. Aynı ilgi, şeriat kelimesi için de söz konusudur. Şeriat Allah'a, peygambere ve ümmete nisbet edilir. İtaat edilmesi açısından ona din adı verilir. Kendisi çevresinde toplanılması açısından millet adını alır. Bu sözcükler, çoğunlukla birbiri yerine kullanılır. Bu yüzden şöyle denir: Bunlar zatta muttehit (aynı), i'tibarda mütegayirdir. Çünkü peygamberden sabit özel yola, boyun eğmek zorunlu olduğundan iman; teslim olmak zorunlu olduğundan İslam; karşılığının verilmesi açısından din; kendisi çevresinde toplanıldığından millet; namus adlı meleğin getirişi açısından namus adı verilir²⁴⁰.

2.5. Din İle İlgili Kavramlar

2.5.1. Din:

Din kavramı, "d-y-n" kökünden türeyen bir isimdir. Arap dilinde çok geniş bir anlamı vardır. Aynı zamanda bu kelime zıt anlamlı kelimelerdendir. Sözlükte "ceza / mükafat, adet / durum, itaat/isyan, hesap, zül, inkiyat, hüküm/kaza, galebe, kahr, isti'la, mülk, ferman, tevhit, ibadet, millet, şeriat, vera', takva, hizmet, ihsan, ikrah" gibi anlamlara gelir. Terim olarak din, akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat hayırlara sevk eden ilahi bir nizam, Allah tarafından konulmuş ve insanları O'na ulaştıran bir yoldur. İman ve amel konusu olarak akıl ve ihtiyara (iradeye), teklif olunacak hak ve hayır kanunlarının bütününe denir²⁴¹.

²³⁹ Maturidi, VIII, 600-601.

²⁴⁰ Ebu'l-Beka Eyyub bin Musa el-Huseyni, *el-Kulliyat*, yay. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısri, Beyrut, 1993, s.423-444; Akyüz, s. 401.

²⁴¹ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 121-122.

Dinin temel kurallarını belirleyen Allah'tır. Peygamber bile yalnızca bildirim ve açıklamayla yükümlüdür. "Göklerde ve yerde olan Allah'ın'dır. Din, O'nundur. Allah'tan başkasından mı sakınıyorsunuz?" (Nahl, 16/52)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını şöyle açıklamaktadır; Allah'ın dini dışındaki bütün dinler batıldır. Dünya ve ahirette daimi olan tek din O'nun dinidir. Allah'a ulaşan tek din gayretle elde edilen dindir. Gayretle, ihlasla dini yalnız Allah'a mahsus kılın demektir²⁴².

"Kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde, Allah'a da, ahiret gününe de iman etmeyen, Allah'ın ve resulünün haram kıldığını haram tanımayan, hak dini din olarak tanımayan kimselerle zelil bir vaziyette tam bir itaatle, cizye verinceye kadar savaşın." (Tevbe, 9/29)

İmam Maturidi buradaki din kavramını, İslam olarak yorumlamaktadır. Çünkü bütün akılların yöneldikleri ve bütün yaratıklarının fitratlarının şahadet ettikleri dindir. Ehl-i kitap hak dini, din edinmezler. Hak olmayan dini, din edinirler. O din de putlara ibadete çağırın şeytanın dinidir²⁴³.

"Halis din, Allah'ın'dır." (Zümer, 39/3)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını; Her şeyde Allah'ın vahdaniyetine ve uluhiyetine şahadetler vardır şeklinde açıklar. Bir başka anlamda ise, Allah'ın dini halis dindir. Çünkü bu din delil ve burhanlarla kaim olan bir dindir. Diğerleri ise delil ve burhan ile değil, nefsin hevası ile kaim olan dinlerdir²⁴⁴

"Halbuki onlara, şirkten uzak muvahhid olarak yalnız Allah'a ibadet etmeleri, namazı hakkıyla ifa etmeleri, zekatı vermeleri emredilmiştir. İşte sağlam, dosdoğru din budur." (Beyyine, 98/5)

İmam Maturidi bu ayetteki din kelimesini şu şekilde açıklamaktadır; " Dini Allah'a has kılmak" hem Allah'a şirk koşmadan dini O'na halis ve saf kılmaktır. Hem de dini Allah için daim kılmaktır. "Dinu'l-kayyım" tabiri, önceden zikredilen din, önceki milletlerin dini, önceki ümmetlerin dini veya delil ve burhanla kuvvetlendirilen din demektir²⁴⁵.

²⁴² Maturidi, VI, 515.

²⁴³ Maturidi, V, 340.

²⁴⁴ Maturidi, VIII, 653.

²⁴⁵ Maturidi, X, 591-592.

"Hakka yönelerek, kendini Allah'ın insanlara yaratılıştan verdiği dine ada. Zira Allah'ın yaratılışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların pek çoğu bilmezler." (Rum, 30/30)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramlarını şu şekilde yorumlamaktadır; "Dinu'l-Hanif", bütün durum ve vakitlerde ya da ihlas ve teslimiyetle dine yönelmek demektir. "Dinu'l-Kayyum", delil ve burhanlarla kaim olan dindir. Hevaya uyarak kafir olan dinler gibi değildir. Yani Allah'ın hanif din olarak sıfatlandığı doğru olan dindir²⁴⁶.

Hz. Peygambere şöyle demesi emredilmiştir: "De ki: Şüphesiz rabbim beni doğru yola ve gerçek dine, doğruya yönelen ve puta tapanlardan olmayan İbrahim'in dinine iletmiştir." (En'am, 6/161)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını şöyle açıklamıştır; "Dinen kayyimen " tabirini, doğru ve eğri olmayan din demektir. "Hanifen" kelimesini ise, Müslüman ve Allah'ın dinine meyleden kişi anlamındadır. Yani Hz. Peygamberin ecdadı olan diğer Peygamberlerin üzerinde olduğu din demektir²⁴⁷

"Doğrusu, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kesin hükmünde, ayların sayısı on iki ay olup bunlardan dördü hürmetli(haram aylar)dir. İşte doğru hesap budur." (Tevbe, 9/36)

İmam Maturidi bu ayetteki "dinu'l kayyim" kavramını, bu hesap doğru olan dört ayların hesabıdır ya da bu hesap adaletli olarak kaza olmuş bir hesaptır şeklinde yorumlar²⁴⁸.

"Yoksa, Allah'ın dinde izin vermediği bir şeyi onlara meşru kılacak bir ortakları mı var? Eğer kesin yargı bulunmayacak olsaydı, aralarında hemen hükmedilirdi. Doğrusu zalimlere can yakıcı bir azap vardır." (Şura, 42/21)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını, şerikler yani onların kendisine ibadet ettikleri putlar şeklinde yorumlar. Fakat onlar, putların kendilerine her hangi bir şeyi meşrulaştıramadıklarını bilmiyorlar. Yalnız onlar uymak için delilsiz ve burhansız bir dini kendilerine meşrulaştırıp ona tabi oluyorlar²⁴⁹.

Tevhid dininin süregenliği şöylece vurgulanır, "Allah, Nuh'a buyurduğu şeyleri, size de din olarak buyurmuştur. Sana vahyettik, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da

²⁴⁶ Maturidi, VI, 515.

²⁴⁷ Maturidi, IV, 336

²⁴⁸ Maturidi, V, 366-367.

²⁴⁹ Maturidi, IX, 119.

buyurduk ki: Dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin. Müşrikleri çağırdığın şey, onların gözündeki büyüktür. Allah, dilediğini kendine seçer. Kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir." (Şura, 42/13)

İmam Maturidi bu ayetteki din kelimesine; ceza, hüküm ve mezhep anlamlarını vermektedir. Yüce Allah, Hz. Nuh ve diğer peygamberlere tavsiye ettiği bütün dini açıkladı. O din de Allah'ın birliğine ve O'na ibadete çağırır²⁵⁰.

Müslümanlara karşı savaş açanlarla, fitne kalmayıp, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşırlar. "Bu işkence ortadan kalkıp din ve itaat yalnız Allah'a ait oluncaya kadar onlarla savaşın." (Bakara, 2/193)

İmam Maturidi bu ayetteki din kelimesini, yeryüzünde şirk olmayan Allah'ın dini ve hükmü şeklinde yorumlamaktadır²⁵¹.

"Biz sana bu kitabı gerçeğin ta kendisi olarak indirdik. O halde sen de yalnız Allah'a ibadet et." (Zümer, 39/2)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını şu şekilde yorumlar; hem inanç olarak, bütün ibadet ve itaatin ihlaslı bir şekilde Allah'a ortak koşmaksızın O'na has kılınmasıdır. Hem de amel olarak bütün ibadet ve itaatin ihlaslı bir tarzda başkasını Allah'a her hangi bir şekilde ortak koşmaksızın O'na özgü yapılmasıdır²⁵².

"Doğrusu münafıklar cehennemden en alt tabakasındadır. Onlara bir yardımcı da bulamayacaksınız. Ancak tövbe edenler, nefislerini ıslah edenler, Allah'ın kitabına sarılanlar ve dinlerine Allah için candan bağlananlar müstesna. Onlar inananlarla beraberdir. Allah müminlere büyük ecir verecektir." (Nisa, 4/145-146)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını, onların(münafıkların) gizledikleri, ortaya çıkardıkları gibi açık olan ve riyasız bir şekilde dinlerini Allah için kılmak anlamında yorumlamaktadır²⁵³.

"Müminler, babaları bilinmeyen çocukları din kardeşi ve dost kabul ederler." (Ahzap, 33/5)

İmam Maturidi bu ayetteki din kardeşliğini şöyle yorumlar; hem Müminler onları Abdullah, Ubeydullah ve Abdurrahman gibi kendi dostları, kardeşleri ve amcaoğullarına verdikleri isimlerle isimlendirsinler. Hem de Müminler onları "kardeş" diye isimlendirsinler. Bu kalplerde en büyük, babalarıyla isimlendirme ve onlara nispet

²⁵⁰ Maturidi, IX, 111.

²⁵¹ Maturidi, II, 67.

²⁵² Maturidi, VIII, 653.

²⁵³ Maturidi, III, 401.

etme açısında önemli bir şeydir. Yazım, şahitlik ve gaiblikte babalarıyla isimlendirmeleri büyük bir ihtiyaçtır²⁵⁴.

"Bununla beraber kafirlikten vazgeçip tövbe eder, namaz kılar, zekat verirlerse artık sizin din kardeşiniz olurlar." (Tevbe, 9/11)

İmam Maturidi buradaki din kardeşliği kavramını, müminlerle onlar arasında kardeşlik ve yardımlaşmayı geçerli kılmak anlamında yorumlamaktadır²⁵⁵.

İnsanlar, Hz. Peygamberin dini konusunda şüpheye düşünce, onlara şunu iletmesi emredilmiştir: "Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz, bilin ki ben Allah'tan başka tapıklarınıza tapmam. Yalnızca sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim." (Yunus, 10/104)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını, Hz. Peygamberin kendisine çağırdığı ve insanların şüphede olduğu din şeklinde yorumlar²⁵⁶

Dinle alay edenlerden uzak durulur. "Dinlerini oyun ve eğlenceye alanları, dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak. Kur'an ile şunu öğütle; Bir kimse kazandığıyla helake düşmeye görsün. Bu takdirde Allah'tan başka ona ne yardımcı, ne de bir kurtarıcı bulunur. Her türlü fidyeyi de verse kabul olunmaz. Kazandıklarından ötürü yok olanlar işte bunlardır. İnkâr(nankörlük) etmelerinden dolayı, kızgın içecek ve can yakıcı azap onlardır." (En'am, 6/70)

İmam Maturidi bu ayetteki "hedani" kelimesini, din, tevhit, itaat edilen ve emrine uyulan şeklinde açıklamaktadır²⁵⁷.

"De ki: Ey ehl-i kitap! Haksız(yanlı)ş) olarak dininizde taşkınlık etmeyin. Daha önce sapıtan, pek çok kişiyi saptıran ve doğru yoldan ayrılan bir kavmin heveslerine uymayın. İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdi. Bu başkaldırmaları ve aşırı gitmelerindedir. Birbirlerinin yaptıkları kötülükleri önemezlerdi. Yaptıkları ne kötü idi." (Maide, 5/77)

İmam Maturidi bu ayetteki "dinde taşkınlık yapmak" kavramını şöyle açıklar; Bu hitap kitap ehlinin dinlerinden taşkınlık yapmalarını engellemektedir. Bu, kitap ehlinin daha önceki peygamberlerin dini üzere olduklarını iddia etmeleridir. Yüce Allah onları dinlerinde taşkınlık etmelerini engeller. Ğuluv(taşkınlık); hadden tecavuz ve ifrattır.

²⁵⁴ Maturidi, VIII, 352.

²⁵⁵ Maturidi, V, 307.

²⁵⁶ Maturidi, VI, 90.

²⁵⁷ Maturidi, IV, 148.

Kitap ehline Allah'ın uluhiyeti ve rububiyeti konusunda hadlerini aşmamaları için bir uyarıdır²⁵⁸.

Dinde ayrılığa düşme, özellikle Allah inancı konusunda farklı anlayışlar geliştirme müminlere yakışan bir tutum değildir. Hz. Peygamberden sonra, müminlerin de Allah'a yönelmesi istenir. "Allah'a yönelerek ona karşı gelmekten sakının, namaz kılın, dinlerinde ayrılığa düşüp fırka fırka olan, her fırkasının da kendisinde bulunanla sevindiği müşriklerden olmayın." (Rum, 30/32)

İmam Maturidi bu ayetteki "dinde ayrılığa düşme" kavramını şöyle açıklar; hem Peygamberin kendilerine getirdiği din konusunda hem de fitratlarının üzerinde olduğu din konusunda ayrılığa düştüler. Allah o dini onlar için tevhide ve rububiyete şehit kıldı²⁵⁹.

Hz. Peygamberin dinde ayrılığa düşenlerle bir ilişkisinin olmadığı belirtilir. "Fırka fırka olup dinlerini parçalayanlarla senin hiç bir ilişkilerin olamaz. Onların işi artık Allah'a kalmıştır, yaptıklarını onlara sonra bildirecektir." (En'am, 6/159)

İmam Maturidi bu ayetteki "din" kavramını şu şekilde açıklamaktadır; Birincisi gerçekten onlar dinlerini ayırırlar. Çünkü bütün din sahipleri kendi yanlarında Allah'ın dinini kabul ettiklerini iddia ederler. Hiç biri Allah'ın dini dışında olduklarını söylemez. İkincisi onlar resul ve nebilerin üzerinde oldukları dinin üzerinde olduklarını iddia ederek dinlerini ayırırlar. Üçüncüsü onlar Allah'ın dini ile resul ve nebilerin üzerinde oldukları dini kendilerine ait kılarak ayırırlar²⁶⁰.

"Bütün bunlardan sonra ey insan, senin dine inanmana hangi engel olabilir? Allah hakimlerin hakimi değil midir?" (Tin, 95/7-8)

İmam Maturidi bu ayetteki din kelimesini şu şekilde açıklar; Bu hitap dini yalanlayan bütün insanlara yöneliktir. Seni, dini yalanlamaya iten neden nedir? Allah hakimlerin hakimidir. Hüküm verdiği her şeyi yapar. Eğer din gününü getirmese, bütün fiilleri boşuna olur²⁶¹.

"Dini yalan sayan kimdir bilir misin? Öksüzü kakıştıran ve yoksulu doyurmaya yanaşmayan işte odur." (Maun, 107/1-3)

²⁵⁸ Maturidi, III, 569.

²⁵⁹ Maturidi, VIII, 273.

²⁶⁰ Maturidi, IV, 332.

²⁶¹ Maturidi, X, 574.

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını, din günü, hesap, ba's (yeniden diriliş) ve ortaya çıkan din (İslamiyet) şeklinde anlamlandırmaktadır²⁶².

"Bütün hamdler, övgüler alemlerin rabbi Allah'adır. O, Rahman ve Rahimdir. Din gününün sahibidir." (Fatiha, 1/2-4)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını; hesap ve ceza günü, kıyamet günü şeklinde yorumlamaktadır²⁶³.

Din gönülden benimseme ve bağlanma işidir. İçten gelerek din yoluna girilir. Zorlama, tehdit, baskı ve şiddet bu özellikleri ortadan kaldırır. "Dinde zorlama yoktur. Artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır. Putları inkar edip Allah'a inanan kimse, kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarılmıştır. Allah işiten ve bilendir." (Bakara, 2/256)

İmam Maturidi bu ayetteki "dinde zorlama yoktur" ifadesini şöyle yorumlamaktadır; Din üzerinde zorlama olmaz. Bazılarına göre, bu ayet Mecusiler, kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında inmiştir. Onlardan cizye kabul edilir. Fakat İslam'a zorlanılmazlar. Arap müşriklerinden cizye alınmaz. Onlar ya Müslüman olur ya da öldürülürler. Bir görüşe göre, zorla kabul edilen din, din olmaz. Bir görüşe göre de, İslam'dan sonra ibadet üzerine bir zorlama yoktur. Çünkü Yüce Allah müminlerin kalbine ibadet sevgisini koymuştur. Müminler buna zorlanılmaz. Bunun anlamı; geçmiş ümmetlere meşakat ve zorluk vardı. Allah bu ümmet (Müslümanlar) üzerinden meşakat ve zorluğu kaldırdı ya da hafifletti. Bazılarına göre ise bu ayet, Hz. Peygamber'in "İnsanlar kelime-i tevhidi söyleyinceye kadar, onlarla savaşma konusunda görevlendirildim" sözüyle nesh olmuştur²⁶⁴.

"O halde sizin dininiz size, benim dinim bana." (Kafirun, 109/6)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını şu şekilde açıklar; hem din olarak kabul ettiğiniz dininizin cezası (karşılığı) size, benim din olarak kabul ettiğim dinin cezası (karşılığı) da bana. Hem de burada bir ümitsizlik vardır. Dinden size verilenler size, bana verilenler ise bana yani sizin dininiz size, benim dinim bana. Ayrıca burada din kavramının bir de adet anlamı vardır²⁶⁵.

Dinden dönmenin dünyevi sonucu, iktidarın kaybedilmesi, yeni bir topluluğun iktidara, emanet taşıyıcılığına geçmesidir. "Ey iman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah, sevdiğini ve onu seven, inananlara karşı alçak gönüllü,

²⁶² Maturidi, X, 622.

²⁶³ Maturidi, I, 362.

²⁶⁴ Maturidi, II, 239.

²⁶⁵ Maturidi, X, 632.

inkarcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihat eden hiç kimsenin yermesinden korkmayan bir millet(kavim) getirir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bol nimetidir. Allah her şeyi kuşatır ve bilir." (Maide, 5/54)

İmam Maturidi bu ayetteki din kavramını şu şekilde yorumlar; Bu ayetteki din kavramından kastedilen İslam'dır. Dininden dönen eğer bir kişi ise, o kişi tutuklanır, hapse konulur ya da öldürülür. Eğer dininden dönen bir cemaat ise, onlara karşı savaş açılır. Hz. Ebubekir'in irtidat ehli ile savaş yaptığı gibi²⁶⁶.

Zina eden kadın ve erkek hakkındaki ayet; "...Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini konusunda ikisine acımayın." (Nur, 24/2)

İmam Maturidi bu ayetteki din kelimesini hüküm anlamında yorumlamıştır. Ayet, onlara Allah'ın hükmünü hafifleterek acımayın şeklinde açıklamaktadır²⁶⁷.

Hesap/karşılık günü anlamında yevmu'd-din veya kısaca din kelimeleri kullanılır. "Söz verilen kıyametin kopması şüphesiz gerçektir. Ödeşme günü (din günü) gelecektir." (Zariyat, 51/5-6) İmam Maturidi bu ayetteki din kelimesini, va'dedilen ceza (karşılık) günü şeklinde yorumlamaktadır²⁶⁸.

"O kahrolası yalancılar, sarhoşluk ve cehalet içinde ne yaptıklarını bilmeden atıp tutarlar, bir de alay ederek: 'Ne zaman o hesap günü? diye sorarlar.'" (Zariyat, 51/9-11)

İmam Maturidi bu ayetteki yevmu'd-din kelimesini, azap vakti şeklinde açıklamaktadır²⁶⁹.

2.5.2. Şeriat:

Şeriat kelimesi, "ş-r-a" kökünden gelmekte olup türevleriyle birlikte Kur'an'ın dört ayrı yerinde geçmektedir. Sözlükte "suyolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen yol, doğru yol, hak din yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışık" gibi manalara gelmektedir. Toplumlar için ameli hükümler, emir ve yasaklar anlamına gelen şeriat, bütün ilahi dinlerde peygamberlerin aracılığıyla gönderilen ortak bir unsurdur²⁷⁰.

"Kur'an'ı önce gelen kitabı tasdik ederek ve ona şahit olarak gerçekle indirdik. Onlar arasında Allah'ın indirdiğine göre hükmet. Gerçek sana gelmiş bulunduğuna göre onların heveslerine uyma. Her biriniz için bir şir'a (yol) ve bir

²⁶⁶ Maturidi, III, 541.

²⁶⁷ Maturidi, VII, 507.

²⁶⁸ Maturidi, IX, 374.

²⁶⁹ Maturidi, IX, 378.

²⁷⁰ *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 617.

minhac (yöntem) belirledik. Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet yapardı. Fakat bu, sizi verdikleriyle denemesi içindir. Öyleyse iyiliklere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır." (Maide, 5/48)

İmam Maturidi bu ayetteki "şir'a" ve "minhac" kelimelerini şöyle açıklar; İbn Abbas demiş ki; şir'at, sebil (yol)dir. O da şeriattır. Bunun için İslam Şeriatı adı kullanılır olmuştur. Şeriat, sebil; minhac ise sünnettir. Başka bir görüşe göre; şeriat, sünnet; minhac ise sebildir. Yani inatçı ve kibirli olanların dışında herkes için açık olan bir yoldur²⁷¹.

"Seni de din konusunda bir şeriat sahibi kıldık. Ona uy. Bilmeyenlerin hevesine uyma." (Casiye, 45/18)

İmam Maturidi bu ayetteki "şeriat" kavramını; millet ve mezhep anlamında kullanmıştır. Başka bir anlamı ise sünnet şeklindedir²⁷².

"Allah, Nuh'a buyurduğu şeyleri, size de din olarak buyurmuştur. Sana vahyettik, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da buyurdu ki; dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin." (Şura, 42/13) ve "Yoksa Allah'ın dinde izin vermediği bir şeyi onlara meşru kılacak ortakları mı vardır?" (Şura, 42/21) ayetlerinde İmam Maturidi "şerea" fiillerini din edinme, din kılma, sünnet kılma anlamlarında kullanmıştır²⁷³.

Şeriat, İslami kaynaklarda, iki manada kullanılmıştır; Birincisi din ve millet kelimeleri gibi, bir açıdan İslam'ı(din) ifade etmek için kullanılmıştır. Bu anlamda din, İslam, şeriat, millet aynı mahiyetin farklı isimleridir. İkincisi dinin ibadet ve hayat düzeni(muamelat) ile ilgili kısmını ifade için kullanılır. Bu manada şeriat, İslam'ın bütünü değil, bir parçasıdır²⁷⁴.

---

²⁷¹ Maturidi, III, 535.

²⁷² Maturidi, IX, 223.

²⁷³ Maturidi, IX, 111-119.

²⁷⁴ Karaman, *a.g.e.* s. 134.

SONUÇ

İslam kültür tarihinde tartışılan birçok sorun vardır. Bu sorunlardan biri de, yönetim (İmamet-Hilafet) sorunudur. Hz. Peygamber(s.a.s)'in vefatından hemen sonra başlayıp, günümüze kadar Müslümanları en fazla meşgul eden, Müslüman toplumun fırkalara bölünmesine neden olan en önemli ve ilk sorun olmasına rağmen, teorik olarak İslam düşüncesinin belki de en son ele aldığı bir sorundur. Hatta İmam Maturidi Kelam ilminin sistematığına aykırı olarak o konuyu hiç Kitabu't-Tevhidine bile almamıştır.

Kur'an'da siyaset ile ilgili ayetler incelendiğinde, din-siyaset ilişkisi açısından şu tespitleri yapmak mümkündür. Kur'an; inanç, ibadet ve ahlak konularına doğrudan ve ayrıntılarıyla yer verirken siyasi konulara, evrensel nitelik taşıyan genel ilkelerin dışında herhangi bir belirlemede bulunmuş değildir. Örneğin, Hz. Peygamberden sonra halife kim olacak, hangi şartları taşıyacak, devletin yapısı ve yönetim biçimi nasıl olacak gibi kurumsal siyasetin konularına ilgi duymaz ve herhangi bir açıklamada bulunmaz. Siyaset kadar diğer konuları da ilgilendiren bu temel prensipler, genel olarak Müslümanların işlerinin kendi aralarında meşveret/danışma yoluyla çözülmesi, insanlar arasında adaletle ve hakkaniyetle hükmedilmesi, yetki sahiplerine itaat edilmesi, emanetlerin ehline verilmesi, insanlar arasında üstünlüğün takva ile olduğu şeklindeki prensiplerden oluşmaktadır. Din-siyaset ilişkisinde en çok gündeme getirilen halife ve imam kavramları, iddia edildiği gibi, Kur'an'da siyasi otoriteyi elinde tutan kimse anlamında kullanılmamaktadır. Bu kavramlara İmam Maturide de daha çok dini anlamlar yüklemektedir.

İnsan hayatı gibi, insanların inandıkları dinleri de siyasi bir ortamda varlığını devam ettirmek zorundadır. Tarih boyunca kişilerin inançları ile yaşadıkları ortamlar arasında gerek fikirsel ve sosyal ve gerekse siyasi açıdan daima bir etkileşim olmuştur. Bazen dinler siyaseti ciddi bir şekilde etkilerken bazen de siyaset dini alabildiğine tesiri altına alabilmektedir. Bu açıdan din-siyaset ilişkisi her zaman incelenmeğe değer bir alan olarak varlığını devam ettirmiştir. İslam dini de belli bir sosyal ve siyasi ortama inmiş evrensel bir dindir. Daha ilk dönemlerinde siyaseten çok ciddi olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar değerlendirilirken belli bir takım dini argümanlar kullanılmıştır. Öyle ki din ve

siyaset iç içe geçmiş gibi olmuştur. Genellikle siyasi olarak meydana gelen hadiseler dini bir zaviyeden ele alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Siyasi olaylar değerlendirilirken doğal olarak farklı görüş ve düşünceler ortaya çıkmıştır. Bu görüş ve düşünceler taraftar bularak felsefi alt yapısını oluşturmuşlardır. Mezhepler adı altında ortaya çıkan bu oluşumların siyasete ve siyasi olaylara bakış açıları ciddi manada farklılık arz etmiştir. Her mezhep kendi bakış açısıyla devlet başkanı denilen imamın (halife) gerekliliği ve seçilme şeklini değerlendirmiştir. Aşağı yukarı bütün mezhepler imamın (halife) gerekliliği konusunda hemfikir iken, onun seçilme şekli konusunda aynı ortak tavrı alamamışlardır. Kimilerine (Şia) göre imam-halife nass ve tayinle seçilmelidir. Kimilerine (Şia'nın dışındakiler) göre ise biat ve seçimle tayin edilmelidir.

Müslümanlar tarih boyunca zaman zaman bir takım fikri ve siyasi değişimlere maruz kalmışlardır. Bu değişimler bazen olumlu bazen de olumsuz olabilmıştır. Müslümanların karşılaştıkları olumsuz değişimlerden onları kurtarmak için yer yer bir kısım dirayetli şahsiyetler birer yıldız görevini görmüştür. İmam Maturidi de hiç şüphesiz yıldız gibi parlayan bir din bilginidir. Onun kelam, fıkıh, felsefe ve tefsir alanlarında ortaya koymuş olduğu fikirler son derece önemlidir. Bunun yanında siyasete, yönetime, devlet ve idarecilere karşı tutum ve fikirleri de Müslümanlar için büyük bir önem arz etmektedir. Siyasete yönelik düşünceleri günümüz insanı da bir dereceye kadar ilgilendirmektedir. Çünkü çağımızda İslam dünyasının tarihte olduğu kadar bugün de siyasi açıdan içine girmiş olduğu birçok çıkmazı vardır. O çıkmazlardan kurtulmak için geçmişe dönüp ilk nesillerin çalışmalarına bakmak gerekir. İmam Maturidi de ilimlerin tedvin edildiği ve siyasi olaylardan din karakterli yorumlarının yapıldığı dönemde yaşamıştır. Dolayısıyla onun çalışmaları her zaman Müslümanlar için ışık tutacak çalışmalar olmuştur. Bu açıdan Maturidi'nin siyasi görüşleri ile siyasete karşı tutumu ve Te'vilat adlı eserinde siyaset ve yönetimi çağrıştıran kavramlara yönelik değerlendirmeleri bizim için çok önemli olmaktadır.

Ebu Mansur el-Maturidi, İslam dünyasında ortaya çıkan farklı din anlayışları içerisinde "akılcı-hadari" din anlayışının en önemli temsilcilerinden biridir. Bu anlayışın temelleri, her ne kadar Ebu Hanife tarafından atılarak geliştirilmeye çalışılmışsa da, epistemolojik, teolojik ve felsefi olarak

temellendirilmesi Maturidi tarafından yapılmıştır. İmam Maturidi İslam ilim geleneğinin çok önemli bir din alimi olmasına rağmen ne yazı ki onun fikirleri üzerinde yeterince çalışmalar yapılmamıştır. Onun döneminde İslam dünyasında bir takım fikri ve siyasi gelişmeler yaşanmıştır. Doğal olarak her aydın ve fikir adamının yapması gerekeni yaparak kendi döneminde meydana gelen fikirsel gelişmeleri takip ederek, onlara gereken katkıda bulunmuştur. Fıkıh, kelam, felsefe ve tefsir alanında önemli çalışmaları ve siyasete yönelik kıymetli değerlendirmeleri olmuştur. Siyasete yönelik değerlendirmelerini eserlerinden ve özellikle en büyük eseri olan Te'vilatu'l-Kur'an'ında öğreniyoruz.

Maturidi'nin Te'vilatu'l-Kur'an adlı eseri Kur'an'ın baştan sona bir tefsiridir. Nasıl ki Kur'an'ın nazarında hayatın kendisi muhtelif parçalardan oluşmuş bir bütündür. Kur'an hayatın hiçbir alanını bir tarafa atmadan ona yönelik bilgiler vermektedir. O alanlara ait bilgiler verirken bazısını detaylı bir şekilde bazısını da öz bir tarzda ele almaktadır. Öz bir şekilde bilgi sunduğu alanlardan biri de siyaset ve yönetimdir. Aynen öylede Maturidi de Kur'an'ın bu özelliğini olduğu gibi tefsirine yansıtmıştır. O her ne kadar kendisi siyaseten, yönetimden ve yöneticilerden uzak durmuş ise de görüş ve düşüncelerinde o alanlardan uzak durmadığı çok aşikardır. Te'vilatu'l-Kur'an isimli eserinde siyasetle ilgili ayet ve kavramlara getirdiği yorumlar bunu açıkça göstermektedir. O bir yandan İslam'ın düşünce sistemini bütün sapma düşüncelere karşı müdafaa ederken, diğer yandan siyaset ve yönetim konusunda Kur'an'ın ana gayelerine uygun olmayan görüş ve akımlara karşı da İslam dininin bir kalkanı görevini görerek savunma yapmıştır. Düşüncelerini ortaya koyarken her hangi bir siyasi ve dünyevi beklenti içerisinde olmadan da hareket etmiştir. O, ilim adamının vakarını ve ilmin haysiyetini siyasi otoriteler karşısında her zaman korumuştur. Topluma karşı sorumlu ve kendisine saygılı bir şahsiyet olarak otoritelere karşı tavizsiz davranmıştır. İlimin izzetini siyasetin menfaatine feda etmemiştir. Eleştirilerini de sunarken muhalif bütün görüşlere yer vererek onları uygun bir dille bir bilim adamı gibi davranarak ve asla ahlak sınırlarını zorlamadan yapmıştır. Bütün yorumlarını akli ve mantıki bir zemine oturtmuştur. Bunların yanında kendisi her ne kadar bir Ehl-i Sünnet ve Cemaat alimi olsa da kesinlikle bir din ve mezhep

taassubu yaparak hareket etmemiştir. Cevaplarında dini, siyasi ve mezhebi taassup sınırlarını aşarak hareket etmiştir.

İmam Maturidi tefsirinde siyasi kavramlara ve siyasetle ilgili ayetlere neredeyse tamamen dini anlamlar yüklemiştir. Sadece yer yer diğer din ve mezheplerin görüşlerini serdederek onlara gereken cevapları vermektedir. Maturidi kendi düşünce sistemini dini argümanlar üzerine bina etmiştir. Zaman zaman diğer alimler tarafından siyasi anlamlar yüklenilen kavram ve ayetlere daha çok dini anlamlar yüklemektedir. İslam dininin temel kriterleri konusunda siyasetin ve politikanın izafi, günübürlük, değişken ve insan tecrübesine bırakılan ölçülerine tabi kalmadan bir takım değerlendirmeler yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulhalık Mustafa Nevin, *İslam Siyasi Düşüncesinde Muhalefet*, çev.Vecdi Akyüz, İstanbul, 1990
- Ahmet Ak, *Büyük Türk Alimi Maturidi ve Maturidilik*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2008
- Ahmet Akbulut, “Kur’an-ı Kerim Açısından Egemenlik Meselesi”, *İslami Araştırmalar*, 8, 1995, sayı: 3-4.
- Ahmed Emin, *Zuhru'l-İslam*, Kahire, 1952.
- A. de Jasay, *Tercih, Sözleşme, Rıza: Liberalizme Yeni Bir Bakış*, Çev. A. Oktay, Liberte Yay., Ankara, 1991.
- A. Passerin d'Entreves, “Devlet Kuramı”, Çev. B. Baysal, *Devlet Kuramı*, Der., C. B. Akal, Dost Kitapevi Yay., Ankara 2000.
- Bekir Topaloğlu, “Önsöz” Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2003.
- Beyazizade Ahmed Efendi, *İşaratü'l-Meram min İbarati'l-İmam* (nşr. Yusuf Abdürrezak), Kahire, 1949.
- Celal Kırca, “Maturidi'nin Tefsir, Te'vil Anlayışı ve Metodu”, Ebu Mansur Semerkandi-Maturidi Kongresi, Kayseri, 14 Mart 1986, Erciyes Ün. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Ens., Yayın no: 6 Kayseri, 1990.
- Cem Zorlu, “İmam Malik ve Siyasi Otorite”, Marife, 2006/2.
- Christopher Pierson, *Modern Devlet*, Çev. D. Hattatoğlu, Çiviyazıları Yay., İstanbul, 2000.
- D. B. Macdonald, “Maturidi”, *İslam Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul, 1940-88
- Der. C. B. Akal, “Bir Devlet Kuramı İçin Giriş”, *Devlet Kuramı*, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2000.
- Dini Kavramlar Sözlüğü*, haz. Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2006.
- Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhari, *el-Cami'u's-Sahih*, İstanbul, 1992, VIII/105.
- Ebu'l-Ala el-Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, Hilal Yay., İstanbul 2003.
- Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi, *Ahkamu's-Sultaniyye*, Beyrut, 1996.

- Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizi, *Sünen*, İstanbul, 1992.
- Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim eş-Şehristani, *el-Milel Ve'n-Nihal*, Beyrut, 1975.
- Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed El-Gazali, *Fatihü'l-Ulum*, Mısır, 1322.
- Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *Nasihatü'l-Müluk*, Tahran, 1351.
- Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *el-İktisad fi'l-İ'tikad*, (İ. A. Çubukçu-H. Atay neşri), Ankara, 1962.
- Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *Sırru'l-Alemin ve Keşfu ma ii'Dareyn (Mecmuatü'r-Resail el- İmamı'l-Gazali)*, Beyrut, 1988.
- Ebu Hanife, *Kitabu'l-Fıkhu'l-Ebsat*, Çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1981.
- Ebu'l-Beka Eyyub bin Musa el-Huseyni, *el-Kulliyat*, yay. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısri, Beyrut, 1993
- Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefi, *Tabsiratu'l-Edille fi Usuli'd-Din*, thk. Claude Selame, Şam, 1992.
- Ebu Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur es-Sem'ani, *el-Ensab*, (nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimi el-Yemani), Beyrut, 1400/1980.
- Ethem Ruhi Fiğlalı, *Din ve Devlet İlişkileri*, Muğla, 1997.
- Ethem Ruhi Fiğlalı, "Egemenlik Kimindir" Türkiye Günlüğü Der., Ankara, 1997.
- et-Taftazani, *Şerhu'l-Akaid*, Trc. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1980.
- Fahrettin Korkmaz, *Gazali'de Devlet*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995.
- Feramiz Gökdemir, "Ağlatan Keşif", Türkiye Gazetesi, 8 Mayıs 1996
- Franz Oppenheimer, *Devlet*, Çev., A. Şenel-Y. Sabuncu, Engin Yay., İstanbul, 1997.
- Hanifi Özcan, *Maturidi'de Bilgi Problemi*, İstanbul, 1993.
- Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ankara, 1993
- Hayrettin Karaman, *Laik Düzendeki Dini Yaşamak*, İstanbul, 1997.
- H.J.M. Claessen-P. Shalnik, *Erken Devlet*, Çev., A. Şenel, İmge Kitapevi, Ankara 1993.
- H.H. Schaefer, "Semerkant", İslam Ansiklopedisi, M.E.B., İstanbul, 1966
- Hilmi Ziya Ülken, *İslam Medeniyetinde Tercüme ve Tesirler*, İstanbul 1918

- Kadi Abdulcebbar, *Şerhu'l- Usuli'l-Hamse*, thk. Abdulkerim Osman, Kahire, 1965
- Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.
- Mahmut Ay, *Mu'tezile ve Siyaset*, Pınar Yay., İstanbul, 2002.
- Maturidi, *Te'vilatu'l-Kur'an (Te'vilatu Ehl-i Sünne)*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.
- Mehmet Evkuran, "Ehl-i Sünnet Kelam'ında Siyaset Anlayışı", *Marife*, 2006/2.
- Mehmet Sait Hatipoğlu, "Hilafetin Kuryşiliği", *AÜİFD*, XXIII (1978
- Mehmet Zeki İşcan, İslam Düşüncesinin Entelektüel Temellerinin Yeniden Yorumlanmasında Maturidi'nin Katkısı, *Ekev*, 34, 2008
- Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir el-Makdisi, *Ahsenü't-Tekasim fi Ma'rifeti'l-Ekalim*, London, 1909.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkani, *Neylu'l-Evtar*, Mısır, 1961.
- Muhammed Bakır es-Sadr, *Kur'an Okulu*, Ankara, 1995.
- Muhammed b. Tavit et-Tanci, "Ebu Mansut el-Maturidi", Ankara Ün. İlah. Fak. Dergisi, Ankara, 1955
- Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Meal Tefsir, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul, 1996.
- Muhammed Faruk en-Nebhan, *İslam Anayasa ve İdare Hukuku'nun Genel Esasları*, Trc. Servet Armağan, İstanbul, 1980.
- Muhammed Said al-Ashmawy, *İslama Karşı İslamcılık*, Çev. Sibel Özbudun, İstanbul, 1993.
- Murat Sarıca, *Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek Yay., İstanbul, 1993.
- Mustafa Öztürk, Kur'an Çerçevesinde Ümmet Kavramının Tahlili, *İslamiyat* 8, (2005), sayı:2
- M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Maturidi*, İstanbul, 1984,
- Neşet Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2005.
- Neşvanjü'l-Himyari, *Huri'l-iyen*, thk. Kemal Mustafa, Beyrut, 1985
- Osman Aydınlı, *Mu'tezili İmamet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, Ankara, 2003
- Omer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an*, Ankara, 1997

- Paul Santi, “İslamın Başlangıcında Belli Başlı Siyasi ve Felsefi Akımlar”,
A.Ü.İ.F., İslami İlimler Enstitüsü Dergisi
- Ragıb el-İsfahani, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986.
- Said Nursi, *Lem'alar* Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2000
- Said Nursi, *Sözler*, Zehra Yay. İstanbul, 2001.
- Sami Selçuk, *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1998.
- Seyid Bey, *Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye*, Ankara, 1923.
- Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara, 2002.
- Sönmez Kutlu, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Kitabiyat Yay., Ankara, 2006.
- Sönmez Kutlu, “İmam Maturidi’ye Göre Diyanet – Siyaset Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi”, *İslamiyat*, 2005/2.
- Talip Özdeş, *Maturidi'nin Tefsir Anlayışı*, İnsan Yay, İstanbul, 2003
- Vecdi Akyüz, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*, Kitabevi Yay. İst.1998.
- W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Şa-To Yay., İstanbul, 2001.
- W. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul, 1981
- Yümni Sezen, *İslam Sosyolojisine Giriş*, İstanbul, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

1971 tarihinde Erzurum – Karayazı’da doğdu. İlk ve orta okulu Karayazı Yatılı İlköğretim Okulu’nda okudu. 1990 tarihinde Erzurum Atatürk Lisesi’nden mezun oldu. 1993 yılında Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümünü 3. sınıftan terk ederek aynı üniversitenin İlahiyat Fakültesi’ne kayıt yaptırdı ve 1998 yılında mezun oldu. 1999’dan beri Milli Eğitim Bakanlığı’nın çeşitli kademelerinde öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Halen İzmir Kahramanlar İlköğretim Okulu’nda Müdür olarak görevini sürdürmektedir.